

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΜΑΪΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2014 - ΕΤΟΣ Ζ' - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 23

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ 5 € - ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 20 € (ΕΝΤΥΠΗ ΜΟΡΦΗ) - 10 € (ΨΗΦΙΑΚΗ ΜΟΡΦΗ)

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

Ιδιοκτησία

Εταιρεία Μελετών Ιστορίας
και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας

Ιδρυτής - Σύμβουλος Έκδοσης
π. Αθανάσιος Βουδούρης

Εκδότης

Εμμανουήλ Ξυνάδας
(Πρόεδρος Δ.Σ. Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

Διευθύντρια

Ολυμπία Μπέτσα
(Πρόεδρος Επιτροπής "Χρονικών")

Αρχισυνταξία - Ηλεκτρονική σελιδοποίηση

Νικόλαος Βουδούρης
(τηλ. 6942.982.745)

Επιτροπή των «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

Ολυμπία Μπέτσα
Νικόλαος Βουδούρης
Ιωάννα Ζιώγα
Αναστασία Ταναμπάση

Γραφεία

Κοινοτικό Κατάστημα Φυτειάς
Δ. Βέροιας, Τ.Θ. 149 - Τ.Κ. 59100

τηλ: 6946.901.531 - 6942.982.745

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μέρους ή
ακέραιων κειμένων, αν αναφέρεται η πηγή

Τα επώνυμα άρθρα εκφράζουν μόνο την
άποψη του συντάκτη τους

· Όσοι επιθυμούν να γίνουν μέλη της «**Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας**» μπορούν να επικοινωνούν στο τηλέφωνο: **6946.901.531**

· Η αποστολή άρθρων, μελετών, επιστολών, σχολίων, προτάσεων, παρατηρήσεων κ.α. για δημοσίευση στα «**ΧΡΟΝΙΚΑ**», γίνεται τόσο στην ταχυδρομική διεύθυνση της Ε.Μ.Ι.Π.Η., όσο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση **xronika_emipi@yahoo.gr** με την ένδειξη: Για τα «**Χρονικά**» (Τα άρθρα δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τις 5 σελίδες Α4 με μονό διάστιχο και μέγεθος γραμματοσειράς 12 στ. Δημοσιεύματα ή άρθρα με επιστημονικό υπόβαθρο θα πρέπει να συνοδεύονται από παραπομπές και ενδεικτική βιβλιογραφία).

· Η έκδοση των «**ΧΡΟΝΙΚΩΝ**» στηρίζεται αποκλειστικά σε συνδρομές μελών και φίλων της **Ε.Μ.Ι.Π.Η.**, για τον λόγο αυτό, ζητούμε την οικονομική υποστήριξή σας. Για την προβολή της επιχείρησής σας μέσα από τις σελίδες των «**ΧΡΟΝΙΚΩΝ**», καθώς και για τις χορηγίες σας υπέρ της έκδοσης του εντύπου, καλέστε στο **6946.901.531**

· Ο **τραπεζικός λογαριασμός** της Εταιρείας, όπου ο καθένας μπορεί να καταθέτει τις προσφορές του, είναι: **Eurobank 0026-0077-12-0200673505**

Βεριοώτικα Σημειώματα

Διατίθεται
αποκλειστικά από την
Ε.Μ.Ι.Π.Η. το βιβλίο του
Παύλου Πυρινού

- ✓ Βιβλιοπωλείο "Πυρινός"
- ✓ Βιβλιοπωλείο "Επικάιρο"
- ✓ Ταχυδρομικά

Τιμή: 10 ευρώ

Οι εκδόσεις της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

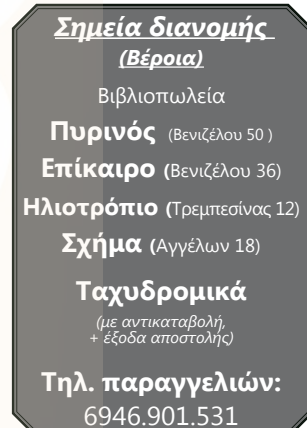
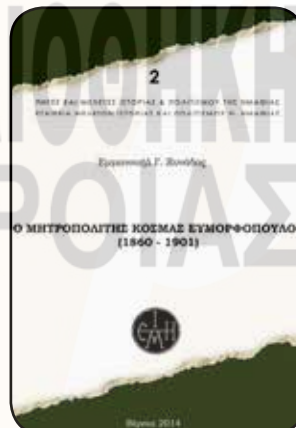
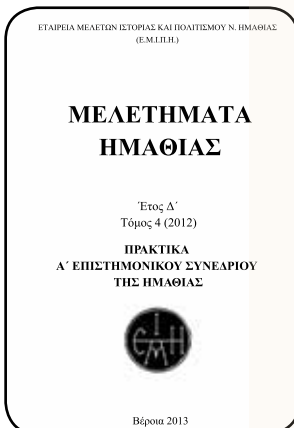
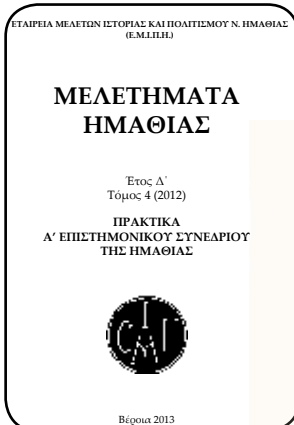
Σειρές Εκδόσεων

**Μελετήματα
Ημαθίας**
(τόμοι 1-4)

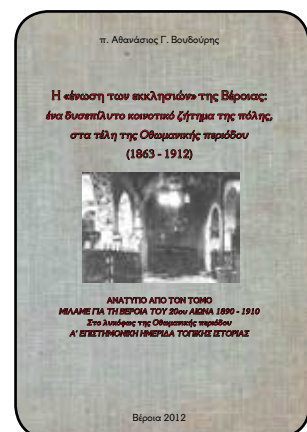
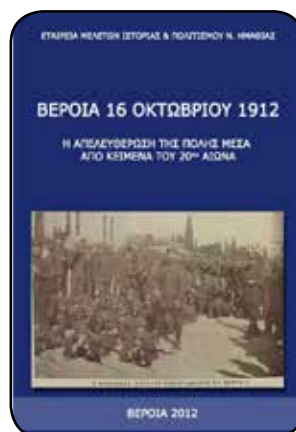
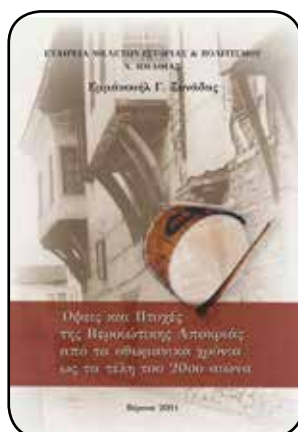
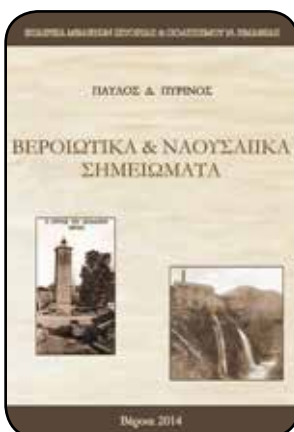
**ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΩΝ
Μιλάμε για τη Βέροια
του 20ου αι.**
(τόμοι 1 - 2)

**Πηγές & Μελέτες
Ιστορίας & Πολιτισμού
Ημαθίας**
(τόμοι 1 - 2)

**Αναζητώντας την
ιστορία της Βέροιας**
(τόμος 1)

Μεμονωμένες εκδόσεις

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ Δ' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ
ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ "ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ: Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ
ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΝΑΤΡΟΠΩΝ ΚΑΙ ΣΥΤΚΡΟΥΣΕΩΝ (1940 -1950)" 4

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

• Η αναφορά του υποδιοικητική Βέροιας το 1914 στο πλαίσιο της Διοικητικής Οργάνωσης της Μακεδονίας.....14

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

- Μαρία Χειμωνοπούλου, Αρχαιολογικά.....23
- Ολυμπία Μπέτσα, Οι Δρόμοι της πόλης.....34
- π. Αθανάσιος Βουδούρης, Μοναστηριακά Σημειώματα.....37
- Ιωάννης Μοσχόπουλος, Ρουμλουκιώτικα.....45
- Βασίλης Σ. Δημητριάδης, Τα Ναουσαίικα.....48
- Εμμανουήλ Ξυνάδας, Εκ του Τύπου.....52
- Αναστασία Ταναμπάση, Βιβλιοπαρουσιάσεις.....58
- Ιωάννα Ζιώγα, Φορείς Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας.....60

ΝΕΑ - ΔΡΑΣΕΙΣ

- Πεπραγμένα.....62

<p>Τα ΧΡΟΝΙΚΑ θα τα βρείτε...</p>	<p>ΒΕΡΟΙΑ Βιβλιοπωλείο "Επίκαιρο" (Βενιζέλου 36) Βιβλιοπωλείο "Πυρινός" (Βενιζέλου 50) Βιβλιοπωλείο "Ηλιοτρόπιο" (Τρεμπεσίνας 12) Βιβλιοπωλείο "Σχήμα" (Αγγέλων 18) ~~~~~ Τηλεφωνικά στο 6946.901.531</p>
<p>...και στην ηλεκτρονική διεύθυνση emiph.blogspot.com</p>	

ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ

**Η δεκαετία των μεγάλων ανατροπών και συγκρούσεων
(1940 -1950)**

Σειρά Επιστημονικών Ημερίδων Τοπικής Ιστορίας
Δ' Επιστημονική Ημερίδα Τοπικής Ιστορίας (1940 – 1950)

Βέροια, 3 – 4 Οκτωβρίου 2014

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Παρασκευή 3 Οκτωβρίου 2014

Εναρκτήρια Συνεδρία

19:00 Χαιρετισμοί

19:20 – 19:40 Αθανάσιος Σφήκας - Λουκιανός Χασιώτης: *Κριτική προσέγγιση του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*

Α' Συνεδρία

Πρόεδρος: Αθανάσιος Σφήκας – Αν. Καθ. Α.Π.Θ.

19:40 – 20:00 Άντα Κάπολα - Αγγελική Χριστοδούλου: *Τεκμήρια για την ιστορία της Βέροιας στις συλλογές των ΑΣΚΙ*

20:00 – 20:20 Ελένη Τζαβέλα: *Τεκμήρια από τη δεκαετία του 1940 στις συλλογές των Γ.Α.Κ. – Αρχεία Ν. Ημαθίας*

20:20 – 20:40 Δρ. Μαρία Χειμωνοπούλου: *Αρχαιολογικά πεπραγμένα της Βέροιας και της περιοχής της στη δεκαετία 1940-1950*

20:40 – 21:15 Συζήτηση

Σάββατο 4 Οκτωβρίου 2014

Β' Συνεδρία

Πρόεδρος: Λουκιανός Χασιώτης – Επίκ. Καθ. Α.Π.Θ.

10:00 – 10:20 Κώστας Βλαστάρης: *Η εκπαίδευση στη Βέροια 1940 ως το 1950: κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*

10:20 – 10:40 Αναστασία Γ. Ταναμπάση: *Κατάστιχα Επιθεωρήσεως του ρουμανικού σχολείου Βέροιας την περίοδο της κατοχής*

10:40 – 11:00 Γιάννης Μελιόπουλος: *Πλευρές της εκπαιδευτικής διαδικασίας και πολιτικής στην πόλη της Βέροιας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40*

11:00 – 11:20 Αντώνης Χατζηκώστας: *Στιγμιότυπα από την αθλητική ζωή στην Ημαθία κατά την περίοδο 1946-1949*

11:20 – 11:45 Συζήτηση

11:45 – 12:30 Διάλειμμα

Γ' Συνεδρία

Πρόεδρος: Θεοδόσης Τσιρώνης – Δρ. Α.Π.Θ.

12:30 – 12:50 Δημήτρης Καρασάββας: *Η μνήμη της κατοχής στην Βέροια μέσα από τις τοπικές μαρτυρίες*

12:50 – 13:10 Δρ. Εμμανουήλ Γ. Ευνάδας: *Η στάση της Τοπικής Εκκλησίας της Βέροιας στην Κατοχή και τον Εμφύλιο, όπως αυτή αποτυπώνεται στον εκκλησιαστικό λόγο.*

13:10 – 13:30 π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης: *«Τα Άλλα θύματα του Εμφυλίου στην Ημαθία»: Ανασυνθέτοντας τον κατάλογο του “Αίματηρού άπολογισμού τῆς Ἐαμοκρατίας ἐν τῇ περιφερείᾳ Βερροίας”, του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Αλέξανδρου Δηλανά.*

13:30 – 14:00 Συζήτηση

Δ' Συνεδρία

Πρόεδρος: Σοφία Ηλιάδου – Τάχου – Αν. Καθ. Παν. Δυτ. Μακεδονίας

18:30 – Προσέλευση

18:40 – 19:00 Γρηγόρης Γιοβανόπουλος: *Αντιστασιακά και εμφυλιοπολεμικά περιστατικά στην ευρύτερη περιοχή της Ημαθίας*

19:00 – 19:20 Αλέκος Χατζηκώστας: *Από την Απελευθέρωση μέχρι την Συμφωνία της Βάρκιζας (Πλευρές της περιόδου Οκτώβρης 1944 – Φλεβάρης 1945 στην Βέροια)*

19:20 – 19:40 Δρ. Χρήστος Σκούπρας: *Η «εποχή» του εμφυλίου πολέμου (1946-1949) στη Βέροια*

19:40 – 20:00 Ευγενία Καβαλάρη: *Η μάχη της Νάουσας (Γενάρης του 1949) και οι αναφορές της στο Ραδιοφωνικό Σταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα» του ΔΣΕ*

20:00 – 20:30 Συζήτηση

20:30 – 21:00 Εξαγωγή συμπερασμάτων – Λήξη Ημερίδας

Χώρος διεξαγωγής Ημερίδας:

Χώρος Τεχνών Δ. Βέροιας (Π. Μελά & Μπιζανίου, 2ος όροφος)

ΜΙΑΜΕ ΓΙΑ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ

Σειρά Επιστημονικών Ημερίδων Τοπικής Ιστορίας

Δ' Επιστημονική Ημερίδα Τοπικής Ιστορίας

(1940 – 1950)

Η δεκαετία των μεγάλων ανατροπών και συγκρούσεων

Βέροια, 3 – 4 Οκτωβρίου 2014

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Α' Συνεδρία

Αντα Κάπολα – Αγγελική Χριστοδούλου, ερευνήτριες ΑΣΚΙ
Τεκμήρια για την ιστορία της Βέροιας στις συλλογές των ΑΣΚΙ

Τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) ιδρύθηκαν το 1992 με σκοπό τη δημιουργία ενός επιστημονικού και αρχειακού χώρου, επικεντρωμένου στην ιστορία των κοινωνικών κινημάτων του 20ού αιώνα και κύριο μέλημα την ελεύθερη πρόσβαση σε αρχεία τα οποία, μέχρι τότε, θεωρούνταν απόρρητα και μη προσβάσιμα στους ειδικούς και στο ενδιαφερόμενο κοινό. Η πρωτοβουλία ίδρυσής τους, ανήκε κυρίως στον Φίλιππο Ηλιού και σε μια ομάδα ιστορικών και πολιτικών επιστημόνων που πλαισίωσαν αυτή την προσπάθεια. Ο αρχικός πυρήνας των συλλογών των ΑΣΚΙ συγκροτήθηκε από τέσσερις αρχειακές ενότητες: το τμήμα του αρχείου του ΚΚΕ, το οποίο, μετά τη διάσπαση του 1968, περιήλθε στην κατοχή του ΚΚΕ εσ., το αρχείο των ραδιοφωνικών σταθμών «Ελεύθερη Ελλάδα» και «Φωνή της Αλήθειας» (1947-1968) και τέλος τα αρχεία του ΚΚΕ εσωτερικού και της Ε.ΑΡ. Στις ενότητες αυτές προστέθηκε, το 1994, το αρχείο της προδικτατορικής ΕΔΑ. Σήμερα, μετά από είκοσι και πλέον χρόνια λειτουργίας, οι συλλογές των ΑΣΚΙ έχουν εμπλουτιστεί σημαντικά. Τα αρχειακά τεκμήρια ξεπερνούν πλέον τα 4 εκατομμύρια και παράλληλα η βιβλιοθήκη των ΑΣΚΙ φιλοξενεί πάνω από 25.000 τίτλους. Ιδιαίτερα ευνοημένη χρονική περίοδος, στα αρχεία και στις συλλογές των ΑΣΚΙ, είναι η δεκαετία '40 η οποία τα τελευταία χρόνια αποτελεί σημαντικό ιστοριογραφικό πεδίο έρευνας. Η μοναδική σειρά παράνομου τύπου, η συλλογή φυλλαδίων και προκηρύξεων, το φωτογραφικό αρχείο καθώς και οι μεγάλες αρχειακές ενότητες συγκροτούν μια από τις πιο ουσιαστικές πηγές για την μελέτη της Κατοχής και του Εμφυλίου πολέμου.

Στα αρχεία και στις συλλογές των ΑΣΚΙ, οι σειρές των εγγράφων και των εντύπων που αφορούν την ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας, για τον 20° αιώνα είναι πλούσιες, πολυθεματικές και σε όγκο αρκετά επαρκείς. Αναφερόμενοι στην Ημαθία, και πιο συγκεκριμένα στην Βέροια, ο ερευνητής μπορεί να εντοπίσει τεκμήρια που σχετίζονται με την περιοχή, από το μεσοπόλεμο μέχρι και την δεκαετία του '60. Τα ποικίλα αρχειακά τεκμήρια εντοπίζονται σε διαφορετικές συλλογές και αρχεία ανάλογα με την περίοδο. Για την δεκαετία του '40, που αποτελεί και το

θέμα της Ημερίδας της ΕΜΠΗ, τα έγγραφα που διασώζονται αφορούν κυρίως της περίοδο της Κατοχής και της απελευθέρωσης. Προέρχονται κατά κύριο λόγο από το αρχείο του ΚΚΕ και συγκεκριμένα από την αντίστοιχη τοπική κομματική οργάνωση καθώς και από το Γραφείο περιοχής Μακεδονίας στο οποίο υπάγεται. Συμπληρωματικά, στη βιβλιοθήκη των ΑΣΚΙ, στο τμήμα του παράνομου τύπου, φυλάσσονται τίτλοι εφημερίδων που εκδίδονταν στη Βέροια την περίοδο 1944-1945. Ακόμα, μία σπάνια σειρά προκηρύξεων της ΕΠΟΝ Βέροιας διασώζεται στο αρχείο του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ, πλαισιώνοντας τα υπόλοιπα αρχειακά υλικά, δίνοντας έτσι μία σημαντική ψηφίδα στην μελέτη της τοπικής ιστορίας.

Μαρία Χειμωνοπούλου, Δρ. Αρχαιολογίας, αρχαιολόγος ΥΠ.ΠΟ.Α., 11η ΕΒΑ

Αρχαιολογικά πεπραγμένα της Βέροιας και της περιοχής της στη δεκαετία 1940-1950

Στις 28 Οκτωβρίου του 1940, όταν τα ιταλικά στρατεύματα παραβίαζαν τα ελληνικά σύνορα, η αρχαιολογική Υπηρεσία, έχοντας το χρέος της διαφύλαξης ενός τεράστιου πολιτισμικού αποθέματος στελεχωνόταν από περίπου 30 αρχαιολόγους. Τη χρονιά του 1941 ιδρύεται με νομοθετικό διάταγμα η Διεύθυνση ιστορικών μνημείων και αρχαιολογίας της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, με αρμοδιότητα επί πασών των εν Μακεδονία σχετικών υπηρεσιών του κράτους και ορισμένο προϊστάμενο τον Χαράλαμπο Μακαρόνα. Την επόμενη χρονιά ορίστηκαν με νομοθετικό διάταγμα πέντε υπηρεσίες για την προστασία των κλασικών και βυζαντινών αρχαιοτήτων, μεταξύ των οποίων η Β' αρχαιολογική περιφέρεια με έδρα αρχικά την Κοζάνη και έπειτα τη Βέροια που περιελάμβανε τους νομούς Ημαθίας, Κοζάνης, Καστοριάς και Φλώρινας, ενώ για την προστασία των μεσαιωνικών και βυζαντινών αρχαιοτήτων της Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Θράκης, συστήθηκε η Β' περιφέρεια μεσαιωνικών και βυζαντινών αρχαιοτήτων με έφορο από τον Ιούνιο του 1943 τον Στυλιανό Πελεκανίδη.

Την εποχή εκείνη οι ολιγάριθμοι αρχαιολόγοι ήταν επιφορτισμένοι με το τιτάριο έργο της ταχύτατης εκκένωσης των αρχαιολογικών μουσείων της χώρας και της απόκρυψης των πολύτιμων εκθεμάτων τους προκειμένου να διαφυλαχθούν από ενδεχόμενες καταστροφές κατά τη διάρκεια του πολέμου. Είχαν επίσης ν' αντιμετωπίσουν την εξαιρετικά πιεστική εμμονή των Γερμανών να ανοίξουν τα αρχαιολογικά μουσεία και να εκτεθούν τα αρχαία που είχαν επιμελώς αποθηκευθεί ακόμη και σε υπόσκαπτους, υπόγειους χώρους, μόνο και μόνο για την πνευματική τέρψη των γερμανικών στρατευμάτων και αποκαλυπτική η σχετική απάντησή τους στις γερμανικές αρχές. Πηγές για την κατάσταση των μνημείων, των αρχαιολογικών χώρων και των μουσείων της χώρας κατά τη διάρκεια του πολέμου όπως και για το μετά την απελευθέρωση διάστημα του εμφυλίου αποτελούν οι εκθέσεις των Γ. Μπακαλάκη και Χ. Μακαρόνα. Στην ανακοίνωση θα παρουσιασθούν τα ευρήματα της δεκαετίας από την πόλη της Βέροιας και την περιοχή του νομού Ημαθίας.

Β' Συνεδρία

Γιάννης Μελιόπουλος, δάσκαλος

«Πλευρές της εκπαιδευτικής διαδικασίας και πολιτικής στην πόλη της Βέροιας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40»

Στην εισήγηση παρουσιάζονται όψεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας και άσκησης εκπαιδευτικής πολιτικής στην πόλη της Βέροιας κατά τη διάρκεια της ταραγμένης δεκαετίας του 1940. Η εκπαίδευση ως αναπόσπαστο κομμάτι του εποικοδομήματος, συνεχίζει τη λειτουργία της κατά τα χρόνια που μας ενδιαφέρουν, ασφαλώς όχι χωρίς προβλήματα, προβλήματα που δημιουργούν αρχικά ο ελληνοϊταλικός πόλεμος, η ναζιστική κατοχή και κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας η ξένη επέμβαση για την υποταγή του λαϊκού παράγοντα και ο εμφύλιος πόλεμος στον οποίο οδηγείται ο τόπος.

Αναδεικνύονται κομμάτια αυτής της λειτουργίας με κέντρο τη Βέροια, εστιάζοντας ιδιαίτερα

σε ζητήματα παιδαγωγικής και πειθαρχικών ποινών και δικαίου προς τους μαθητές της εποχής, φέρνοντας ταυτόχρονα στο φως πτυχές ευρύτερων προβλημάτων της λειτουργίας της εκπαίδευσης, όπως ζητήματα που αφορούν σε εκπαιδευτικούς-καθηγητές που στελεχώνουν το συγκεκριμένο σχολείο-σημείο αναφοράς για τη Βέροια, στα οικονομικά προβλήματα σχολείου και μαθητών, διογκωμένα και σοβαρότατα λόγω πολεμικής κατάστασης αλλά και άλλες διαστάσεις, αντλώντας στοιχεία από τα αρχεία του 1^{ου} Γυμνασίου Αρρένων Βέροιας (αρχεία που περιλαμβάνουν πρακτικά συνεδριάσεων του Συλλόγου Διδασκόντων και της Σχολικής Εφορίας), τα οποία φυλάσσονται στα ΓΑΚ Βεροίας. Η παρούσα εισήγηση δεν φιλοδοξεί να διαπραγματευτεί θέματα σχετικά με το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων, των σχολικών εγχειριδίων και της γλωσσικής εκπαίδευσης που αποτελούν αντικείμενο διερεύνησης μιας άλλης εισήγησης.

Αναστασία Ταναμπάση, υπ. Δρ. Ιστορίας

Κατάστιχα Επιθεωρήσεως του ρουμανικού σχολείου Βέροιας την περίοδο της κατοχής

Η παρούσα εισήγηση αποπειράται να προβάλλει μια πρόσθετη σκοπιά από τη λειτουργία της ρουμανικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Βέροια, όπως αυτή αποτυπώνεται στα Κατάστιχα Επιθεώρησης της Επιτροπής Διαχείρισης των εν Ελλάδι ρουμανικών σχολείων και εκκλησιών. Η συγκεκριμένη επιτροπή αποτελούσε το εποπτικό όργανο των ρουμανικών σχολείων και τελούσε υπό την αιγίδα του ρουμανικού Προξενείου Θεσσαλονίκης. Τα μέλη της λάμβαναν αποφάσεις για την πρόσληψη του διδακτικού προσωπικού, την επιλογή και την προμήθεια των βιβλίων, την αγορά ή τη διαχείριση των σχολικών κτιρίων.

Σκοπός της εισήγησης είναι να αποτυπώσει ζητήματα που αφορούσαν τη λειτουργία του ρουμανικού μεικτού σχολείου Βέροιας και να τα συσχετίσει με την κρίσιμη περίοδο της γερμανικής κατοχής έως την απελευθέρωση. Μέσα από το πρωτογενές αρχειακό υλικό, εξάγονται πολύτιμα συμπεράσματα σχετικά με την αύξηση του μαθητικού δυναμικού εν μέσω κρίσης, την απουσία ελέγχου από ελληνικές εκπαιδευτικές αρχές την περίοδο της κατοχής, καθώς και άλλες πληροφορίες, που αφορούν το εκπαιδευτικό έργο με βάση τις αξιολογήσεις των Ρουμάνων επιθεωρητών.

Κων/νος Βλαστάρης, Δ/ντής 2ου Δ.Σ. Καβάλας, Υπ. Διδ. Παν. Θεσσαλίας

Η εκπαίδευση στη Βέροια 1940 ως το 1950: κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις

Η μελέτη αρχειακού υλικού που προέρχεται από το Γ.Α.Κ. και το Μουσείο Εκπαίδευσης Βέροιας μας δίνει χρήσιμες πληροφορίες για τη λειτουργία των σχολείων της πόλης της Βέροιας την ταραγμένη περίοδο από το 1940 ως το 1950. Οι διαπιστώσεις αφορούν αρχικά στο τοπικό επίπεδο αλλά σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τα μεγάλα εθνικά, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα της χώρας μας εκείνη την εποχή. Οι πληροφορίες που αντλούνται αφορούν τις πηγές εσόδων και τα έξοδα των σχολείων από τα οποία προκύπτουν οι ανάγκες των σχολείων και των εκπαιδευτικών της εποχής και σοβαρά ζητήματα που απασχολούν τα σχολεία, όπως το αναφερόμενο «παιδομάζωμα». Επίσης, αντλούμε πληροφορίες για το σύστημα προαγωγών και μετακινήσεων των εκπαιδευτικών για την προαναφερόμενη περίοδο. Η παρούσα ανακοίνωση πέρα από το ότι επιδιώκει να φωτίσει πλευρές που αφορούν το εκπαιδευτικό πλαίσιο της εποχής και την αυτονόητη διασύνδεση του με την κοινωνία της εποχής και όλο το φάσμα των ζητημάτων που την απασχολούν αλλά και να καταδείξει τη σημασία και το ρόλο από φορέων και οργανισμών όπως το Γ.Α.Κ. και το Μουσείο Εκπαίδευσης για τη διάσωση και τη φροντίδα του αρχειακού υλικού.

Αντώνης Χατζηκώστας, επί πτυχίω φοιτητής ΤΕΦΑΑ Κομοτηνής

Στιγμιότυπα από την αθλητική ζωή στην Ημαθία κατά την περίοδο 1946-1949

Η αθλητικές δραστηριότητες και γενικότερα η αθλητική ζωή με διάφορες μορφές δεν έπαψαν (και) στο νομό μας να πραγματοποιούνται τη δεκαετία του '40 παρά τις εξαιρετικά δύσκολες-ιδιόμορφες συνθήκες που επικρατούσαν. Δεν έχουν βρεθεί μέχρι τώρα στοιχεία για την περίοδο της κατοχής, πέρα από εκθέσεις της ΕΠΟΝ, σχετικά με τις δράσεις που αυτή ανέπτυξε. Αντίθετα μετά την απελευθέρωση έχουμε ουσιαστικά την ανασυγκρότηση αθλητικών σωματείων και την πραγματοποίηση αθλητικών αγώνων μεταξύ τους, καθώς και με ομάδες γειτονικών περιοχών ή και με τις στρατιωτικές δυνάμεις που υπήρχαν στην περιοχή. Στην εισήγησή μου γίνεται μία πρώτη προσπάθεια καταγραφής της υπάρχουσας αθλητικής υποδομής, γενικότερα της αθλητικής δραστηριότητας ώστε να τονιστούν τα χαρακτηριστικά των αθλητικών δραστηριοτήτων της εποχής (ποια αθλήματα, ποια σωματεία, και η ανταπόκριση σ' αυτά των κοινωνικών στρωμάτων) στηριγμένος σε ντοκουμέντα που βρίσκονται στα ΓΑΚ Ν. Ημαθίας καθώς και σε αποδελτιοποίηση εφημερίδων της περιόδου.

Γ' Συνεδρία

Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Δρ. Θεολογίας με ειδίκευση στην Εκκλ. Ιστορία

Η στάση της Τοπικής Εκκλησίας της Βέροιας στην Κατοχή και τον Εμφύλιο, όπως αυτή αποτυπώνεται στον εκκλησιαστικό λόγο.

Η στάση και η δραστηριότητα της Εκκλησίας, γενικότερα, αλλά και εκπροσώπων της, κατά την περίοδο της Κατοχής, της Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου, ειδικότερα, έχει απασχολήσει κατά καιρούς τους ειδικούς μελετητές της περιόδου.

Η έναρξη της κατοχικής περιόδου βρίσκεται στο μητροπολιτικό θρόνο της τοπικής Εκκλησίας της Βέροιας το γηραιό μητροπολίτη Πολύκαρπο Σακκελαρόπουλο. Παρά την προχωρημένη ηλικία του, όπως αποδεικνύεται από διάφορες πηγές (βιβλιογραφικές και αρχειακές), ο μητροπολίτης Πολύκαρπος στάθηκε στο πλευρό του ποιμνίου του και το διακόνησε με κάθε μέσο και τρόπο. Οι αναφορές που συνδέονται με το πρόσωπό του κάνουν λόγο για μια χαρισματική προσωπικότητα που προσπαθούσε με κάθε τρόπο να προωθήσει τα αιτήματα του ποιμνίου του και να υπερασπιστεί το λαό της πόλης, ανεξαρτήτως θρησκευματος, με κάθε μέσο ενώπιον των γερμανικών αρχών Κατοχής.

Ο Πολύκαρπος απεβίωσε μέσα στην κατοχική περίοδο (1943) και σε σύντομο χρονικό διάστημα τον διαδέχτηκε ο μητροπολίτης Αλέξανδρος Δηλανάς. Η δράση του Αλέξανδρου, τόσο κατά τη διάρκεια της Κατοχής, όσο και στην περίοδο του Εμφυλίου ποικίλει. Αρχικά, τάχθηκε στο πλευρό της Εθνικής Αντίστασης και όπως αποδεικνύεται τόσο από έγγραφα όσο και από φωτογραφικό υλικό υποστήριξε τις δράσεις της στην επαρχία του και παρείχε φιλοξενία σε πρόσωπα γνωστά για την αντιστασιακή τους δράση, όπως ο παπα-Ανυπόμονος. Επιπλέον, ο Αλέξανδρος είναι ο μητροπολίτης της Απελευθέρωσης, αφού αυτός υποδέχθηκε τα τμήματα του ΕΛΑΣ που απελευθέρωσαν τη Βέροια στις 27 Οκτωβρίου 1944. Παράλληλα, ως μητροπολίτης της πόλης παραβρέθηκε στις εκδηλώσεις μαζί με τον μητροπολίτη Κοζάνης Ιωακείμ Αποστολίδη, τον Στρατηγό του ΕΛΑΣ Ευριπίδη Μπακιρτζή κ.α.

Η στάση του Αλεξάνδρου φαίνεται πως μεταβάλλεται μετά την απελευθέρωση και πιθανότατα μετά τα Δεκεμβριανά, οπότε οι αντιστασιακές δυνάμεις δεν πειθάρχησαν στις κυβερνητικές εντολές για αφοπλισμό, ο οποίος επετεύχθη εν μέρει με τη συμφωνία της Βάρκιζας. Αργότερα, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου η στάση του μητροπολίτη γίνεται ακόμα πιο ξεκάθαρη. Για τον Αλέξανδρο η χώρα και το έθνος κινδύνευαν από τον επαπειλούμενο κουμμουνιστικό κίνδυνο και για το λόγο αυτό όλος ο λαός έπρεπε να συνταχθεί με τις δυνάμεις του κράτους προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος. Η Εκκλησία ετέθη επικεφαλής στον αγώνα της προστασίας και της διατήρησης της εθνικής συνείδησης των πολιτών – χριστιανών. Τούτο επιτυγχάνεται με διάφο-

ρους τρόπους και κυρίως μέσω του εκκλησιαστικού λόγου, κηρυγμάτων, εγκυκλίων, δημοσίων εγγράφων με διάφορους αποδέκτες, δημοσιευμάτων στον Τύπο κ.α.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και η παρουσία και δράση στην περιοχή δύο κληρικών, οι οποίοι αργότερα εξελίχθηκαν σε μητροπολίτες της Εκκλησίας της Ελλάδας. Πρόκειται για τον αρχιμανδρίτη Αυγουστίνο Καντιώτη, ο οποίος υπηρέτησε στη Βέροια, κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ως στρατιωτικός ιερέας και για τον αρχιμανδρίτη Νικόδημο Βαληνδρά η παρουσία του οποίου μαρτυρείται στην πόλη κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Οι δύο ιερείς μέσω των κηρυγμάτων τους ασκούσαν τις ανάλογες επιρροές στο ποίμνιο της Βέροιας. Επιπλέον, ο Καντιώτης φαίνεται πως διατήρησε σχέσεις με τους Βεροιώτες καθώς κείμενά του δημοσιεύονται κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου στην πρωτοεκδιδόμενη τοπική εφημερίδα «Νέος Αγών».

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί να παρουσιάσει της στάση της Τοπικής Εκκλησίας και των εκπροσώπων της κατά τη διάρκεια της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου. Προς την κατεύθυνση αυτή χρησιμοποιούνται πηγές αρχειακές και βιβλιογραφικές, οι οποίες περιλαμβάνουν στοιχεία, που αντλούνται από την αλληλογραφία των μητροπολιτών, από εγκύκλια σημειώματα, προκηρύξεις, ανακοινώσεις κ.α. Επιπλέον, στοιχεία αντλούνται και από δημοσιεύματα στον Τοπικό Τύπο της εποχής του Εμφυλίου Πολέμου.

π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, υπ. Δρ. Εκκλησιαστικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

«Τα Άλλα θύματα του Εμφυλίου στην Ημαθία»: Ανασυνθέτοντας τον κατάλογο του «Αίματηρού άπολογισμού τής Έαμοκρατίας εν τή περιφέρειά Βερροίας», του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Αλέξανδρου Δηλανά.

Το 1953 εκδόθηκε στην Αθήνα ένα βιβλίο, το οποίο αναφερόταν στη ζωή και τη δράση του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Αλέξανδρου Δηλανά, με τίτλο «Αλέξανδρος Δηλανάς – Ο από Άνέων, Περγάμου και Ζιχνών, μητροπολίτης Βερροίας και Ναούσης». Συγγραφέας του υπήρξε ο Δρ. Παιδαγωγικών Επιστημών Νικίας Θεοφίλου, ο οποίος, την εποχή εκείνη, αναλάμβανε την έκδοση «βιογραφιών» μητροπολιτών της Εκκλησίας της Ελλάδας, σε μία σειρά εκδόσεων την οποία τιτλοφορούσε «Η Εκκλησία τής Ελλάδος και οί πρόμαχοι αίτης ιεράρχαι». Στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου αυτού δημοσιεύεται ένας εκτενής κατάλογος, με τον τίτλο «Ο αίματηρός άπολογισμός τής Έαμοκρατίας εν τή περιφέρειά Βερροίας». Σε αυτόν παρουσιάζονται τα ονόματα 320 ανθρώπων, οι οποίοι εμφανίζονται ως θύματα των κομμουνιστών ανταρτών της εποχής του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (στο διάστημα μεταξύ των ετών 1943 – 1947), σε περιοχές της μητροπολιτικής περιφέρειας του Αλεξάνδρου.

Πώς προέκυψε αυτός ο κατάλογος; Για ποιον λόγο περιλαμβάνει θύματα μόνο της μίας πλευράς του Εμφυλίου; Γιατί δεν συμπεριλαμβάνονται τα θύματα των Γερμανών και των συνεργαζόμενων με αυτούς οργανώσεων; Ποιά η σχέση και η σύνδεση του καταλόγου με τη ζωή και το έργο του μητροπολίτη και ποιά η σκοπιμότητα συμπερίληψής του σε ένα έργο «βιογραφίας» ενός ιεράρχη της ορθόδοξης Εκκλησίας;

Στα ερωτήματα αυτά θα προσπαθήσουμε να δώσουμε ορισμένες απαντήσεις αξιοποιώντας, συνδυαστικά, την έκδοση του 1953 με ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον, άγνωστο (μέχρι στιγμής), αρχαικό υλικό, το οποίο φαίνεται ότι αποτέλεσε τη βάση της σύνταξης του συγκεκριμένου καταλόγου. Πρόκειται για αναφορές και καταλόγους θυμάτων και καταστροφών, των ετών 1944 και 1945, οι οποίες αποστέλλονταν από τους εφημέριους των ενοριών της επαρχίας προς τη μητρόπολη της Βέροιας, ύστερα από σχετικές οδηγίες του μητροπολίτη Αλεξάνδρου.

Αν και δεν έχει, δυστυχώς, διασωθεί το σύνολο των αναφορών (όλων των ενοριών της μητρόπολης), εντούτοις, είναι σαφές ότι η εικόνα που αποκομίζουμε, μέσα από την εξέταση του συγκεκριμένου υλικού, είναι αρκετά διαφορετική από αυτή του καταλόγου του 1953.

Στην επικείμενη ανακοίνωση θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε και να αποκωδικοποιήσουμε τους λόγους και τους μηχανισμούς της σύνταξης του συγκεκριμένου καταλόγου, καθώς και τη σχέση του με τις αναφορές των εφημεριών της επαρχίας προς τον μητροπολίτη Αλέξανδρο, οι οποίες για πολλά χρόνια (μέχρι και σήμερα) αποτέλεσαν «επτασφράγιστο μυστικό».

Δημήτρης Καρασάββας, δημοσιογράφος – ερευνητής
Η μνήμη της κατοχής στην Βέροια μέσα από τις τοπικές μαρτυρίες

Η τραγική περίοδος της Γερμανικής Κατοχής υπήρξε η αιτία για την σκληρή δοκιμασία της πόλης και των ανθρώπων της. Την ήττα και εθνική ταπείνωση ακολούθησε η πλήρης ανατροπή των πάντων σε κρατικό και κοινωνικό επίπεδο. Η νέα δραματική κατάσταση αναδεικνύει το πρόβλημα της επιβίωσης στην πρώτη θέση. Η βία εισβάλλει στη ζωή των ανθρώπων και ο φόβος με την καχυποψία πλημμυρίζουν τις καρδιές τους. Οι μαρτυρίες από την περίοδο εκείνη μεταδίδουν την ατμόσφαιρα που επικρατούσε και αναπλάθουν την εικόνα της πόλης και των ανθρώπων της. Η ανθρώπινη φύση δοκιμάζεται σε ακραίες καταστάσεις και αντιδρά άλλοτε με μεγαλείο και ενίοτε με μικρότητα. Η Βέροια, απέναντι στην πείνα, τις συλλήψεις, τους φόβους των κατακτητών, αντέδρασε με την ενεργή συμμετοχή της στον Αντιστασιακό Αγώνα και γεύτηκε εντέλει την χαρά της Απελευθέρωσης.

Δ' Συνεδρία

Γρηγόρης Γιοβανόπουλος, Δάσκαλος

Αντιστασιακά και εμφυλιοπολεμικά περιστατικά στην ευρύτερη περιοχή της Ημαθίας

Όταν στις 6 Απριλίου του 1941 η XII στρατιά του Στρατάρχη Φον Λιστ χτυπούσε από τα Βόρεια σύνορα τον Ελληνικό στρατό ήταν πλέον ολοφάνερο πως η Ελληνική εποποιία που γράφτηκε στα βουνά της Ηπείρου πλησίαζε στο τέλος της.

Πράγματι στις 9 Απριλίου 1941 τα γερμανικά Πάντσερ μπαίνουν στη Θεσσαλονίκη και στις 27 Απριλίου στην Αθήνα.

Μετά τη μάχη της Κρήτης που ολοκληρώθηκε στις 31 Μαΐου 1941 ο Άξονας είχε ολοκληρώσει την κατάληψη όλων σχεδόν των ευρωπαϊκών χωρών.

Στην Ελλάδα θα άρχιζε ο μακρύς και παρατεταμένος «Χειμώνας» της Κατοχής.

Οι Γερμανικές δυνάμεις κατοχής υπολογίζονται σε 100.000 περίπου άνδρες. Αλλά εκτός από αυτούς παρουσιάστηκαν ως νικητές και οι κυνηγημένοι στα βουνά της Ηπείρου Ιταλοί και οι πάντα караδοκούντες Βούλγαροι.

Η κατεχόμενη Ελλάδα διαιρέθηκε σε γερμανική, ιταλική και βουλγαρική ζώνη ελέγχου. Οι γερμανικές δυνάμεις διατήρησαν στον έλεγχο τους τις σημαντικότερες στρατηγικά περιοχές, στις οποίες περιλαμβάνονταν η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, η Κεντρική Μακεδονία και ορισμένα νησιά του Αιγαίου, καθώς και η Κρήτη. Η Βουλγαρία προσάρτησε την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη με εξαίρεση το μεγαλύτερο τμήμα του Έβρου, που παρέμεινε υπό γερμανικό έλεγχο. Οι υπόλοιπες περιοχές, που αντιστοιχούν στα 2/3 των εδαφών της Ελλάδας, πέρασαν στον έλεγχο της Ιταλίας, ενώ τα Ιόνια νησιά προσαρτήθηκαν επίσημα στο Ιταλικό κράτος. Μετά την ανακωχή της Ιταλίας τον Σεπτέμβριο του 1943, οι ιταλοκρατούμενες περιοχές πέρασαν στον έλεγχο της Γερμανίας.

Τον Οκτώβρη του 1941 η ανώτατη διοίκηση της 12ης στρατιάς μεταφέρθηκε στη Θεσσαλονίκη με Διοικητή τον Αντιστράτηγο Curt von Krenzki

Στην περιοχή γύρω από την κωμόπολη Γιδά (από το 1953 Αλεξάνδρεια) εγκαθίστανται γερμανικές φρουρές. Στο Γιδά, στο Σχοινά, στο Παλαιοχώρι (φρουρούσαν το αεροδρόμιο που είχαν κατασκευάσει), στο Πλατύ (για τη φρούρηση του σιδηροδρομικού κόμβου).

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1941 ιδρύεται το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) με τη συνεργασία των κομμάτων Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος, Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας, Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος.

Το Φεβρουάριο του 1942 η κεντρική επιτροπή του ΕΑΜ αποφασίζει την ίδρυση ένοπλων ανταρτικών σωμάτων, στα οποία δόθηκε η ονομασία Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ)

Στις 11 Σεπτεμβρίου 1941 αναγγέλλεται η ίδρυση του Εθνικού Δημοκρατικού Ελληνικού Συνδέσμου (ΕΔΕΣ), την πολιτική ηγεσία του οποίου αναλαμβάνει (εν αγνοία του) ο στρατηγός Νικόλαος Πλαστήρας, ενώ στρατιωτικός αρχηγός του αναλαμβάνει ο στρατηγός Ναπολέων

Ζέρβας.

Παράλληλα όμως ιδρύονται και άλλες οργανώσεις όπως η «Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωση» (ΠΑΟ), με Γενικό Αρχηγό το Συνταγματάρχη Πεζικού Γεώργιο Παπαγεωργίου και στελέχη πολλούς αξιωματικούς του Στρατού και της Χωροφυλακής, καθώς και ντόπιους πα-
ράγοντες.

Στην οργάνωση αυτή αλλά και σε άλλες παρόμοιες στρατεύτηκαν εθνικιστές, αντικομμουνιστές ένοπλοι επικαλούμενοι είτε τον πατριωτισμό, είτε τον αντικομμουνισμό τους, είτε τον αντιβουλγαρισμό τους. Γεγονός είναι πως υπήρχε μεταξύ των ομάδων επαφή και προσπάθεια στρατολόγησης. Όταν αυτή η προσπάθεια αποτύγχανε είχαμε συγκρούσεις, φόνους, εκφοβισμούς ένθεν κακείθεν. Βασικό χαρακτηριστικό υπήρξε ο εξοπλισμός κατοίκων από τους Γερμανούς υποτίθεται για προστασία των χωριών τους αλλά στην ουσία για προσεταιρισμό τους ενάντια στην αντίσταση.

Θέμα της εισήγησης επέλεξα να είναι ορισμένα αντίστοιχα περιστατικά αντιστασιακά αλλά και πρώιμα εμφυλιοπολεμικά που προμήνυαν αυτό που θα επακολουθούσε.

Τα περιστατικά που θα αναλυθούν θα είναι:

- Η συνδιάσκεψη των οργανώσεων της περιοχής Αλεξάνδρειας που έγινε στις 7 Ιανουαρίου 1944 στο Νησί Ημαθίας όπου και εκλέχτηκε επαρχιακή επιτροπή του ΕΑΜ.
- Το κατοχικό συλλαλητήριο που πραγματοποιήθηκε στο Γιδά στις 23 Μαρτίου 1944.
- Η μάχη του Σταυρού όπου στις 27 Σεπτεμβρίου 1944 τμήματα του 2ου τάγματος του 16ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ χτύπησαν γερμανική φάλαγγα προξενώντας της τεράστιες ζημιές.
- Η μάχη στο Νησέλι στις 30 Σεπτεμβρίου 1943 όπου τμήματα του ΕΛΑΣ συγκρούστηκαν με την ομάδα που διοικούσε ο γνωστός στην περιοχή Αριστείδης Παπαδόπουλος.
- Η αντίστοιχη μάχη που έγινε τον Απρίλη του 1943 στο χωριό Νεοχωρόπουλο Κορυφής όπου τμήματα του ΕΛΑΣ προσπάθησαν να αφοπλίσουν την τοπική ομάδα που είχε προμηθευτεί όπλα από τους Γερμανούς. Η μάχη αυτή είχε αρνητική έκβαση για τον ΕΛΑΣ.

Οι πληροφορίες της συγκεκριμένης εισήγησης αντλήθηκαν εκτός από τη βιβλιογραφία (Μαραντζίδης Δορδανάς, Μπέλλος, Χρυσόχου, Αρχείο Δ.Ι.Σ. κ.α.), από αφηγήσεις πρωταγωνιστών και αυτοπτών μαρτύρων, από έρευνα στα αρχεία του Δήμου Αλεξάνδρειας, στο αρχείο της Κοινότητας Κορυφής στο αρχείο του συλλόγου αγωνιστών εθνικής Αντίστασης Ημαθίας καθώς και από έρευνα στα αρχεία εφημερίδων της εποχής.

Αλέκος Χατζηκώστας, δημοσιογράφος - συγγραφέας

Από την Απελευθέρωση μέχρι την Συμφωνία της Βάρκιζας (Πλευρές της περιόδου Οκτώβρης 1944 – Φλεβάρης 1945 στην Βέροια)

Η περίοδος της απελευθέρωσης από την Γερμανική Κατοχή (Οκτώβρης 1944), μέχρι την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας, είναι μία πολυσυζητημένη περίοδος. Για πολλά χρόνια η προπαγάνδα των νικητών του εμφυλίου, χαρακτηρίζοντας την ως περίοδο «Εαμοκρατίας», προσπάθησε στην ολιγόμηνη διάρκεια της να «φορτώσει» όλα τα «κακά» στην αντίπαλη της πλευρά. Και όμως ήταν μία περίοδος ανόρθωσης και δημιουργίας από τα ερείπια του πολέμου, μία περίοδος έντονων πολιτικών ζυμώσεων, αλλά και εφαρμογής πρωτόγνωρων θεσμών λαϊκής αυτοδιοίκησης-λαϊκής δικαιοσύνης που το κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η έλλειψη κεντρικής εξουσίας-κυβέρνησης μια και η εξουσία της «κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας» δεν έφτανε μέχρι εδώ.

Στη εισήγηση θα γίνει προσπάθεια καταγραφής των προβλημάτων ανοικοδόμησης αλλά και της παρέμβασης των δυνάμεων του ΕΑΜ μέσω της αλληλογραφίας (βρίσκεται στα ΓΑΚ Ν. Ημαθίας) του τότε ΕΑΜικού δημάρχου Βέροιας Κ. Ιωσηφίδη με τους διάφορους φορείς της περιοχής. Επίσης στηριγμένος σε εκθέσεις των ΕΑΜ-ΚΚΕ (προερχόμενες από τα ΑΣΚΙ) θα γίνει μία μικρή αποτύπωση της παρέμβασης σε μια σειρά οικονομικούς-κοινωνικούς τομείς. Θα υπάρχει ακόμη σύντομη αναφορά για την προσπάθεια τιμωρίας των συνεργατών με τους κατακτητές μέσω της αξιοποίησης των δικαστικών αρχείων της περιοχής (Δίκες Δοσιλόγων). Τέλος θα παρουσιαστούν μέσω εγγράφων των μετέπειτα τοπικών αρχών (ΓΑΚ Ν. Ημαθίας), η προσπά-

θεια συκοφάντησης της περιόδου αυτής μέσω κατασκευασμένων στοιχείων για θύματα και υλικές ζημιές. Στην εισήγηση δεν συμπεριλαμβάνονται οι «επιπτώσεις» των «Δεκεμβριανών» στην περιοχή, πλευρές της γενικότερης δράσης του ΕΑΜ-ΚΚΕ (μια και εδώ ήταν η έδρα του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ), καθώς στρατιωτικών θεμάτων (εδώ ήταν η έδρα της Ομάδας μεραρχιών του ΕΛΑΣ).

Δρ. Χρήστος Σκούπρας, φιλόλογος

Η «εποχή» του εμφυλίου πολέμου (1946-1949) στη Βέροια

Στόχος της σύντομης μελέτης είναι, μέσω της ενθύμησης τομέων της κοινωνικής ζωής του εμφυλίου στην πόλη της Βέροιας, να ανασυγκροτήσουμε συμβολικά το παρελθόν και να συνειδητοποιήσουμε την ιστορία του εμφυλίου στο σώμα της πόλης για να δούμε με ποιον τρόπο ο εμφύλιος πόλεμος επηρέαζε την καθημερινή ζωή των πολιτών. Οδηγός και βοηθός σ' αυτήν την προσπάθεια είναι η παραδειγματική μνήμη για συγκεκριμένες πλευρές του παρελθόντος, όπως οι συνθήκες περιορισμού και φόβου των πολιτών της Βέροιας κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων 1946-1949, ο ρόλος των Δηλώσεων Μετανοίας από διάφορα πρόσωπα και κοινωνικές ομάδες για τη συμμετοχή στην Αντίσταση και στον Εμφύλιο με την παράταξη της Αριστεράς και, τέλος, η στάση και οι επιλογές της βλάχικης εθνοτικής ομάδας της πόλης κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ως αποτέλεσμα των έκτακτων συνθηκών του εμφυλίου πολέμου. Το υλικό της μελέτης προήλθε από την επεξεργασία και ταξινόμηση των ειδήσεων δύο τοπικών εφημερίδων της πόλης, από την εφημερίδα «Ο Θαρραλέος» (1946) του Ηλία Νόβα και από την εφημερίδα «ο Νέος Αγών» (1948) του Παναγιώτη Γιαννακάκη. Στη μελέτη εξετάζεται εάν και σε ποιο βαθμό τα φαινόμενα και τα γεγονότα της καθημερινής ζωής στη Βέροια συνιστούν πολιτισμικό τραύμα σε συγκεκριμένες συλλογικές ομάδες που, ίσως, ακόμη να μην έχει ξεπεραστεί.

Ευγενία Καβαλάρη Φιλολόγος, Πρόεδρος Συνδέσμου Φιλολόγων Ημαθίας

Η μάχη της Νάουσας (Γενάρης του 1949) και οι αναφορές της στο Ραδιοφωνικό Σταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα» του ΔΣΕ

Η «μάχη της Νάουσας» (8-11 Γενάρη του 1949) είναι η σημαντικότερη μάχη κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στην Ημαθία και μία από τις σημαντικότερες μάχες στη χώρα μας, την περίοδο αυτή. Ήταν η πρώτη φορά που ο ΔΣΕ κατέλαβε ολοκληρωτικά μία πόλη και την κράτησε για 3 μέρες. Η Μάχη της Νάουσας συμπίπτει με την εποχή της μεγαλύτερης ανάπτυξης του ΔΣΕ. Είναι η εποχή των μεγάλων «εκ παρατάξεως» αναμετρήσεων του ΔΣΕ με τον Κυβερνητικό Στρατό, που άρχιζαν το καλοκαίρι του 1948 στο Γράμμο και συνεχίζονταν με τον επιτυχημένο ελιγμό και την αντεπίθεση στο Βίτσι. Το ίδιο το γεγονός πήρε και προπαγανδιστικά πανελλαδικές διαστάσεις, αντιμετωπίστηκε διαφορετικά από τα αντίπαλα στρατόπεδα.

Από την πλευρά του «Εθνικού Στρατού» και της κυβέρνησης έγινε προσπάθεια συνολικής υποβάθμισης της στρατιωτικής σημασίας του γεγονότος, ενώ προβλήθηκαν ιδιαίτερα πλευρές υλικών καταστροφών στην πόλη καθώς και εκτέλεσης «επωνύμων» σε μία προσπάθεια να στηριχτεί η κατηγορία περί «αιμοδιψών δολοφόνων» που αποδίδονταν στους αντάρτες του ΔΣΕ.

Από την πλευρά του ΔΣΕ και του ΚΚΕ γίνεται προσπάθεια αξιοποίησης της με στόχο αφενός να ενισχυθεί ακόμη παραπέρα το ηθικό των δυνάμεων του και αφετέρου να σταλεί ένα πανελλαδικό μήνυμα ότι ο αγώνας συνεχίζεται και φέρνει αποτελέσματα. Επίσης προβάλλονται πέρα από τη στρατιωτική επιτυχία και άλλες πλευρές που έχουν να κάνουν με τη στρατολόγηση νέων στο ΔΣΕ καθώς και των προσπαθειών αναδιαπαιδαγώγησης των αιχμαλώτων στρατιωτών του εθνικού στρατού. Με βάση τα παραπάνω στη εισήγηση μου θα αναφερθώ σε ορισμένα σπάνια ντοκουμέντα (προέρχονται κυρίως από τα Αρχεία Σύγχρονης Ιστορίας-ΑΣΚΙ) που αφορούν στην προπαγανδιστική αξιοποίηση της όλης επιχείρησης από τον τότε ραδιοφωνικό σταθμό του ΚΚΕ.

Η αναφορά του υποδιοικητικού Βέροιας το 1914 στο πλαίσιο της Διοικητικής Οργάνωσης της Μακεδονίας

Του Δημητρίου Πυρινού, Δρ Ιστορίας

Η διαδικασία της διοικητικής οργάνωσης της Μακεδονίας μετά την ένταξη της στον εθνικό κορμό το 1912, ήταν έργο δύσκολο και πολύπλοκο αφού το κράτος είχε να αντιμετωπίσει πολλά και σοβαρά προβλήματα.¹ Η εθνική, θρησκευτική, γλωσσική και πολιτιστική ανομοιογένεια, οι βλέψεις και απειλές των γειτονικών κρατών, η έλλειψη πείρας του ελληνικού κράτους, η δυσπιστία από μεγάλο μέρος του πληθυσμού προς την στρατιωτική και πολιτική διοίκηση και η έλλειψη συντονισμού της Γενικής Διοικήσεως με τα διάφορα Υπουργεία, ήταν οι κυριότεροι αρνητικοί παράγοντες. Αν σε αυτά προστεθούν οι συνεχιζόμενοι πόλεμοι, η πολιτική αστάθεια, οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και σε χρήματα, οι καταστροφές υποδομών και του φυσικού περιβάλλοντος και οι απανωτές πληθυσμιακές μετακινήσεις, το έργο της διοίκησης ήταν εξαιρετικά δύσκολο. Η επέμβαση του ελληνικού κράτους, παρά τα εμπόδια και τις καθυστερήσεις, χαρακτηρίζεται αποτελεσματική κυρίως στην εδραίωση της νομιμότητας, της ασφάλειας, και στα έργα υποδομών. Οι κρατικές υπηρεσίες αναδιοργανώθηκαν, ο στρατός, το ναυτικό, η δικαιοσύνη, η εκπαίδευση, η γεωργία και γενικά η οικονομία ανανεώθηκαν.² Η επιλογή κατάλληλων προσώπων³ οδήγησε σε γρήγορα αποτελέσματα με την σταδιακή εφαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας. Ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας, τοποθετημένος στη Θεσσαλονίκη, εκπρόσωπος της κυβέρνησης με ευρύτατες αρμοδιότητες, είχε το δικαίωμα ακόμη και να εκδίδει νομοθετικές διατάξεις.⁴ Στις κατά τόπους επαρχίες όπως στην επαρχία Βέροιας, διορίστηκαν Υποδιοικητές.

Στα πρώτα δύο χρόνια παρατηρήθηκε μια στάση αναμονής και βολιδοσκόπησης από την πλευρά του ελληνικού κράτους στις θεσμικές αλλαγές.⁵ Η πολιτική διοίκηση διατήρησε στην αρχή τους όποιους υπαλλήλους, (κοινοτικούς), επιθυμούσαν και ήταν κατάλληλοι να συνεχίσουν. Η κυβέρνηση κατέστησε γνωστό ότι προσωρινά θα ίσχυαν οι κείμενοι οθωμανικοί, εκκλησιαστικοί και κοινοτικοί νόμοι, καθώς και το οθωμανικό

1 Για την διαδικασία της διοικητικής ένταξης της Μακεδονίας, βλ. Χ. Παπαστάθης, «Η ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος», στο *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία*, Τ. Β', Παπαζήση-Παρατηρητής, 1992, σ. 24-39, και στο *Μακεδονικό-Βαλκανικό 1904-1913*, Ε-Ιστορικά, Εφ. Ελευθεροτυπία, σσ. 131-140.

2 Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 115.

3 Η διοίκηση της Μακεδονίας ανατέθηκε στον τότε Υπουργό Δικαιοσύνης, Κ. Ρακτιβάν, με καταγωγή από τη Βέροια, που αποδείχθηκε πολύ ικανός και αποτελεσματικός. Βλ. Χ. Παπαστάθης, *Η διοικητική οργάνωση της Μακεδονίας μετά την απελευθέρωσή της*, Λόγος πανηγυρικός στις 26 Οκτωβρίου 1995, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 17-20.

4 Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *Νεοελληνική διοικητική ιστορία. Περιφερειακή διοίκηση/Τοπική αυτοδιοίκηση*, Αθήνα 1988/1992, σ. 119.

5 Για την διοίκηση της Μακεδονίας σε πρώτη φάση βλ. Νόμος ΔΡΛΔ' 4134 28-2-1913, (Φ.Ε.Κ. 41, 2-3-1913). «Περί διοικήσεως των στρατιωτικώς κατεχομένων χωρών».

αστικό και εμπορικό δίκαιο, χωρίς φυσικά να συνεχίζεται στο ακέραιο η εφαρμογή τους, ιδίως όταν ήταν τελειώς αντίθετοι στην κρατική δημόσια τάξη. Πάντως, γεγονός είναι ότι οι θεσμοί των κοινοτήτων, γραπτοί και άγραφοι, επιβίωσαν για αρκετά χρόνια από την πολιτική αλλαγή και χρειάστηκε η άφιξη των προσφύγων να φέρει την ρήξη στις παλιές δομές και να ασκήσει πιέσεις για τις οριστικές μεταβολές και στο θέμα του κοινοτισμού.⁶

Στην οικονομία, ο μερικός *εξευρωπαϊσμός* των βαλκανικών κοινωνιών, στο πλαίσιο της οργάνωσης της κοινωνικοπολιτικής ζωής της οθωμανικής αυτοκρατορίας, έδωσε την θέση στον αργόσυρτο, με πολλές αντιστάσεις και καθυστερήσεις, οικονομικό *εκσυγχρονισμό* των νεοσύστατων κρατών μετά τους βαλκανικούς πολέμους.⁷ Τα νέα εθνικά σύνορα που διαμορφώθηκαν δημιούργησαν τεχνητά όρια, και ο βορειοελλαδικός χώρος αποκόπηκε από την βαλκανική ενδοχώρα με την οποία είχε αναπτύξει από χρόνια, ισχυρές οικονομικές σχέσεις.⁸

Οι δημογραφικές εξελίξεις ήταν ραγδαίες και συνεχείς για σχεδόν δυο δεκαετίες. Για την περίοδο 1913-14, σημειώθηκε η αποχώρηση 40.000 σλαβόφωνων κατά τον δεύτερο βαλκανικό πόλεμο από την ανατολική και κεντρική Μακεδονία.⁹ Από την μουσουλμανική πλευρά αναχώρησαν περίπου 100.000 άτομα. Η απομάκρυνση σλαβόφωνων και μουσουλμάνων, συνοδεύτηκε από παράλληλη μαζική άφιξη ελλήνων προσφύγων. Κατά τους υπολογισμούς του Πάλλη, μετακινήθηκαν προς τη Μακεδονία 155.000, από τους οποίους οι 80.000 από ανατολική Θράκη, οι 40.000 από δυτική Θράκη, 5.000 από Σερβία και 5.000 από τον Καύκασο.

Στον γεωργικό τομέα, η ανάπτυξη καθυστέρησε αρκετά, αφού οι περισσότεροι γεωργοί στο προηγούμενο καθεστώς ήταν τούρκοι και τα πάντα είχαν αφεθή να εξελίσσονται *μοιρολατρικώς*. Το ελληνικό κράτος έκανε σημαντικές προσπάθειες για την αναμόρφωση της γεωργίας, με την διανομή της γης και έργα παραγωγικά και αρδευτικά.¹⁰ Η ποσοτική και ποιοτική καθυστέρηση, οφειλόταν κυρίως στην δομή της γαιοκτησίας: Η αγροτική μεταρρύθμιση ξεκίνησε το 1917, αλλά γενικεύτηκε και επιταχύνθηκε μετά το 1923 με την εγκατάσταση των προσφύγων, η οποία επέσπευσε την εφαρμογή της. Ο βιομηχανικός τομέας, ο οποίος είχε αναπτυχθεί επί τουρκοκρατίας ικανοποιητικά στην περιοχή από ιδιώτες έλληνες, συνέχισε την θετική πορεία.¹¹ Αν και η δομή της ελληνικής οικονομίας δεν βοηθούσε αρκετά, ο κλάδος της νηματουργίας στη Μακεδονία όπως και αυτός της εμπορικής ναυτιλίας για την ευρύτερη χώρα, ήταν οι δύο τομείς που πραγματοποίησαν κέρδη παρά τις αντιξοότητες.¹² Στις συγκοινωνίες, προϋπήρχε ένα ικανοποιητικό σιδηροδρομικό δίκτυο στην περιοχή, δε συνέβαινε όμως το ίδιο και για το οδικό. Το ελληνικό κράτος και εδώ καθυστέρησε αρκετά και τα έργα οδοποιίας άρχισαν από το 1927.¹³ Στο θέμα της υγιεινής υπήρξε επίσης καθυστέρηση αφού οι επιδημίες και ιδιαίτερα η ελονοσία που μάστιζε την περιοχή, επιδεινώθηκε με την έλευση των προσφύγων το 1923. Το κράτος προσέφυγε στη

6 Μ. Δρίτσα, «Ετερόχθονες κοινότητες και Μακεδονικός χώρος», στο *Η διαχρονική πορεία του κοινοτισμού στη Μακεδονία*, Κ.Ι.Θ., Θεσσαλονίκη 1991, σ. 418.

7 Ε. Πρόντζας, *Οικονομικός Εθνικισμός*, University Studio Press/Έκφραση, Θεσσαλονίκη 1999.

8 Ν. Καλογήρου, «Η γεωγραφία του εκσυγχρονισμού: Οι μετασχηματισμοί του βορειοελλαδικού χώρου στο μεσοπόλεμο» στο Γ. Μαυρογορδάτος, Χ. Χατζηιωσήφ, (επιμ.) *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Π.Ε.Κ., Ηράκλειο 1988, σ. 83.

9 Ι. Μιχαηλίδης, *Πληθυσμιακές ανακατατάξεις στη σύγχρονη Μακεδονία*, σσ. 2-15, ανακτήθηκε στις 13/3/2008, από <http://www.imma.edu.gr/imma/history>, σ. 3.

10 Μ. Μαυρογορδάτος, Α. Χαμουδόπουλος, *Η Μακεδονία, μελέτη δημογραφική και οικονομική*, Θεσσαλονίκη 1931, σσ. 30-78

11 Στο ίδιο, σσ. 138-155.

12 Γ. Λεονταρίτης, «Οικονομία και κοινωνία από το 1914 έως το 1918», στο *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, Τ. ΙΕ', Ε.Α., σσ. 74-79.

13 Μ. Μαυρογορδάτος, Α. Χαμουδόπουλος, ...ό.π., σσ. 128-137.

διεθνή οργάνωση υγείας και ιδρύθηκαν αγροτικά ιατρεία στη Μακεδονία.¹⁴

Πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρξε και ένα οικονομικής φύσεως πρόβλημα στην περιοχή: δύο διαφορετικά νομισματικά συστήματα συνυπήρχαν για αρκετό διάστημα, με τον κίνδυνο της νομισματικής αστάθειας και των κερδοσκοπικών συναλλαγών. Το ελληνικό, βασισμένο στην ελεγχόμενη αναγκαστική κυκλοφορία τραπεζογραμμάτων και το οθωμανικό που βασιζόταν στην κυκλοφορία χρυσών και ασημένιων νομισμάτων. Αν και η δραχμή ήταν ισχυρό νόμισμα εκείνη την εποχή, η τούρκικη λίρα θεωρούνταν άριστο νόμισμα και παρέμεινε βασικό νόμισμα συναλλαγών για πολλά έτη.¹⁵ Το 1914 θεσπίστηκε η νομισματική επέκταση του συστήματος που ίσχυε στο Ελληνικό κράτος, με προσωρινή κυκλοφορία των χρυσών και αργυρών λιρών Τουρκίας και την απαγόρευση των χάλκινων κερμάτων αυτής.¹⁶ Η γενική συναλλακτική χρήση της ελληνικής δραχμής καθυστέρησε αρκετά χρόνια μέχρι την αποβολή όλων των συναλλακτικών σχέσεων που ρύθμιζαν τα οθωμανικά νομίσματα.¹⁷

Η αστική ελληνική κοινότητα της Βέροιας ακολούθησε, με τις όποιες ιδιαιτερότητες, την σταδιακή ενσωμάτωση στις δομές του ελληνικού κράτους. Και εδώ η οικονομική ανάπτυξη δεν ήταν τόσο γοργή ούτε και η κρατική μέριμνα ήταν η αναμενόμενη σχετικά με τα δημόσια έργα.¹⁸

Όσον αφορά τους διοικητικούς κοινοτικούς παράγοντες και τα τοπικά σωματεία, η μετάβαση από την προηγούμενη κατάσταση στο νέο καθεστώς, δεν έγινε χωρίς ρήξεις και αντιστάσεις. Στην περίπτωση μάλιστα της ελληνικής κοινότητας της Βέροιας, όπου είχε δημιουργηθεί μια αξιόλογη κοινοτική περιουσία, η διαχείριση αυτής και τα συμφέροντα που συνδέονταν με αυτή τη διαχείριση, κατέστησαν το μεταβατικό στάδιο μεγαλύτερης διάρκειας. Η κρατική παρέμβαση, με ξένα παρωχημένα πρότυπα που είχε υιοθετήσει το ελληνικό κράτος από τις αρχές της ίδρυσής του,¹⁹ συνάντησε αρκετές αντιστάσεις. Το πνεύμα του κοινοτισμού στην πόλη ήταν βαθιά ριζωμένο και τα κοινοτικά συμβούλια συνέχισαν το έργο τους για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά από την ένταξη της περιοχής.²⁰

Η αναφορά του Υποδιοικητή Βέροιας το 1914,²¹ έτος στο οποίο τέθηκαν σε ισχύ οι περισσότεροι νόμοι για τις Νέες Χώρες, μας δίνει μια εικόνα για την πόλη και την επαρχία αυτής:

Ξεκινώντας για τα πληθυσμιακά δεδομένα της περιοχής, αναφέρει ότι σημειώθηκε μια φυσική αύξηση του πληθυσμού, αλλά και από την εγκατάσταση μεταναστών από την Παλαιά Ελλάδα, όπως και από την εγκατάσταση προσφύγων από την Τουρκία την Ανατολική Θράκη και τον Καύκασο. Για τους πρόσφυγες ειδικότερα, αναφέρει ότι ήδη είχαν εγκατασταθεί οχτακόσιοι περίπου από την περιοχή Καυκάσου σε Βέροια και Νάουσα, ενώ στην ύπαιθρο οι λίγοι από αυτούς αλλάζουν συνεχώς τη διαμονή τους. Προσθέτει και προτείνει επίσης, ότι με τις απαλλοτριώσεις μπορούν να εγκατασταθούν στην περιοχή περίπου τρεις χιλιάδες πρόσφυγες.

Από το γεγονός ότι οι έλληνες κάτοικοι της περιοχής ήταν στην πλειοψηφία

14 Α. Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*. Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1993, σσ. 319-324.

15 Αναλυτικά βλ. Ε. Χεκίμογλου, «Η νομισματική ενσωμάτωση», στο *Ε-Ιστορικά*, Εφ. *Ελευθεροτυπία*, σσ. 179-184.

16 Β.Δ. 21-7-1914, (Φ.Ε.Κ. 126, 15-7-1914). «Περί επεκτάσεως και εις τας νέας χώρας της ισχύος του εν τη παλαιά Ελλάδι κρατούντος νομισματικού συστήματος κλπ».

17 Ε. Πρόντζας, *Οικονομικός...ό.π.*, σ. 157.

18 Β. Γούναρης, Ι. Μιχαηλίδης, «Μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού, Βέροια 1900-1950», στο *Ερατεινή Ημαθία*, Ι.Μ.Β.Ν.Κ., Έφεσος 2004, σ. 380.

19 Ν. Πανταζόπουλος, «Η Κοινοτική Δικαιοταξία...ό.π.», σσ. 430-473.

20 Γ. Χιονίδης, «Η Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Βέροιας», στο *Η Διαχρονική πορεία του Κοινοτισμού στη Μακεδονία*, Κ.Ι.Θ., Θεσσαλονίκη, 1991, σσ. 296-301.

21 Γ.Α.Κ. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Γ.Δ.Μ., Φ.11, Νομαρχία Θεσσαλονίκης, «Επαρχία Βέροιας».

επαγγελματίες, γεωργοί και εργάτες, αλλά και από την δυσμενή οικονομική κατάσταση και την ανεργία των επιστημόνων στην χώρα, δημιουργήθηκε ένα ρεύμα μετανάστευσης επιστημόνων και δημοσίων υπαλλήλων προς τη Μακεδονία.²² Στην πόλη εγκαταστάθηκαν πολλοί στρατιωτικοί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, οικονομικοί έφοροι, φαρμακοποιοί, δάσκαλοι, χωροφύλακες και διάφοροι άλλοι δημόσιοι υπάλληλοι, προερχόμενοι από τη νότια Ελλάδα.

Το 1913, ο πληθυσμός της πόλεως της Βέροιας είχε 13.812 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή των κατοίκων των Νέων Χωρών. Αν και σημειώθηκε μια αύξηση στον πληθυσμό της επαρχίας, η εθνολογική σύνθεση δεν άλλαξε άμεσα το επόμενο έτος από την απελευθέρωση από την οθωμανική κυριαρχία. Σύμφωνα με την έκθεση του Υποδιοικητή, το Νοέμβριο του 1913, η επαρχία Βέροιας αριθμούσε 41.634 ψυχές από τις οποίες οι 33.521 ήταν χριστιανοί, οι μουσουλμάνοι 7.501 και οι Εβραίοι 612 άτομα. Τον Δεκέμβριο του 1914, στην περιοχή κατοικούσαν κατά προσέγγιση, 44.000 άτομα από τους οποίους 36.000 χριστιανοί, 7.500 Μουσουλμάνοι και 500 Εβραίοι. Ο Πελαγίδης αναφέρει ότι από το πρώτο προσφυγικό ρεύμα τα έτη 1913-1914, στην Βέροια εγκαταστάθηκαν 33 οικογένειες ή 135 άτομα από τη Θράκη και 53 οικογένειες ή 208 άτομα από τον Καύκασο.²³

Η υπερτίμηση των ειδών πρώτης ανάγκης και οι φορολογικές επιβαρύνσεις είχαν δημιουργήσει ένα όχι και τόσο καλό ψυχολογικό κλίμα για τους κατοίκους. Η διοίκηση δικαιολογεί ότι πρόκειται για δημιουργήματα λόγω της πολιτειακής μεταβολής και ότι στην πραγματικότητα υπάρχει και μια αύξηση της παραγωγικότητας. Η κακή διάθεση, σημειώνει, ενισχύεται από το γεγονός του χάσματος που υπάρχει μεταξύ των κατοίκων των νέων χωρών και των εγκατεστημένων δημοσίων υπαλλήλων στην περιοχή. Η δυσαρμονία αυτή και οι κομματικές διαιρέσεις δίνουν την εικόνα ότι το εσωτερικόν πολιτικόν φρόνημα του πληθυσμού δεν εύρηται εν καταστάσει πλήρως συναδούση προς τα συμφέροντα του Κράτους.

Η δημόσια ασφάλεια βρισκόταν σε υψηλά επίπεδα ενώ για την υγεία αναφέρει ότι η ύπαιθρος ήταν σε άθλια κατάσταση και στερούνταν παντελώς ιατρικής βοήθειας. Για τις συγκοινωνίες γράφει ότι η έλλειψη μηχανικού καθυστέρουσε τις απαραίτητες επιδιορθώσεις και απαραίτητη κρίνει την κατασκευή της γέφυρας στον Αλιάκμονα. Ικανοποιητικές κρίθηκαν η τηλεγραφική και η ταχυδρομική υπηρεσία. Για το σιδηροδρομικό δίκτυο αναφέρει την ανάγκη δεύτερης τακτικής αμαξοστοιχίας και την ίδρυση μερικών στάσεων για τα χωριά.

Αναφερόμενος στην εκπαίδευση, σημειώνει ότι με το θεσμό της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ο αριθμός μαθητών έχει αυξηθεί εντυπωσιακά, ενώ για την εκπαίδευση των Μουσουλμάνων, Ισραηλιτών και υπολοίπων εθνοτήτων ήταν εντελώς αναξία λόγου. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει για την εκπαίδευση των «Ρουμανιζόντων», που αν και στάσιμη, συνέχιζε την οικονομική βοήθεια με υποτροφίες σε Θεσσαλονίκη, Μοναστήρι και Βουκουρέστι.

Για την γεωργία αναφέρει το γνωστό για την εποχή αγροτικό ζήτημα, ενώ για την κτηνοτροφία ότι απουσιάζουν περιοδεύοντες γεωπόνοι και κτηνίατροι. Αναγκαία θεωρεί τα αντιπλημμυρικά έργα στον Αλιάκμονα ο οποίος υπερχειλίζει συχνά ενώ κάνει λόγο για την αποξήρανση της λίμνης των Γιαννιτσών.

Για τη βιομηχανία γράφει ότι εκτός της κρίσης που αντιμετωπίζει η Νάουσα λόγω της αστάθειας των αγορών τα πράγματα χαρακτηρίζονται στάσιμα και ότι οι εργάτες ήταν σε σχετικά καλή οικονομική κατάσταση λόγω του ότι ασχολούνται και με άλλες

22 Β. Γούναρης, Ι. Μιχαηλίδης, «Μεταξύ παράδοσης...ό.π., σ. 384

23 Σ. Πελαγίδης, «Προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), ο πόνος και η δόξα», Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 109.

δουλείς. Το ίδιο και για το εμπόριο το οποίο ήταν σε μεταβατική περίοδο λόγω των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων. Επίσης τα δασικά προϊόντα είχαν υπερτιμηθεί λόγω των προστατευτικών περιορισμών. Η υποχρεωτική στρατολόγηση, πλην εξαιρέσεων των μειονοτήτων επέφερε την ελάττωση των γάμων μεταξύ χριστιανών.

Στην ίδια αναφορά για την μετανάστευση στην περιοχή, η αύξηση του πληθυσμού προήλθε από την ελαχιστοποίηση της εξωτερικής μετανάστευσης του ελληνικού πληθυσμού και παραλλήλως, την παλιννόστηση όσων είχαν φύγει λόγω των δημογραφικών ανακατατάξεων που είχαν προηγηθεί. Σημειώθηκε μια μικρή μείωση του μουσουλμανικού και του ισραηλιτικού πληθυσμού κατά 5 και 10% αντίστοιχα. Οι πρώτοι μουσουλμάνοι που εγκατέλειψαν την περιοχή ήταν κυρίως οι υπάλληλοι του οθωμανικού δημοσίου, που έχασαν την θέση τους λόγω της πολιτικής και διοικητικής αλλαγής και των συνταξιούχων.

Περιγράφει επίσης την γενική κατάσταση στους Δήμους Βέροιας και Νάουσας. Καταγράφει τους εισπραχθέντες δημοτικούς φόρους οι οποίοι ήταν περιορισμένοι λόγω της οικονομικής κρίσης. Η καθαριότητα και ο ηλεκτροφωτισμός ήταν σε ικανοποιητικά επίπεδα. Κάνει λόγο για την ανάγκη σχεδίου για την ύδρευση, τη ρυμοτομία και τα καλλωπιστικά έργα.

Τέλος υπενθυμίζει το γεγονός ότι οι κοινότητες λειτουργούσαν μέχρι τότε με το παλιό καθεστώς σε αναμονή των διοικητικών και εκλογικών αλλαγών.

Στη διάθεση του αναγνώστη για περισσότερες λεπτομέρειες, βρίσκεται παρακάτω καθαρογραμμένη* η αναφορά του Υποδιοικητή Βεροίας,. Ακολουθούν, μέχρι τα μισά του προηγούμενου αιώνα, ραγδαίες ιστορικές εξελίξεις, οι οποίες επηρεάζουν μέχρι και σήμερα πτυχές της πολιτικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής ζωής στο ελληνικό κράτος.

1. Πληθυσμός

Παρατηρείται σημαντική αύξηση του πληθυσμού, οφειλομένη εις την ζωτικότητα του τόπου και εις την εγκατάστασιν πολλών ομογενών εκ Παλαιάς Ελλάδος, Τουρκίας, Βουλγαρίας και Καυκάσου. Κατά την εν μηνί Νοεμβρίω του έτους 1913 γενομένην απαρίθμησιν του πληθυσμού επί συνόλου κατοίκων 41634 οι Χριστιανοί ανέρχονται εις 33521, οι μουσουλμάνοι εις 7501 και οι Ισραηλίται εις 612. Την σήμερα ο πληθυσμός υπολογίζεται εις 44000 ψυχάς, εξών 36000 Χριστιανοί, 7500 Μουσουλμάνοι, Μουσουλμανοαθίγγανοι και ολίγοι Τουρκαλβανοί και 500 Ισραηλίται. Εκ των Χριστιανών 27500 είναι καθαροί Έλληνες, 3500 Ελληνόβλαχοι, 2500 Μακεδονόφωνοι (αλματωδώς αφομοιούμενοι) 2500 Βλάχοι Ρουμανίζοντες, γνώσκοντες και την Ελληνικήν, ως και οι πλείστοι των Μακεδονοφώνων, των Μουσουλμάνων και των Ισραηλιτών. Επομένως γλώσσα ανέκαθεν γενικώς επικρατούσα, είναι η Ελληνική.

2. Φρόνημα Εσωτερικόν

Γενικώς οι πληθυσμοί εξ αγνοίας δεν εξήλθον έτι της δυσαρέστου ψυχολογικής καταστάσεως εις ην περιέπεσαν εκ της δυσεξηγήτου δι' αυτούς υπερτιμήσεως των τροφίμων και λοιπών χρειδών και της σχετικής φορολογικής επιβαρύνσεως. Η υποδιοίκησις καταβάλλει ουχί ανεπιτυχώς πάσαν προσπάθειαν, όπως διαδόση την ορθήν αντίληψιν ότι τα φαινόμενα ταύτα είναι φυσική συνέπεια της μεταβολής των πολιτευμάτων προερχόμενα εκ της μεταβολής του σκοπού και του μέσου της επιβολής του κράτους και ότι η μικρά αύτη από της κατοχής περίοδος έχει να επιδείξει ουχί γενικήν οικονομικήν καχεξίαν, αλλ' όλως τουναντίον μεγάλην αύξησιν της αξίας κεφαλαίου και εργασίας. Σχετικά επιστημονικά δημοσιεύματα ενδείκνυνται.

Βεβαίως η ανατροπή, ίσως δε και η πρόληψις τοιούτων πλανών, θα ήτο έργον ευχερές

αν δεν υφίστατο αληθές κοινωνικόν χάσμα μεταξύ των Ιθαγενών και των εκ Παλαιάς Ελλάδος εγκατεστημένων είτε ως δημοσίων υπαλλήλων, πολιτικών και στρατιωτικών είτε άλλης πολλαπλής δυσάρεστος κατάστασις προ πολλού αχθείσα παρ' ημών εν γνώσει της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης (εμπεριστατωμένη αναφορά υπ' αριθ. 15 από 26 Μαρτίου 1913) Ο πρόσθετος ούτος πληθυσμός εγκαθιστάμενος υπό φυσικώς δυσαναπληρώτους, λόγω των τοπικών συνθηκών, κοινωνικά αξιώσεις, κατά κανόνα καταναλίσκει σχεδόν όλου του διαθέσιμου χρόνου εν διηνεκεί κατά παντός των ιθαγενών μεμψιμοιρία (μη αρκεσθείς προς επιφύλαξιν εν τη εκδηλώσει δυσμενών κρίσεων εις το από μηνών δια της ευθυκρισίας των νεαρών ορκωτών δικαστηρίων εκδηλούμενα ηθικόν βάθος των κατοίκων και εξ ης μεμψιμοιρίας επετάθησαν έτι μάλλον αι εκ των συνθηκών του πρώτου καθεστώτος κληροδοτηθείσας εις τους Ιθαγενείς τοπικιστικά τάσεις υποδαυλιζόμενοι και εκ της δια τα αφορώντα την Μακεδονίαν στάσεις του ημετέρου τύπου και ιδία του εκ τοπικιστικών ιδία ελατηρίων συνηθέστατα ελαυνομένου τύπου της Θεσσαλονίκης παρ' ώ θα έδει να επανήρχετο ο χαλινός, ως θα έδει να ετίθετο τοιούτος και εις τα υπαλληλικά σώματα υποβαλλόμενη εις αυστηρώς προπαγανδιστικήν οργάνωσιν. Δυστυχώς δεν κατενοήθη παρά των ούτων φερομένων υπαλλήλων και παλαιών πολιτών ότι χώρα διατελούσα υπό ζύμωσιν μεγάλης εθνικής σπουδαιότητας, δεν έχει ανάγκην κατηγοριών, αλλά μόνον αληθών ιεραποστόλων της ιδέας του Ελληνικού Κράτους και Έθνους και δεν αρκεί η όντως επερχομένη δυσχέρανση του αφομοιωτικού έργου του Κράτους, εξ ως και αυτό το εθνικόν αίσθημα των ομογενών πάντοτε κατισχείον, τίθεται υπό σκληρότατην δοκιμασία, μεταδίδονται και εις την Παλαιάν Ελλάδα η ανηκούστως πεπλανημένη ιδέα, ότι ο πληθυσμός της Ελληνικής Μακεδονίας, εκ Βουλγάρων κατά το πλείστον συγκείμενος, είναι εν γένει εις πρωτόγονον και σχεδόν ημιβάρβαρον κατάστασιν, εστερημένος Εθνικής συνειδήσεως και πλήρης κοινωνικών ελλειψμάτων. Τοιαύτην ιδέαν μετ' ευλόγου καταπλήξεως ευρών σχεδόν πανταχού όπου της Παλαιάς Ελλάδος επ' εσχάτων ευρέθη ο γράφων, μετά δυσκολίας αντιμετώπισεν. Εκ τούτων δύναται και να συναγάγει ότι το εσωτερικόν πολιτικόν φρόνημα του πληθυσμού ει και ανοργάνωτον και πλειστάκις καλυπτόμενον υπό του εθνικού φρονήματος, δεν εύρηται εν καταστάσει πλήρως συναδούση προς τα συμφέροντα του Κράτους.

Αι εντός των διαφόρων Εθνολογικών μειονοτήτων και ιδία των Ελληνικών υφιστάμεναι κομματικά διαιρέσεις, εν αναχωνεύσει ως εκ της πλήρους μεταβολής των πολιτειακών όρων τελούσαι έτι, δεν παρουσιάζουσι, τογε νυν έχον, πολιτικήν σπουδαιότητα, καθόσον κατανοούσιν ότι προς ετέρας απλούς και καθαρώς τοπικούς σκοπούς, δημιουργηθείσαι εύρηται νυν προ γενικών και πολυσύνθετων και επομένως δυσπροσίτων έτι τοιούτων.

3. Δημοσία ασφάλεια

Τάξις όντως καταπλήσσοσα. Φυσική ταύτης συνέπεια και ασυγκρίτω τω λόγω κρείσσωσιν οσημέραι οικονομική θέση της υπαίθρου χώρας, δι' ης αλματωδώς συντελείται πλήρης οικονομική μεταβολή εν τη χώρα.

4. Υγεία

Εις σχετικώς εξαίρετον κατάστασιν
Εν τούτοις η ύπαιθρος χώρα στερείται παντελώς ιατρικής βοήθειας. Η υγιεινή κατάσταση των πόλεων βελτιωθήσεται μετά την λύσιν περί την ύδρευσιν κτημάτων, άτινα τεθήσονται επί τάπητος μετά την οικονομικήν

5. Συγκοινωνία

Η από πολλού λίαν αισθητή η έλλειψις επαρχιακού μηχανικού, από απόψεως δημοσίων έργων, καθυστερεί η κατασκευή μιάς απαιρητήτου επί του Αλιάκμωνος γέφυρας (μεταξύ Σαδίνης και Κοκκόβης) και η συντήρηση και επισκευή των υπαρχουσών αμαξιών.

Αι βαταί οδαί, αι μικραί γέφυραι επισκευάζονται συνεχώς ως επί το πολύ δια προσωπικής των κατοίκων εργασίας συστήματος καταλλήλω δια τον χαρακτήρα των κατοίκων της υπαίθρου χώρας.

Η τηλεγραφική και ταχυδρομική υπηρεσία διεξάγεται καλώς. Παρατηρείται ήδη η ανάγκη τηλεφωνικής συγκοινωνίας μεταξύ Βερροίας-Σιδηροδρομικού Σταθμού Βερροίας-Ναούσης-Γιαντοίστης-Σταυρού-Μελίκης-Κοκκόβης-Δόλιανης- ιδία διά τας δημοσίας υπηρεσίας.

Ως προς την Σιδηροδρομικήν συγκοινωνίαν καθίσταται οσημέρας αισθητοτέρα η έλλειψις και δευτέρας τακτικής αμαξοστοιχίας του Σιδηροδρόμου Θεσ/νίκης Μοναστηρίου και η λόγω μεγάλης μεταβολής εν τη υπαίθρου χώρα των όρων της ασφάλειας, έλλειψις σιδηροδρομικών στάσεων παρά τα κεντρικά χωριά Ξεχασμένη (Βερροίας) και Επισκοπή (Εδέσσης).

6. Εκπαίδευσις

Η εκπαίδευσις εύρηται εν τη αρχή μεταβατικής περιόδου.

Από του παρελθόντος έτους εισήχθη εν τη Υποδιοικήση δια καταλλήλων νουθεσιών το υποχρεωτικόν της φοιτήσεως, ως εκ τούτου τα Ελληνικά Σχολεία αφθονούσι μαθητών. Παρατηρείται όμως γενικώς έλλειψις καταλλήλου διδάσκοντος προσωπικού και έλλειψις καταλλήλων διδακτηρίων. Έντισι χωρίοις οικοδομήθησαν κατά το έτος τούτο νέα διδακτήρια.

Η εκπαίδευσις των Ρουμανιζόντων διατελεί τοπικώς εν στασιμότητι. Εν τούτοις εξακολουθούσιν αι υποτροφίαι εις ανώτερα Σχολεία εν Θεσσαλονίκη, Μοναστηρίω και Βουκουρεστίω. Η εκπαίδευσις Μουσουλμάνων και Ισραηλιτών είναι εντελώς αναξία λόγου, τινές φοιτώσιν ήδη εις Ελληνικά Σχολεία.

7. Γεωργία και Κτηνοτροφία

Εις ουδέν σχετικόν προς τους κλάδους τούτους ζήτημα εύρηται επί τάπητος, το γνωστόν αγροτικόν ζήτημα σοβαρώτερον δια την γεωργικήν πρόοδον του τόπου, εύρηται ενταύθα υπό ηπιστάτην μορφήν. Ίσως πλήρως αποκαθισταμένων των πραγμάτων εκδηλωθήσεται εντονώτερον.

Κτηνοτροφικά ζητήματα δεν υπάρχουν. Παρατηρείται έλλειψις περιοδούντων γεωπόνων και κτηνιάτρων. Γενικώς γεωργία και κτηνοτροφία σημειούσι καθ'εκάστην οικονομικάς ωφελείας οφειλομένας εις την αρίστην κατάστασιν της δημοσίας ασφαλείας. Τεχνικά πρόοδοι ελάχιστοι έτι πλην της επεκτάσεως της χρήσεως μικρών σιδηρών αρότρων.

Κατά την εποχήν της διαθέσεως της δεκάτης αναφύονται συνηθέστατα δυσχέρειαι δια τους γεωργούς λόγω της επιβρανδύσεως των δημοπρασιών.

Κατά την αρξαμένην γεωργικήν περίοδον προσδοκάται, καιρού ευδοκούντος, αύξησις εις 4.000.000 οκάδων υπολογιζομένης κατά τας καλās εσοδείας παραγωγής του σίτου, λόγω μεγαλυτέρας σποράς, ήτις όμως επεβραδεύθη κατά τι ως εκ του βροχερού καιρού.

Θεωρούνται αναγκαία πλημμυρικά έργα επί του Αλιάκμωνος, όστις υπερχειλίζων προκαλεί πολλάς ζημίας εις την γεωργίαν. Προδήλως η αποξήρανση της λίμνης των Γιαννιτσών θα παρείχε μεγάλας ωφελείας εις την γεωργίαν.

8. Βιομηχανία

Δεν έχουμε έτι νέας βιομηχανικές εγκαταστάσεις, αι υπάρχουσαι προάγονται οσημέραι πλην της νηματουργίας Ναούσης κρίσιν λόγω των έτι ακαθορίστων αγορών πρώτων υλών και καταναλώσεως. Γενικώς η κατάσταση των εργατών σχετικώς καλή υπ' όψιν λαμβανομένου, ότι η βιομηχανική εργασία, δεν αποτελεί αποκλειστική την περί ταύτην καταγινομένων οικογενειών και ατόμων επάγγελμα.

9. Εμπόριον

Και το εμπόριον προάγεται οσημέροι ιδία το των εγχωρίων προϊόντων. Ιδιαζόντος ωφέλησε τούτο μετά δημοσίας ασφαλείας και η ανάδειξι των πόλεων εις αξιόλογα πολιτικά και στρατιωτικά κέντρα.

Εμπόριον και Βιομηχανία διανύουσιν εν γένει μεταβατικήν περίοδον λόγω του έτι ακαθορίστου της γενικής καταστάσεως.

10. Δάση

Η εκμετάλλευσι των δασών βαίνει κανονικώς υπό τινας αναγκαίους προστατευτικούς περιορισμούς προκαλέσαντας ποιάν τινά υπερτίμησιν των δασικών προϊόντων.

Από διοικήτικής απόψεως θα ήτο σκοπιμότερον εφ' όσον τα Δασαρχεία δεν διοικούνται παρά δασολόγων Δασαρχών, αλλά παρ' απλών αρχιφυλάκων να ανατίθεντο εις τας Αστυνομικάς Αρχάς.

11. Στρατολογικά

Ουδεμία δε ανεφύετο αξία λόγου δυσχέρεια εις την στρατολογία των Χριστιανικών πληθυσμών (εξαιρέσει την εκ χαρακτήρος και εκ προπαγανδιστικών επιρροών δυστροπούντων Βλάχων και ιδία των Ρουμανιζόντων) αν οι εις στράτευσιν υποκείμενοι εγίγνωσκαν εγκαίρως την σταθεράν στρατολογικήν των ηλικία. Αι παρατηρούμεναι τυχόν ανυποταξίαι, πλην των εν γνώσει και εκ προθέσεως ανυποτακτούντων Βλάχων οφείλονται είτε εις απόντας από πολλού μετανάστες, είτε εις άγνοιαν της ηλικίας, είτε εις εγγραφάς ανύπαρκτων προσώπων, διπλάς ή άλλης εσφαλμένας. Λόγω της στρατολογίας επαισθητώς (κατά το 1/3 μέχρι τούδε δια το τρέχον έτος) ελαττούται ο αριθμός των χριστιανικών γάμων.

12. Μετανάστευσις

Η μετανάστευσις των Χριστιανών περιορίσθη εις το ελάχιστον, εκ των μεταναστών επανακάμπτουσι πολλοί συνεχώς.

Παρά τοις Μουσουλμάνοις εσημειώθη μετανάστευσις εν σμικρή κλίμακι (5%) του μουσουλμανικού πληθυσμού ιδία οικογενειών υπαλλήλων και συνταξιούχων οθωμανών, εκ των λοιπών μεταναστών μουσουλμάνων επιστρέφουσι πολλοί.

Παρατηρήθη η μετανάστευσις ικανού αριθμού Ισραηλιτών (10%), είτε και αλλοδαπών εις την Μακεδονίαν, και τινών Ρουμανιζόντων εις Ρουμανίαν.

13. Πρόσφυγες

Μη υπάρχόντων εν τη Υποδιοικήσει καταλλήλων και επαρκών δημοτικών κτημάτων δεν εγένοντο έτι εν αυτή οριστικά εγκαταστάσεις. Προσωρινώς εγκατεστημένοι εύρηται εν όλω 800 πρόσφυγες ως μέτοικοι Καυκάσιοι, εξ ων οι ημίσεις εν Βεροία εν η οι και εν Ναούση πολλοί επεδόθησαν πολλού εις βιοποριστικάς εργασίας. Εν τη υπαίθρη χώρα εν ελαχίστη και αναξία λόγου κλίμακι εγένετο μέχρι τούδε υπό προσφύγων καλλιέργεια καθόσον οι πλείστοι τούτων προσωρινώς εγκαθιστάμενοι μεταβάλλουσι διαρκώς διαμονής στερούμενοι άλλως τε και επαρκών μέσων καλλιεργείας. Ως προς την εν γένει υπηρεσία των προσφύγων παρατηρείται παρ' αυτοίς μεν έλλειψις πειθαρχίας, παρά δε της σχετικής υπηρεσίας γραφειοκρατικών σύστημα καθιστών λίαν δυσχερή την εκπλήρωσιν κατ' εξοχήν πρακτικού όσον και δυσκόλου σκοπού.

Οριστικά εγκαταστάσεις εν τη Υποδιοικήσει καίτη θα ηδύναντο να γίνουσι εν σμικρή πάντοτε κλίμακι δι' επιτάξεως και αναγκαστικής απαλλοτριώσεως ιδιωτικών κτημάτων. Ούτω θα εγκαθίστατο το πολύ 3000 πρόσφυγες.

14. Δήμοι και Κοινότητες

Οι εκ της πόλεως Βεροίας και Ναούσης συγκροτούμενοι δύο Δήμοι εύρηται εν τη αρχή μεταβατικής περιόδου.

Η σπουδαιότερα, τότε νυν έχον, εν αυταίς πρόοδος είναι η δια της αναθέσεως των καθηκόντων του δημοτικού εισπράκτορος εις τον επαρχιακόν ταμίαν Βεροίας επελθούσα ταμειακή τάξη, από απόψεως δημοτικών έργων ουδέν άξιον λόγου εξετελέσθη λόγω της πενιχρότητος των εσόδων. (Εισπραχθέντα μέχρι τέλους Νοεμβρίου του Δήμου Βεροίας 38000 δρ. του Δήμου Ναούσης 18000 δρ.). Ο φόρος των ωνίων και εμπορευμάτων λόγω της πρώτης εισαγωγής των της ελλιπούς ως προς τα είδη διατιμήσεως του μικρού φορολογικού όρου και της ευρυτάτης ερμηνείας των περί δημοτικής διαμετακομίσεως διατάξεων ελέγχου απέδωκεν περιορισθέντα έτι μάλλον λόγω της γενικής οικονομικής κρίσεως. Εξ άλλου εσημειώθη αύξησις εξόδων λόγω της υπερτιμήσεως των ειδών. Εν τούτοις οδοστρωσίαι τινές μετέβαλον την όψιν αμφοτέρων των εν λόγω πόλεων, αίτινες διακρίνονται ίδια δια την άρίστην καθαριότητα και τον σχετικώς καλόν φωτισμόν των. Αμφότερα έχουσι ανάγκην σχεδίου, υδρεύσεως, ρυμοτομίας και καλωπιστικών έργων και εγκαταστάσεως ηλεκτροφωτισμού. Αρχήν σοβαρά προς τούτο εργασίας θα σημειώσει το ερχόμενον έτος λόγω της προσδοκώμενης αυξήσεως των εσόδων, ει και θα ήτο σκοπιμώτερον τα σοβαρότερα των άνω ζητημάτων ν' αφεθώσιν όπως απασχολήσωσιν τας μελλούσας δημοτικάς αρχάς, λόγω του προσωρινού χαρακτήρος της υφισταμένης τοιαύτης.

Διοικητικών κοινοτήτων και ενοριών μη συσταθεισών έτι, αι ελληνικάί θρησκευτικάί τοιαύται εξακολουθούσιν ομαλώς λειτουργούσαι ως υπό το πρώτον καθεστώς εφ' όσον δια νομοθετικών διατάξεων δεν υπέστη εν ταις λεπτομερείς τροποποιήσεις ο οργανισμός των και προκειμένου περί έργων δικαστικής φύσεως και περί διοικήσεως των Σχολείων. Οι ειδικοί πάρεδροι (Μουχτάρηδες) αποτελούσι απλώς μεσάζοντα πρόσωπα μεταξύ των κατοίκων των χωρίων και της Διοικήσεως ήκιστα κατάλληλα δια παρά τινός σοβαρότητος έργα δι' ό και εποπτεύομεν συνεχώς μέσω των αστυνομικών αρχών.

Από πάσης απόψεως ενδείκνυται η επιτάχυνση του σχηματισμού Δήμων και διοικητικών κοινοτήτων και η εκλογή και εγκατάστασις νέων δημοτικών και κοινοτικών αρχών. Τόγε νυν έχον η Διοικητική Αρχή εκτελεί και τα έργα των τοπικών αρχών όπερ θεωρητικώς και πρακτικώς κρίνομεν ασύμφορον.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Μαρία Χειμωνοπούλου, αρχαιολόγος – Δρ. αρχαιολογίας

Με αφορμή το εγκόλπιο Παναγίας Αγιοσορίτισσας από το Βυζαντινό Μουσείο Βέροιας (μέρος β'): Μία κωνσταντινουπολίτικη ευλογία στη Βέροια;

Στο προηγούμενο τεύχος των Χρονικών παρουσιάσαμε ένα δημοσιευμένο εγκόλπιο που εκτίθεται στη μόνιμη έκθεση του δεύτερου ορόφου του Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας¹ (εικ. 1). Στο κείμενο αναφέρθηκαν τα κυριότερα σημεία της δημοσίευσης του Ιωάννη Τουράτσογλου και δόθηκαν στοιχεία για τον εικονιζόμενο εικονογραφικό τύπο της δεομένης Παναγίας Αγιοσορίτισσας, ο οποίος συμπίπτει με μία έξαρση της λατρείας της Παναγίας στην Κωνσταντινούπολη κατά τον 11^ο – 12^ο αι., και με την ιδιαίτερη προτίμηση της οικογένειας των Κομνηνών για την τέλεση των αυτοκρατορικών θρησκευτικών τελετουργιών στις Βλαχέρνες.

Ο εικονογραφικός τύπος της Παναγίας Αγιοσορίτισσας, που πιθανόν έλκει την καταγωγή του από τη λατρευτική εικόνα της Θεοτόκου που προσκυνούνταν στο ναό της Παναγίας των Χαλκοπρατείων ή στη μονή της Παναγίας των Βλαχερνών, συνδέεται με δύο από τα πολυτιμότερα λείψανα που φυλάσσονταν αντίστοιχα στα δύο αυτά σημαντικά εκκλησιαστικά καθιδρύματα της Κωνσταντινούπολης, το ιερό κειμήλιο της Αγίας Ζώνης και την Αγία σορό του μαφορίου Της.

Τα δύο αυτά σημαντικά ιερά κειμήλια ανήκουν στο πολυπληθές σύνολο ιερών αντικειμένων και λειψάνων που μεταφέρθηκαν στην Κωνσταντινούπολη από τους Αγίους Τόπους και τα ιερά προσκυνήματα της Ανατολής προβάλλοντας τη Βασιλεύουσα ως κέντρο του Χριστιανισμού από την εποχή ακόμη των εγκαινίων της.

Η προσκύνηση ιερών λειψάνων ή λατρευτικών αντικειμένων που συνδέονται με το Χριστό, τη Θεοτόκο, τους αγίους, τους μάρτυρες και τα λείψανα αυτών, καθώς επίσης των αντικειμένων που σχετίζονται με την Παλαιά Διαθήκη², ανάγεται στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Από τα σημαντικά θρησκευτικά κέντρα και μαρτύρια της εποχής αυτής στην Παλαιστίνη, Συρία και Αίγυπτο, οι πιστοί πέρα από τη χάρη του προσκυνήματος, έφεραν πίσω στα σπίτια τους και μερικά ακόμη πολύτιμα αντικείμενα, τις λεγόμενες ευλογίες ή *ampullae*, προστατευτικά ενθυμήματα και φυλαχτά που πρόσφεραν στον κάτοχο τους προστασία, υγεία και πνευματική δύναμη, τα οποία είτε είχαν τη μορφή πήλινων ή μολύβδινων φιαλιδίων που περιείχαν έλαιον, κόνιν, μύρον ή αγίασμα, ή σταυρών, λειψανοθηκών, ομοιωμάτων τάφων, εγκολπίων, αγγείων ή δίσκων με μορφές αγίων, και κατασκευάζονταν μαζικά στα μεγάλα προσκυνήματα, παίρνοντας σε ορισμένες περιπτώσεις περισσότερο διακοσμημένη μορφή, και σε άλλες τη μορφή σφραγίδας που αποτυπωνόταν απευθείας πάνω σε κατάλληλη ύλη όπως χώμα ή κερί. Σε όλες τις περιπτώσεις η εικονογραφία συνδέονταν άμεσα με την αγιοποιό προέλευση της ευλογίας ή με τις πρακτικές συνθήκες της χρήσης της³.

1 Γ. Τουράτσογλου, «Εγκόλπιο στεατίτη από τη Βέροια», *Ευφρόσυνον. Αφιέρωμα στον Μανόλη Χατζηδάκη*, 2, Αθήνα 1992, σ. 601-605, πίν. 340.

2 Τα ιερά κειμήλια που συνδέονται με την Παλαιά Διαθήκη και τους Προφήτες αναφέρονται στην *Έκθεση* του Αντωνίου από το Νόβγκοροντ σε διάφορους ναούς, και πρωτίστως στην Αγία Σοφία.

3 Πρβλ. τις ευλογίες που διακοσμούνται με σκηνές θαλασσινού ταξιδιού, G. Vikan, *Byzantine*

Οι λεγόμενες, για παράδειγμα, αιγυπτιακές ευλογίες που προέρχονται από τη μεγάλη μονή του Αγίου μηνά στην περιοχή Άμπου Μένα νοτιοδυτικά της Αλεξάνδρειας και έχουν το σχήμα δισκόμορφου πήλινου φιαλιδίου κατασκευασμένου από δύο τμήματα, διακοσμημένες με την παράσταση του αγίου Μηνά μετωπικού και δεομένου ανάμεσα σε δύο καμήλες, είναι από τις πιο πολυάριθμες υποδηλώνοντας τη μεγάλη σπουδαιότητα του προσκυνήματος του αγίου, που θεωρούνταν προστάτης των εμπορών και όσων ταξίδευαν στην έρημο (εικ. 2-3). Οι ευλογίες του αγίου Μηνά που παράγονταν από τα τέλη του 4ου έως τα μέσα του 7^{ου} αι. περιείχαν είτε αγίασμα από την πηγή δίπλα στο προσκύνημα, είτε λάδι από το λυχνάρι που έκαιγε πάνω από τον τάφο του μάρτυρα⁴.

Οι μικρασιατικές ευλογίες με σχήμα ωοειδές ή δισκόμορφο πεπλατυσμένο διακοσμούνται με παραστάσεις αποστόλου, ευαγγελιστή⁵ ή του προστάτη αγίου του προσκυνητή ή σε άλλες περιπτώσεις με ισοσκελή σταυρό που περιβάλλεται από δάφνινο στεφάνι και μορφή που ταυτίζεται με τον αναστημένο Χριστό ή το Λάζαρο⁶ (εικ. 2-3). Δεξιά και αριστερά του στενού κυλινδρικού λαιμού οι μικρές οπές επέτρεπαν το πέρασμα κορδονιού για το κρέμασμα της ευλογίας, που περιείχε συνήθως λάδι, αγίασμα ή χώμα από το προσκύνημα, στο λαιμό ή τη ζώνη του προσκυνητή.

Μία άλλη μορφή πήλινης ευλογίας αποτελούν τα μικρών διαστάσεων ατρακτόσχημα *unguentaria* (εικ. 4), αγγεία με σφραγίσματα στη βάση τους, που θεωρούνται ότι περιείχαν αγιασμένο έλαιο από τα μαρτύρια αγίων ή νερό από τον ποταμό Ιορδάνη⁷.

Στις δισκόμορφες μολύβδινες ευλογίες οι εικονογραφικές συνθέσεις άλλοτε παραπέμπουν στο θέμα της επίσημης εικόνας του αγίου, όπως στην περίπτωση της ευλογίας του αγίου Μάμαντος με την απεικόνιση του αγίου καθισμένου σε λιοντάρι⁸ (εικ. 5) και άλλοτε ιστορούν γεγονότα από το βίο του αγίου, όπως η ανάσταση του μοναχού Κόνωνα από τον άγιο Συμεών Στυλίτη το Νεώτερο, ύστερα από παρέμβαση της μητέρας του αγίου Μάρθα⁹ (εικ. 6).

Οι μεσοβυζαντινές και ύστερες βυζαντινές ευλογίες που έχουν τη μορφή εγκολπίου λειψανοθήκης, φέρουν συνήθως απεικόνιση του αγίου και διαμορφώνουν στο εσωτερικό τους κατάλληλη θήκη για την τοποθέτηση της ευλογίας ή λειψάνου, όπως στην περίπτωση των δύο μικρών κυκλικών λειψανοθηκών με μορφή εγκολπίου που κοσμούνται με απεικόνιση του αγίου Δημητρίου (εικ. 7-9), όπου στην περίπτωση του εγκολπίου της συλλογής του Βρετανικού Μουσείου η θήκη είναι τετράπλευρη και φέρει κάλυμμα με απεικόνιση του αγίου Δημητρίου σε ύπτια θέση κάτω από τόξο απ' όπου είναι αναρτημένο λυχνάρι (εικ. 7), ενώ στο εγκόλπιο της συλλογής Dumbarton Oaks η λειψανοθήκη ασφάλιζε με δύο μικροσκοπικές πόρτες που αποκάλυπταν το πλαγιασμένο σώμα του αγίου Δημητρίου αποδοσμένο με σφυρήλατο χρυσό (εικ. 10-11). Οι μικρές διαστάσεις, το παρόμοιο σχήμα και η ομοιότητα της απεικόνισης του αγίου στη λειψανοθήκη, υποδηλώνουν την ύπαρξη ενός κέντρου κατασκευής και διάδοσής τους,

Pilgrimage Art, Washington D.C. 1982, εικ. 11. Παραδείγματα γενικά σε *Age of spirituality: late antique and early Christian art, third to seventh century: catalogue of the exhibition at the Metropolitan Museum of Art, November 19, 1977, through February 12, 1978* / edited by Kurt Weitzmann, Metropolitan Museum of Art (New York, N.Y.) 1977, σ. 565-566, 576-577, 585-590.

4 Z. Kiss, "Les ampoules de St Ménas découvertes à Kôm el-Dikka (Alexandrie) en 1967", *ÉtTrav* 3 (1969), σ. 154-166. Z. Kiss, "Les ampoules de St Ménas découvertes à Kôm el-Dikka (Alexandrie) en 1969", *ÉtTrav* 7 (1973), σ. 137-154.

5 C. Metzger, *Les ampoules à eulogie du Musée du Louvre. Notes et documents des musées de France*, Paris 1981.

6 Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002, κατάλογος έκθεσης, Δ. Παπανικόλα-Μπακιριτζή (επιμ.), Αθήνα 2002, σ. 172-174, αριθ. 194-196.

7 Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002, κατάλογος έκθεσης, Δ. Παπανικόλα-Μπακιριτζή (επιμ.), Αθήνα 2002, σ. 175, αριθ. 198α-γ.

8 Α. Μαραβά – Χατζηνικολάου, «Ευλογία του Αγίου Μάμα», ΔΧΑΕ 2 (1960-1961), περ. Δ', σ. 131-137.

9 Migne, PG, 86.2, 3120 κ.ε. J. Lafontaine-Dosonge, B. Orgels, *Itinéraires archéologiques dans la région d' Antioche. Recherches sur le monastère et sur l' iconographie de St Syméon Stylite le Jeune*, Bibliothèque de Byzantion 4, Βρυξέλλες 1965.

που δεν μπορεί παρά να είναι η Θεσσαλονίκη, λόγω του ιδιαίτερου σεβασμού προς τον σωσίπολη άγιο και τα λείψανά του. Τα λείψανα στο εσωτερικό ήταν το αίμα του αγίου και το θαυματουργό μύρο που ανέβλυζε από τον τάφο του¹⁰.

Τα πολυτελή αυτά μικροσκοπικά εγκόλπια-λειψανοθήκες, αντικείμενα παραγγελιών πλούσιων προσκυνητών, που κατασκευάζονταν για να περιέχουν πολύτιμα λείψανα από τον τάφο του αγίου Δημητρίου, έχοντας προστατευτικό χαρακτήρα μέσω της εικονιζόμενης μορφής του αγίου και του περιέχοντος αίματος-χώματος ή ελαίου-μύρου, συνέχιζαν κατ' αυτόν τον τρόπο την παράδοση των παλαιοχριστιανικών ευλογιών.

Πέρα ωστόσο από την κατασκευή πολυτελών λειψανοθηκών – ευλογιών που εφορούντο ως εγκόλπια, οι προσκυνητές εξακολουθούσαν να μεταφέρουν αντικείμενα περισσότερο μαζικής παραγωγής από τα προσκυνήματα του 12^{ου} – 13^{ου} αι., τα μολύβδινα πεπλατυσμένα φιαλίδια, που στη Θεσσαλονίκη ονομαζόταν κουτρούβια και περιείχαν μύρο από τους τάφους των μυροβλυτών αγίων Δημητρίου και Θεοδώρας¹¹. Η ανεύρεση των μολύβδινων φιαλιδίων μύρου σε πολλά μέρη της Ελλάδας και σε περιοχές της Βαλκανικής (εικ. 12-14) υποδεικνύει τη μεγάλη διάδοση της λατρείας των αγίων της Θεσσαλονίκης, καθώς και τη συνέχιση της παράδοσης των πήλινων ευλογιών που περιείχαν αγίασμα και μεταφέρονταν από τους προσκυνητές των Αγίων Τόπων κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες.

Εκτός από τα παλαιοχριστιανικά και πρώιμα βυζαντινά προσκυνήματα της νοτιοανατολικής Μεσογείου και τους ιερούς τόπους των μυροβλυτών αγίων της Θεσσαλονίκης των μέσων και ύστερων βυζαντινών χρόνων, η Κωνσταντινούπολη αποτελεί το κατεξοχήν διαχρονικό θρησκευτικό κέντρο από την εποχή ακόμη του ιδρυτή της, ο οποίος φρόντισε για την ίδρυση τόπων λατρείας και τη μεταφορά ιερών αντικειμένων, κειμηλίων και μνημείων, όπως η μεταφορά Τιμίου ξύλου του Σταυρού του μαρτυρίου του Χριστού και η ανοικοδόμηση του ναού των αγίων Αποστόλων. Η παράδοση αυτή συνεχίστηκε τροφοδοτώντας και ενισχύοντας το κύρος της πρωτεύουσας ως δεύτερης Ιερουσαλήμ μέχρι και τον 6^ο – 7^ο αι.¹², με μόνη εξαίρεση την περίοδο της εικονομαχίας (726-843), για να συνεχισθεί με νέα ώθηση στα χρόνια των Μακεδόνων και των Κομνηνών, εποχή που η πρωτεύουσα του βυζαντίου προσείλκυε προσκυνητές

10 Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002, κατάλογος έκθεσης, Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή (επιμ.), Αθήνα 2002, σ. 178-183, αριθ. 201-202.

11 A. Grabar, *Les Ampoules de Terre Sainte (Monza-Bobbio)*, Paris 1958. Ch. Bakirtzes, «Κουτρούβια μύρου από τη Θεσσαλονίκη», *Akten III/3 der XVI. Internationaler Byzantinistenkongress*, Βιέννη 4-9 Οκτωβρίου 1981, *JÖB* 32/3 (1982), σ. 523-528. Ch. Bakirtzis, «Byzantine Ampullae from Thessaloniki», *Blessings of Pilgrimage*, R. Ousterhout (επιμ.), *Illinois Byzantine Studies I*, University of Illinois Press, Ουρμπάνα-Σικάγο 1990, σ. 140-149. *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine era, A. D. 843-1261*, Helen C. Evans, William D. Wixom (eds.), New York 1997, σ. 169, αριθ. 118. Θεσσαλονίκη Ιστορία και Τέχνη 1986, σ. 31 Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002, κατάλογος έκθεσης, Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή (επιμ.), Αθήνα 2002, σ. 184-185, αριθ. 203-205.

12 Οι πρώτες μετακομιδές ιερών λειψάνων πραγματοποιήθηκαν από τον Κωνσταντίνο Β', όταν στα 356-357 μετέφερε τα ιερά λείψανα των αγίων Αποστόλων Τιμοθέου, Λουκά και Ανδρέα από την Έφεσο, στο ναό των Αγίων Αποστόλων (*Chronikon Paschale*, *Patrologia Graeca* 92, στ. 733-734.). Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος ο Μέγας εναπέθεσε την τίμια κάρα του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή στην εκκλησία του Έβδομου, που χτίστηκε ειδικά για αυτό το γεγονός το έτος 391. Η αδελφή του Θεοδόσιου, Πουλχερία, ίδρυσε το μικρό παρεκκλήσιο στο Παλάτι για τη φύλαξη του πολύτιμου ιερού λειψάνου του χεριού του Αγίου Στεφάνου που βρέθηκε μυστηριωδώς στην Ιερουσαλήμ το έτος 421 (Kalavrezou, I., "Helping Hands for the Empire: Imperial Ceremonies and the Cult of Relics at the Byzantine Court." *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, (επιμ.) H. Maguire Washington, D.C. 1997), *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, σελ. 57-63.). Ορισμένα από τα ιερά λείψανα των προφητών (Ζαχαρία, Ιωσήφ, κλπ.) φυλάσσονταν στην νεοανακαινισμένη εκκλησία της Αγίας Σοφίας στις αρχές του 5^{ου} αι. (*Chronikon Paschale*, *Patrologia Graeca* 92, στ. 787-88). Το τελευταίο σπουδαίο γεγονός πριν από την περίοδο της εικονομαχίας είναι η μεταφορά του Τιμίου Σταυρού από την Ιερουσαλήμ από τον αυτοκράτορα Ηράκλειο, το 635. Τμήματα αυτού του ιερού κειμηλίου μοιράστηκαν σε διάφορες εκκλησίες και μοναστήρια στην Ευρώπη.

απ' όλη τη χριστιανική οικουμένη, ορθόδοξη και δυτική, οι οποίοι καταγράφουν και παραδίδουν πολυάριθμες και σημαντικές πληροφορίες για τους ιερούς θησαυρούς της¹³.

Τα πλέον σημαντικά και πολύτιμα ιερά κειμήλια που φυλάσσονταν στην Κωνσταντινούπολη συνδέονται με τη ζωή και τα πάθη του Χριστού¹⁴, ενώ ακολουθούν τα κειμήλια της Θεοτόκου, τα ιερά λείψανα των αγίων Αποστόλων, των αγίων, μαρτύρων και πατέρων της Εκκλησίας, καθώς και αντικείμενα σχετιζόμενα με την Παλαιά Διαθήκη.

Τα ιερά κειμήλια που συνδέονταν με τη Θεοτόκο, αποδίδονται στις ενέργειες των αυτοκρατόρων του 5^{ου} αι. και κυρίως στις αυτοκράτειρες Πουλχερία και Βερίνα, και φυλάσσονταν στο ναό της Θεοτόκου της Οδηγήτριας, και στις εκκλησίες της Θεοτόκου στα Χαλκοπρατεία και στις Βλαχερνές¹⁵, ενώ οι θαυματουργές εικόνες της Θεοτόκου αυτών των εκκλησιών ετιμώντο επίσης ως ιερά κειμήλια¹⁶. Ιδιαίτερα μεγάλη τιμή αποδιδόταν στο μαφόριον της Θεοτόκου, το οποίο μεταφέρθηκε τον 5^ο αι. από τη Ναζαρέτ στην Κωνσταντινούπολη από τον πατριάρχη Γεννάδιο (458-471) και φυλασσόταν στο μοναστικό συγκρότημα της συνοικίας των Βλαχερνών, καθώς κατά κοινή πεποίθηση στο ιερό αυτό κειμήλιο, το οποίο περιφέρονταν στα τείχη της Πόλης σε καιρούς εχθρικής εισβολής και περιπτώσεις σεισμών ή ξηρασίας, οφειλόταν η προστασία της από οποιονδήποτε κίνδυνο¹⁷.

Το εγκόλπιο με παράσταση Αγιοσορίτισσας του Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας σχετιζόμενο είτε με την αγία σορό του μαφορίου είτε με την αγία ζώνη της Θεοτόκου ενέχει από τη χρήση του έναν προστατευτικό και αποτροπαϊκό χαρακτήρα, παρόμοιο με τα υπόλοιπα σωζόμενα κοσμήματα με παράσταση Αγιοσορίτισσας, ωστόσο αν λάβουμε υπόψη την σημασίη του με το ιδιαίτερο αυτό προσωνύμιο της Θεοτόκου, που δεν επιγράφεται σε όλα τα παραδείγματα κοσμημάτων με τον αυτό εικονογραφικό τύπο, όπως και την ιδιαίτερη μορφολογική και τυπολογική εξέλιξη των ευλογιών που χαρακτηρίζεται από το κυκλικό σχήμα¹⁸, τις απεικονίσεις αγίων προσώπων και το αγιασμένο περιεχόμενο, μπορούμε πιθανόν να υποθέσουμε ότι το εγκόλπιο δεν φτιάχτηκε απλώς ως κόσμημα αλλά αποτελεί μία μεσοβυζαντινή ευλογία, προερχόμενη από τα Χαλκοπρατεία ή τις Βλαχέρνες, η οποία, λόγω της ιδιαίτερης φύσης των ιερών λειψάνων της Θεοτόκου, αποτυπώνει την τιμώμενη λατρευτική εικόνα χωρίς να μεταφέρει κάποια ιδιαίτερη απτή ύλη.

13 ένας ανώνυμος Άγγλος προσκυνητής του 11^{ου} αι., ένας Ισπανός από το δεύτερο ήμισυ του 11^{ου} αι. (Ανώνυμος από τη Ταραγόνα), ο Ρώσος μοναχός Αντώνιος του Νόβγκοροντ (1200), ο βυζαντινός συγγραφέας Νικόλαος Μεσαρίτης (1201), ο Ruy Gonsales de Clavijo και ο Pero Tafur από το 15^ο αι.

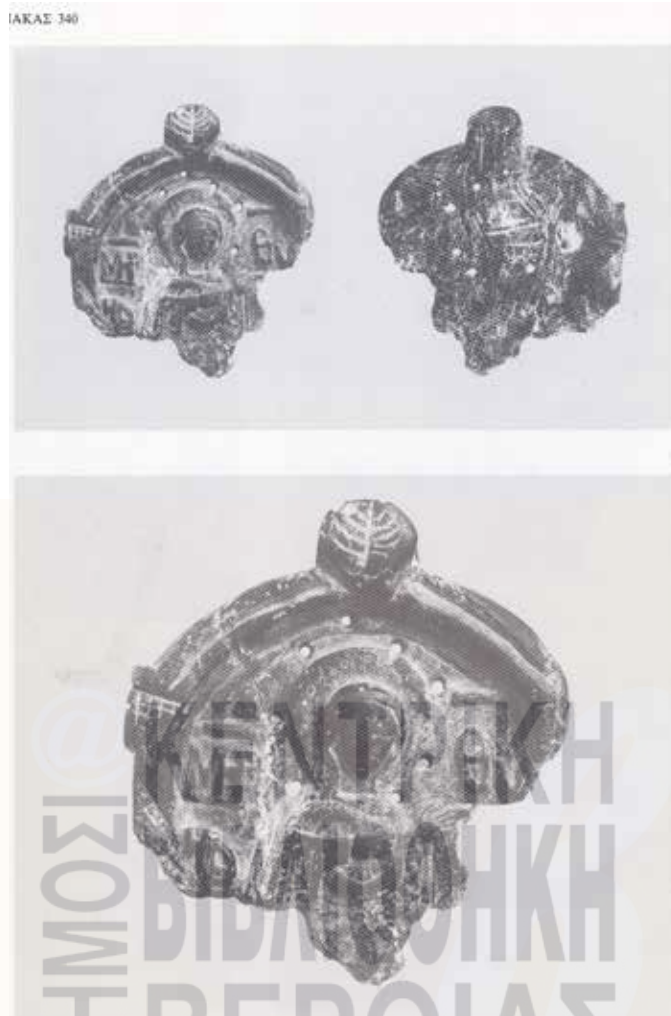
14 Ιερά κειμήλια που συνδέονταν με τον Χριστό και τα Αγία Πάθη και περιελάμβαναν ένα μεγάλο τμήμα του Τιμίου Σταυρού, το ακάνθινο Στεφάνι, τη Λόγχη, τα Καρφιά της Σταύρωσης, το Σάβανο του Σωτήρος, το Ιερό Μανδήλιον και Κεράμιον, και κάποια άλλα αντικείμενα που σχετιζόνταν με τη Σταύρωση, φυλάσσονταν στο παρεκκλήσιο του Φάρου στο Μέγα Παλάτιο. Πληροφορίες για αυτούς τους θησαυρούς παραδίδονται από το Νικόλαο Μεσαρίτη το 1201 στην ομιλία του «Δεκάλογου», και από το Λέοντα Tucsus, διερχομένου του Μανουήλ Κομνηνού και επισκέπτη της εκκλησίας, καθώς και από την επιστολή του Βαλδουίνου Β', που χρονολογείται το 1238, σχετικά με την πώληση των ιερών κειμηλίων στο Γάλλο βασιλιά Λουδοβίκο Θ' αλλά και ορισμένα ενετικά έγγραφα από το Αρχείο της Γαληνοτάτης, που σώζονται σε κείμενα του ύστερου 16^{ου} αι. και διηγούνται την ιστορία των κειμηλίων που εισήχθησαν από την Κωνσταντινούπολη.

15 C. Mango, «Η Κωνσταντινούπολη ως Θεοτοκούπολη», *Μήτηρ Θεού. Απεικονίσεις της Παναγίας στη Βυζαντινή Τέχνη*, επιμ. Μ. Βασιλάκη, Αθήνα 2000, σ. 17-25.

16 Χ. Μπαλτογιάννη, «Η Παναγία στις φορητές εικόνες», *Μήτηρ Θεού. Απεικονίσεις της Παναγίας στη Βυζαντινή Τέχνη*, επιμ. Μ. Βασιλάκη, Αθήνα 2000, σ. 139-153.

17 Πολλές μαρτυρίες της προφορικής παράδοσης για τη θαυματουργή δύναμη των ιερών αντικειμένων στην Κωνσταντινούπολη περιλαμβάνονται σε ορισμένες γραπτές πηγές – όπως αυτή της ιστορίας του ιερού ενδύματος της Θεοτόκου, που μπορεί να αναγνωστεί στο Πρώτο Χρονικό ή Ιστορία των περασμένων χρόνων (Повесть временных лет, Russian Tale of the Passed Times).

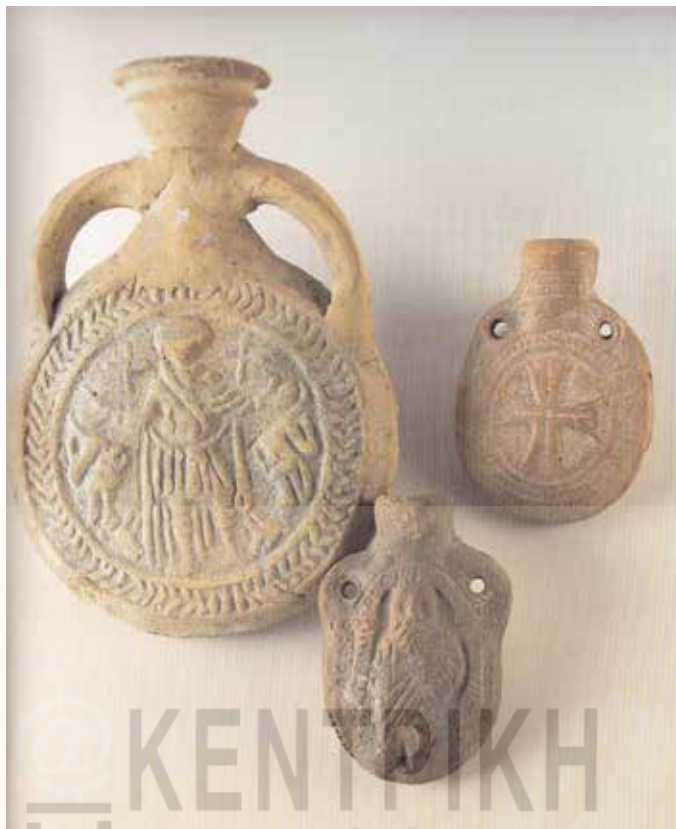
18 κατά πλειοψηφία, στα απλούστερα παραδείγματα,

εικ. 1 Εγκόλπιο στεατίτη από τη Βέροια, Τουράτσογλου 1992, πίν. 340.

εικ. 2 Πήλινες ευλογίες από τα προσκυνήματα του αγίου Μηνά και του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 172-174.

εικ. 3 Πήλινες ευλογίες από τα προσκυνήματα του αγίου Μηνά και του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 172-174.

εικ. 4 Πήλινες ευλογίες unguentaria, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 175.

εικ. 5 Μολύβδινη ευλογία αγίου Μάμαντος, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 176.

εικ. 6 Μολύβδινη ευλογία αγίου Συμεώνος Στυλίτου του Νεότερου, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 176-177.

εικ. 7 Εγκόλπιο λεψανοθήκη αγίου Δημητρίου συλλογής Βρετανικού Μουσείου, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 178.

εικ. 8 Εγκόλπιο λεψανοθήκη αγίου Δημητρίου συλλογής Βρετανικού Μουσείου, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 179.

εικ. 9 Εγκόλπιο λειψανοθήκη αγίου Δημητρίου συλλογής Dumbarton Oaks, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 181.

εικ. 10 Εγκόλπιο λειψανοθήκη αγίου Δημητρίου συλλογής Dumbarton Oaks, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 182.

εικ. 11 Εγκόλπιο λειψανοθήκη αγίου Δημητρίου συλλογής Dumbarton Oaks, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 183.

εικ. 12 Μολύβδινο κουτρούβιο Γρατινής, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 184.

εικ. 13 Μολύβδινο κουτρούβιο Αθης, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 185.

εικ. 14 Μολύβδινο κουτρούβιο Μεσογείων Αττικής, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο 2002, σ. 185.

ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ολυμπία Μπέτσα, φιλόλογος – msc σημειωτικής

Τα χειρωνακτικά επαγγέλματα της Αγοράς της Βέροιας κατά τις δεκαετίες '40 – '50

Στη μνήμη του πατέρα μου,
Στέργιου Μπέτσα, κουρέα

Τα χειρωνακτικά επαγγέλματα συχνά αποκαλούνταν και τέχνες. Από την αρχαιότητα ο όρος σήμαινε την απλή κατασκευή, κάθε δημιουργία νέου αντικειμένου, η οποία απαιτούσε κάποια ικανότητα ή δεξιότητα. Δε γινόταν, δηλαδή, τότε σαφής διάκριση ανάμεσα στη δραστηριότητα ενός *τεχνίτη*, που χρησιμοποιεί τα χέρια του για να περιποιηθεί τον άνθρωπο, να κατασκευάσει ή να διορθώσει αντικείμενα χρήσιμα στην καθημερινή ζωή και ενός *καλλιτέχνη*, που ενδιαφέρεται για την *αισθητική ποιότητα* των δημιουργημάτων του. Η διάκριση αναδείχτηκε συνειδητά μόνο τα νεώτερα χρόνια, οπότε και διαμορφώθηκε η έννοια των «καλών τεχνών». Έτσι, οι καλλιτέχνες άρχισαν να επισημαίνουν τον αυτόνομο χαρακτήρα της δημιουργίας τους, που αποσυνδέθηκε από στόχους με άμεση πρακτική αξία¹.

Οι τέχνες με την αρχική σημασία είχαν μεγάλη αξία για την κοινωνία, καθώς αποσκοπούσαν στο να καλύψουν όλες τις πρακτικές της ανάγκες. Η βιομηχανοποίηση και η τεχνολογία οδήγησαν σταδιακά στην εξαφάνιση αρκετών τεχνών ή στην υποβάθμιση άλλων. Οπότε, η επιλογή της παρουσίας τους στην πόλη μας στα μέσα του 20^{ου} αιώνα εξηγείται βάσει του δεδομένου ότι τότε ήταν το κύκνειο άσμα τους, το τέλος εποχής για αρκετές από αυτές.

Μία σημαντική τέχνη ήταν αυτή του κουρέα. **Κουρεία** υπήρχαν πολλά, αλλά το περιβάλλον τους ήταν δωρικό, απλό. Η αρχιτεκτονική νόρμα ενός παραδοσιακού ανδρικού κουρείου ήταν σταθερή: ένας πάγκος, ένας καθρέφτης, μία ή περισσότερες καρέκλες που κοιτούν προς τον εν λόγω καθρέπτη. Ψαλίδια, ψαλιδάκια, ξυράφια, κολόνιες, πούδρα, σκεύος για τον αφρό ξυρίσματος, βαμβάκι, οινόπνευμα, αναπτήρας². Στον αέρα απλώνονταν μυρωδιές από κολόνιες και σαπούνια περιποίησης, ήχοι από τα αδιάκοπα ψαλιδίσματα και από το τίναγμα της πετσέτας.

Ο **Αντώνης Μπέτσας**, ράφτης εκείνα τα χρόνια και γνώστης του σφυγμού της αγοράς, ξεκλειδώνει το κουτί των αναμνήσεων και ανασύρει εικόνες, πρόσωπα και καταστάσεις σε μια τρυφερή, προσωπική συνέντευξη.

«Οι κουρείς ήταν απαραίτητοι, καθώς ήταν οι μόνοι που μπορούσαν να χειριστούν τα ψαλίδια και τα ξυράφια παλιού τύπου με τις κοφτερές λεπίδες, τις επονομαζόμενες φαλτσέτες. Τα ξυραφάκια “Bic” κ.λπ. δεν υπήρχαν τότε, οπότε αναγκαστικά όσοι ενδιαφέρονταν για την κούρα τους κατέφευγαν στα κουρεία. Τα περισσότερα ήταν στην πλατεία Αγίου Αντωνίου και στην οδό Κεντρικής. Σε όλα αυτά μαθήτευαν μικροί κάλφες,

1 Αρχές Φιλοσοφίας – Β' Τάξη Γενικού Λυκείου – Θεωρητική κατεύθυνση (Ο.Ε.Δ.Β.-Αθήνα), σ.σ. 191, 192

2 <http://www.athensvoice.gr/the-paper/article/308>, ανακτήθηκε στις 28/8/2014

ή αλλιώς τσιράκια³. Τα τσιράκια διαδέχονταν τους δασκάλους τους στην τέχνη που τους δίδασκαν και συνέχιζαν το επάγγελμα. Υπήρχαν τα **κουρεία** του Βαγγέλη Μητρίκου, όπου μαθήτευσε ο εξαδελφος μου, Στέργιος Μπέτσας. Ο Στέργιος ήταν συνεπής στη δουλειά του, δε γνώριζε ωράριο και ήταν πάντα ευγενέστατος με τους πελάτες του. Αργότερα συνεταιρίστηκε με τον Ιωάννη Ζήση και τον Ιωάννη Γιαννόπουλο και πήραν το κουρείο του Θανάση Γκαργκάνη, επίσης στην πλατεία Αγίου Αντωνίου. Άλλα κουρεία ήταν του Γιάννη Κατριτζόγλου, που ήταν πολύ δημοφιλής, καθώς ασχολούταν και με το ποδόσφαιρο, του Κυριάκου, σε ένα στενό πίσω από την Κεντρικής, του Γιώργου Κιρκεκτσή και του Μανώλη Γιοβανόπουλου, του Βλαζάκη, του Κύρκου, του Γαλανομάτη, του Θανάση και Ζήση Μαχειρά, του Κάρπου, του Παπαδόπουλου Θωμά, του Στέργιου Νούσιου, του Χαμιδιελή, του Γιώργου Φρειδά, του Γεωργιάδη κ.λπ.

Οι **ράφτες**, επίσης, ήταν πολύ σημαντικοί. Υπήρχαν τρεις κατηγορίες ραφτών: α) οι φραγκοραφτάδες, που έραβαν τα φράγκικα ή αλλιώς τα ευρωπαϊκά κοστούμια, β) οι πουκαμισάδες, που έφτιαχναν υποκάμισα και γ) αυτοί που έραβαν κάπες, ταλαγκάνια⁴ και μακριά παλτά. Φραγκοραφτάδες ήταν οι: Αντώνης Πασβάτης, ο καλύτερος ράφτης, ειδικευμένος στη Ρουμανία, Δημήτρης Παπαγιαννούλης, Κων/νος Μανάκος, ο tailor, (όπου μαθήτευσα μαζί με το Μανώλη Κόζα, στο ραφείο του στην οδό Κεντρικής), Γιώργος Λελεκάκης, Γιώργος Κατσώνης, Γιώργος Καλπάκης μαζί με Χαράλαμφο Μπουζίνη, Γιώργος Μπιντιβάνος, Αντώνης Σαρακατσάνος, Γιώργος Ντίμου, Δεληδημητρίου (ο ποδοσφαιριστής), Τιλάλογλου και Χρήστος Κοτζάμπασης. Πουκαμισάς ήταν ο Αντώνης Ασημακόπουλος, ενώ ο Νίκος Ζυγουλιάνος έραβε καμπαρντίνες (που θεωρούνταν πιο μοντέρνο και δύσκολο ρούχο). Ο Παστρουμάς έραβε κάπες. Η δουλειά ήταν απαιτητική. Δουλεύαμε όλη μέρα χωρίς ασφάλιση, από το πρωί ως το βράδυ, και τις Κυριακές ακόμα, εξαιτίας της έλλειψης βιοτεχνιών κοστούμιών. Τα μεσημέρια των Κυριακών ήταν αφιερωμένα στο ποδόσφαιρο. Δυστυχώς, όμως, είχαμε πολλά βερεσέδια, γιατί δουλέψαμε αμέσως μετά τον πόλεμο.

Τα **σιδεράδικα** βρίσκονταν επί της οδού Κεντρικής μετά το καφενείο του Σίσσα και μέχρι το γαλακτοπωλείο του Καραγιάννη. Κατασκεύαζαν ζυγαριές, τα λεγόμενα καντάρια, μαχαίρια, δρεπάνια για το θέρισμα, φαλκίδες που έκοβαν το χόρτο, σκαλιστήρια κ.α. Γνωστοί σιδεράδες ήταν οι: Τσιγκογιάννης, Ανθιμος Εμμανουηλίδης και Κυριάκος Σαπουντζής. Οι Φώτης Μπιλαδέρης και Γιώργος Γώτας έφτιαχναν εργαλεία για τα αυτοκίνητα και επιδιόρθωναν μηχανές, ο Γιάννης Δούκας ήταν **γκαραζιέρης** και οι Κώστας Αλαμπουρινός και Λιόλιος **λαστιχάδες**. Υπήρχε και ένας **σαγματοποιός** στην Κεντρικής, ο οποίος έφτιαχνε χαμούτια (έμπαιναν στο λαιμό του ζώου για να τραβάει το κάρο ή το άροτρο) και ωραία καπίστρια.

Μαραγκεία είχαν οι: Αντώνης και Θανάσης Στεργίου, Τάκης Βέρρος και Απόστολος Πιτούλιας, Κινικής, Χαράλαμπος Καραμανλής, που έφτιαχναν καρέκλες, μπουφές, κρεβάτια, πόρτες, πινακωτές για τα ψωμιά, τσιγκίκια, πλάστες, σκάφες, κόπανους για να χτυπάνε τα ρούχα κ.α. Ο Βίκτωρ Γραμουτσιάνος ήταν πατωματζής, ο Αθανάσιος Τσελέπογλου με τον αδελφό του, τον μετέπειτα δήμαρχο, ήταν επιπλοποιοί, αλλά έφτιαχναν και καρότσες. Ο Γιώργος Καπράρας κατασκεύαζε επίσης αργαλειούς και φέρετρα. Οι **καροποιοί** και οι **βαρελάδες** βρίσκονταν στο Φόρο, όπου γινόταν και το αλογοπάζαρο και στο δρόμο προς τις Βαρβάρες.

Μαχειράδες ήταν οι Γιάννης Τσιγκογιάννης, Αντώνης Πασβάτης, Δημήτρης Μαχειράς κ.α. Έφτιαχναν μαχαίρια, τσάπες, τσεκούρια κ.α.

Οι **σαμαράδες** που έφτιαχναν σαμάρια για τα ζώα ήταν οι: Κύρτσιος, Ζαμάνης,

3 Κάλφας από το τουρκικό Kalfa, αραβικό halife: διάδοχος και τσιράκι από το τουρκικό Cirak, βλ. <http://el.wiktionary.org/wiki>

4 Χειμερινά επανωφόρια των βοσκών

Ναούμης Σαμαράς, Κυριάκος Χατζόγλου κ.λπ.

Επίσης, υπήρχαν διάφορες **κορδέλες** που έφτιαχναν τελάρα και κλούβες για τους αγρότες. Μερικές από αυτές ήταν του Μπαμπάσιου, του Κολοκοτρώνη, του Τσαμήτρου, του Στεργίου και τα **υδροτριβεία**, όπου πλένονταν οι βελόντζες και οι πλανκέτες για να χτυπηθούν και να βγάλουν το φλόκο. Το πιο γνωστό υδροτριβείο ήταν αυτό του Τσιγκογιάννη».

Εικόνα 1: Ο κουρέας Στέργιος Μπέτσας, εν δράσει, στο κουρείο Μητρικού

Εικόνα 2: Οι κουρείς Μπέτσας, Νούσιας, Ταναμπάσης έξω από το κουρείο Μητρικού

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης

Κειμήλια του μοναστηριού της Υπαπαντής του Σωτήρος Νάουσας

Μύθοι και πραγματικότητα

Στη μνήμη της Ευγενίας Ράιου

α. Οι σχετικές σωζόμενες (μέχρι στιγμής) πληροφορίες για την ιστορία του μοναστηριού και το παλαιότερο γνωστό κειμήλιό του

Σε προηγούμενα δημοσιεύματά μας, στα φύλλα 17 και 22 του περιοδικού «Χρονικά Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας Ε.Μ.Ι.Π.Η.», παρουσιάσαμε ορισμένα στοιχεία, τα οποία σχετίζονται με την ιστορία του μοναστηριού της Υπαπαντής του Σωτήρος Νάουσας, κυρίως από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, μέχρι και την οριστική του καταστροφή, κατά το έτος 1822. Στα στοιχεία αυτά, έρχονται να προστεθούν και ορισμένες ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες, τις οποίες δημοσίευσε για πρώτη φορά, κατά το έτος 1977, ο καθηγητής Παύλος Πυρινός.¹

Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας παρέχει ο Πυρινός, πληροφορούμαστε για την ύπαρξη ενός χρυσού σταυρού, κοσμημένου με «εβδομήντα δύο σμαράγδια και ρουμπίνια», ο οποίος αποτελεί κτήμα του ναού του αγίου Αντωνίου Βέροιας και προέρχεται από το μοναστήρι της Υπαπαντής Νάουσας. Ο σταυρός αυτός φυλάσσεται σε μεταλλική θήκη, η οποία φέρει την ακόλουθη επιγραφή (σύμφωνα με τη μεταγραφή του Πυρινού²):

Ο χρυσός σταυρός της Ι. Μ.
Υπαπαντής Νάουσας
(2 Μαΐου 1784)

- 1 Παύλος Πυρινός, "Εγχάρακτη επιγραφή της θήκης του χρυσού σταυρού. Ένα σπάνιο κειμήλιο που βρίσκεται στην εκκλησία του Αγίου Αντωνίου Βεροίας", *Εφημερίδα «Βέροια»* (16 Απριλίου 1977) 2.
- 2 Αν και δεν κατορθώσαμε να πραγματοποιήσουμε αυτοψία του σταυρού και της θήκης του, θεωρούμε ως δεδομένο ότι η μεταγραφή του Πυρινού παρουσιάζει σημαντικά μεταγραφικά σφάλματα, καθώς το νόημα του κειμένου (που αποδίδεται κατά τη συγκεκριμένη μεταγραφή) είναι αναμφισβήτητο αλλοιωμένο.

«† ΟΥΤΟΣ Ο ΠΑΝΣΕΒΑΣΜΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ Ο ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΤΗΜΑ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΚ ΜΟΝΗΣ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ ΚΥΡΙΟΥ ΕΝ ΕΤΕΣΙ ΚΕΚΟΣΜΗΤΕ ΕΠΕΙ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΔΑΝΙΗΛ ΑΞΙΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΧΙΟΥ / ΔΙΑ ΚΑΛΗΣ ΔΕ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΟΥ ΤΑΠΗΝΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΕΙΝΕ ΚΟΠΩ ΤΕ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩ ΔΕ ΕΚ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΠΙ ΤΕΧΝΗΤΟΥ ΔΕ ΚΑΛΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ: 1784 ΠΑΝΙΩΤΟΥ ΤΕ ΥΙΟΥ ΜΑΙΟΥ: 2 / ΕΚ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ».

Με βάση την προαναφερόμενη επιγραφή γίνεται, πλέον, σαφές ότι η ύπαρξη και λειτουργία του μοναστηριού μπορεί με ασφάλεια να επεκταθεί και κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα. Από την επιγραφή πληροφορούμαστε, μάλιστα, το όνομα ενός ακόμη μοναχού του μοναστηριού, του «ταπεινού Μελετίου», ο οποίος εμφανίζεται ως συνδρομητής του πολύτιμου αυτού κειμηλίου. Πρόκειται άραγε για τον μετέπειτα ηγούμενο του μοναστηριού Μελέτιο (1812), ή μήπως πρόκειται για παλαιότερο συνώνυμο μοναχό; Αν και θεωρούμε πολύ πιθανό τα δύο αυτά πρόσωπα να ταυτίζονται, λόγω και του σχετικά μικρού χρονικού διαστήματος που μεσολαβεί μεταξύ των δύο σωζόμενων αναφορών (28 χρόνια), ωστόσο, έχουμε την άποψη ότι οποιαδήποτε περεταίρω προσπάθεια σύνδεσής τους θα ήταν επισφαλής, σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής δεδομένα.

Αυτό που σε τελική ανάλυση ίσως έχει μεγαλύτερη σημασία είναι το γεγονός ότι ένα ακόμη κειμήλιο του μοναστηριού εμφανίζεται ως κτήμα κάποιου άλλου ναού της ευρύτερης περιοχής, γεγονός που μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι πρόκειται, κατά πάσα πιθανότητα, για ένα ακόμη από τα εκποιηθέντα κειμήλια της μονής, το οποίο πωλήθηκε στον ναό του αγίου Αντωνίου, προκειμένου το μοναστήρι να εξασφαλίσει χρήματα για την κάλυψη των υπέρογκων χρεών του.

Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, έχουμε την άποψη πως είμαστε υποχρεωμένοι να παραδεχθούμε, όσο και αν αυτό φαίνεται οξύμωρο και αντιφατικό, ότι η οικονομική εξαθλίωση του μοναστηριού και η αναγκαστική εκποίηση ενός σημαντικού αριθμού των διαθέσιμων κειμηλίων του, υπήρξε η βασικότερη αιτία της τελικής τους διάσωσης, καθώς, σε διαφορετική περίπτωση, η καταστροφή του 1822 θα σήμαινε, ταυτόχρονα, και τον οριστικό τους αφανισμό, γεγονός που θα μας στερούσε την ύπαρξη ενός σημαντικού αριθμού στοιχείων και πληροφοριών για την ιστορία του μοναστηριού.

β. Το προβαλλόμενο ως το «παλαιότερο κειμήλιο» του μοναστηριού

Είναι γεγονός ότι (ακόμη και στη σύγχρονη βιβλιογραφική πραγματικότητα της τοπικής μικροϊστορικής παραγωγής) τα κενά και οι ασάφειες, που παρατηρούνται σε διάφορα επιμέρους ερευνητικά ζητήματα, κυρίως λόγω της έλλειψης ικανοποιητικών πηγών πληροφόρησης/τεκμηρίωσης, συχνά επιχειρείται, από ορισμένους «κατ' επίφαση ερευνητές», να καλυφθούν μέσω της επινόησης «ιστορικών μύθων», ενίοτε βασιζόμενων σε επιστημονικοφανή επιχειρήματα. Η τάση αυτή συχνά προωθείται ακόμη και μέσα από την προσπάθεια κατασκευής – επινόησης υποτιθέμενων «πηγών τεκμηρίωσης», που επιδιώκεται να προβληθούν ως, δήθεν, ιστορικά δεδομένα.

Μία ανάλογη περίπτωση αποτελεί και η προσπάθεια σύνδεσης μίας εικόνας της «Υπαπαντής του Χριστού», που βρέθηκε στη Νάουσα, με την ιστορία του μοναστηριού της Υπαπαντής του Σωτήρος Νάουσας, η οποία θεωρήθηκε, μάλιστα, ως το αρχαιότερο κειμήλιο που έχει διασωθεί από το μοναστήρι αυτό. Για την «ιστορία» της εικόνας, η οποία σήμερα φυλάσσεται στο μητροπολιτικό ναό Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Νάουσας, έχουν καταγραφεί ορισμένες σχετικές «πληροφορίες» σε (ανυπόγραφο) δημοσίευμα του

περιοδικού «Παύλειος Λόγος», της ιεράς μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, το οποίο βασίζεται σε άρθρο της εφημερίδας «Νέοι Καιροί» της Νάουσας.³ Στο δημοσίευμα αυτό αναφέρονται, μεταξύ άλλων, τα εξής: «*Η εικόνα αυτή αποτελεί τὸ μόνο σεσωσμένο κειμήλιο τῆς Πόλης καὶ ἡ ἀγιογράφησή της ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ ποὺ κτίστηκε ἡ Τερά Μονὴ τῆς “ἔξω Ὑπαπαντῆς” τὸν 15^ο αἰώνα, τὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ ὁ Ὅσιος Θεοφάνης, ὁ Πολιούχος τῆς Νάουσας ἔχτιζε τὴν Ἱ. Μονὴ Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν*».⁴

Ἡ παραπάνω εκτίμηση εἶναι προφανές ὅτι ἀπέχει, παντελώς, ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα, γιὰ δύο βασικούς λόγους. Πρῶτον, διότι δὲν ὑπάρχει, μέχρι στιγμῆς, καμία ἐπιβεβαιωμένη πληροφορία ποὺ θα μποροῦσε νὰ ἀναγάγει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μοναστηρίου τῆς Ὑπαπαντῆς πρὶν ἀπὸ τὸν 18^ο αἰώνα (χωρὶς νὰ ἀποκλείουμε, βέβαια, τὴν πιθανότητα γιὰ ὑπαρξή του καὶ σε προηγούμενους αἰῶνες τῆς Οθωμανικῆς περιόδου, κάτι ποὺ, ωστόσο, με βάση τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ)⁵ καὶ δεύτερον ἐπειδὴ ἡ «αγιογράφηση» τῆς εἰκόνας, ὅπως μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε, με ἀπόλυτη βεβαιότητα, τόσο μέσα ἀπὸ τὴν εξέταση τῶν τεχνοτροπικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες σὲ αὐτὴ ἐπιγραφές, ἀνήκει στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20^{ου} αἰώνα, δηλαδὴ φιλοτεχνήθηκε σχεδόν πέντε αἰῶνες ἀργότερα, ἀπὸ τὴν εκτίμηση τοῦ συντάκτη τοῦ παραπάνω κειμένου, σὲ μία περίοδο, μάλιστα, ποὺ τὸ μοναστήρι τῆς Ὑπαπαντῆς Νάουσας συμπλήρωνε, ἤδη, σχεδόν ἕναν αἰῶνα ἀπὸ τὴν οριστικὴ του καταστροφὴ. Συνεπώς, θεωροῦμε ὅτι οποιαδήποτε προσπάθεια ταύτισης τῆς συγκεκριμένης εἰκόνας με τὴν ἱστορία τοῦ μοναστηρίου τῆς Ὑπαπαντῆς, στερεῖται ἐπιστημονικῆς τεκμηρίωσης, ἀκόμη καὶ στοιχειώδους σοβαρότητας.

γ. Ἡ υποτιθέμενη «ανεύρεση» τῆς εἰκόνας καὶ ἡ μετέπειτα πορεία τῆς

Στο προαναφερόμενο δημοσίευμα τοῦ «Παυλείου Λόγου», ἐμπεριέχεται καὶ ἕνα ἀπόσπασμα, ἀπὸ σχετικὴ ομιλία τοῦ σεβασμιώτατου μητροπολίτη Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας, κ. κ. Παντελεήμονος, ὁ ὁποῖος, βασιζόμενος σὲ «παραδόσεις καὶ λαϊκὲς δοξασίες» τῆς περιοχῆς τῆς Νάουσας, ἐπιχείρησε νὰ καταγράψει τὸ ἱστορικὸ τῆς υποτιθέμενης «ανεύρεσης» τῆς εἰκόνας, ἀξιοποιώντας (καλοπροαίρετα ἀσφαλῶς) τὰ στοιχεῖα ποὺ τοῦ μεταδόθηκαν «ἐν εἶδη προφορικῶν μαρτυριῶν». Σύμφωνα με τὶς «πληροφορίες» αὐτές, ἡ Ναουσαία Ευγενία Ράιου, κατὰ τὸ ἔτος 1921, ἀποφάσισε νὰ σκάψει (μαζὶ με ἄλλους κατοίκους τῆς Νάουσας), στὰ ερείπια τοῦ παλαιοῦ μοναστηρίου τῆς Ὑπαπαντῆς, ὕστερα ἀπὸ κάποιον «ὄνειρο» ποὺ εἶχε δεῖ, προκειμένου νὰ βρεῖ τὴν εἰκόνα, ἡ ὁποία τελικὰ, φέρεται ὅτι «ἐντοπίστηκε» σὲ βάθος δύο μέτρων. Στὴ συνέχεια, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἴδιο δημοσίευμα, ἡ εἰκόνα μεταφέρθηκε στὸ σπίτι τῆς Ευγενίας στὴ Νάουσα, μέχρι νὰ χτιστεῖ, δίπλα ἀπὸ τὸ νεόδμητο (τότε) ἐξωκκλήσι τῆς Ὑπαπαντῆς ἕνα «κατάλυμα», στὸ ὁποῖο, λίγο ἀργότερα, ἐγκαταστάθηκε καὶ ἡ ἴδια ἡ Ράιου (γιὰ διάστημα εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν), μεταφέροντας στὸ ἐξωκκλήσι καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Ὑπαπαντῆς. Μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς Ευγενίας, ἡ εἰκόνα φαίνεται ὅτι μεταφέρθηκε, κατὰ τὸ ἔτος 1966, στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου Σιμομώκιου, γιὰ νὰ καταλήξει, τελικὰ, στὰ χέρια ἐνός ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του, τοῦ Προκόπιου Αντιφάκου, ὁ ὁποῖος τὴ δώρισε, στὶς 16–17 Νοεμβρίου 2007 (κατὰ τὴ διάρκεια πανηγυρικῆς ἀγρυπνίας), στὸ ναὸ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ

³ Εφημερίδα «Νέοι Καιροί» (24 Νοεμβρίου 2007) 10.

⁴ Ἀνώνυμος, «Τὸ ἱστορικὸ εἰκόνισμα τῆς Ὑπαπαντῆς παραδόθηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Προκοπίου Αντιφάκου στὸν Ἱ. Ναὸ Μεταμορφώσεως Σωτήρος», *Παύλειος Λόγος* 70 (Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2007) 20 – 23.

⁵ Βλ. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, «Αναψηλάφηση τῆς ἱστορίας τοῦ μοναστηρίου τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Σωτήρος Νάουσας», *Χρονικὰ Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ Ν. Ημαθίας Ε.Μ.Ι.Π.Η.* 22 (Ἰανουάριος – Ἀπρίλιος 2014) 24 – 38.

Σωτήρος της Νάουσας.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ήδη οι παραπάνω εκτιμήσεις – απόψεις τείνουν να εξελιχθούν σε «ιστορική συνείδηση», η ίδια η εικόνα της Υπαπαντής, έχει να μας διηγηθεί μία εντελώς διαφορετική ιστορία, την οποία θα προσπαθήσουμε να ξετυλίξουμε στη συνέχεια.

δ. Παρατηρώντας την εικόνα...

Όπως προαναφέραμε, η «αγιογράφηση» της συγκεκριμένης εικόνας της Υπαπαντής δεν είναι δυνατόν να ταυτιστεί με την περίοδο της λειτουργίας του μοναστηριού της Υπαπαντής Νάουσας, καθώς είναι βέβαιο ότι έχει φιλοτεχνηθεί στη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, όπως θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε στη συνέχεια.

Παρά το γεγονός ότι ο καλλιτέχνης της συγκεκριμένης εικόνας φαίνεται ότι επέλεξε να διατηρήσει την ανωνυμία του, θεωρούμε ότι είμαστε σε θέση, εξετάζοντας τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά της, να διακρίνουμε ορισμένες βασικές ομοιότητες με το έργο ενός σημαντικού λαϊκού ζωγράφου, των πρώτων (κυρίως) δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, του «Χαράλαμπος Αδάμου Γόγος του Βεροιαίου», έργα του οποίου σώζονται διάσπαρτα σε πολλούς ναούς της Ημαθίας.

Ο Χαράλαμπος Αδάμου Γόγος εμφανίζει έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα από τα τέλη του 19^{ου} και κυρίως στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Έζησε και εργάστηκε στην επαρχία της Βέροιας, για διάστημα περίπου τριών δεκαετιών (κυρίως μεταξύ των δεκαετιών ca1890 – ca1910), όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τις μέχρι στιγμής προσωπικές μας έρευνες και εκτιμήσεις. Φιλοτέχνησε πλήθος φορητών (κυρίως) εικόνων, σε αρκετούς ναούς της επαρχίας Βέροιας.⁶ Φορητές εικόνες του (κατά βάση αφιερώματα πιστών) σώζονται σε αρκετούς ναούς της επαρχίας της Βέροιας, της Νάουσας και της Καμπανίας (Ρουμλουκιού), όπως στους ναούς Αγίου Αντωνίου Βέροιας, Αγίου Δημητρίου Τριλόφου, Αγίου Αθανασίου και Αγίου Νικολάου στη Φυτειά, Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Βρυσάκι, Παναγίας Αλεξάνδρειας, στη μονή Τιμίου Προδρόμου (Σκήτης) Βέροιας και σε αρκετούς, ακόμη, ναούς της ευρύτερης περιοχής. Επίσης, εικόνες του σώζονται και σε ιδιωτικές συλλογές της επαρχίας. Το γεγονός ότι το επώνυμο «Γόγος / Γώγος» συναντάται, κατά την περίοδο αυτή, σε αρκετά από τα «βλαχοχώρια» του Βερμίου, μας οδηγεί στη σκέψη ότι δεν αποκλείεται ο συγκεκριμένος καλλιτέχνης να ήταν βλάχικης καταγωγής.

Το έργο του διακρίνεται για την έντονη χρήση και ποικιλία των χρωμάτων, την λαϊκότερο απεικόνιση των προσώπων και των γενικότερων συνθέσεων και παραστάσεών του, την επιρροή από σκηνές και εικόνες της τοπικής μικροκαθημερινότητας της εποχής του και την υιοθέτηση προτύπων που δεν συνάδουν, σε μεγάλο βαθμό, με τη βυζαντινή υπερβατική εικονογραφική παράδοση, αλλά αντίθετα εμπεριέχουν έντονα στοιχεία λαϊκού ρεαλισμού.⁷ Επίσης, ιδιαίτερα χαρακτηριστικό γνώρισμα του έργου του, αποτελεί η σχεδόν απόλυτη συμμετρία των παραστάσεων (κυρίως σε ότι αφορά στην απόδοση των αρχιτεκτονικών συνθέσεων στο βάθος των παραστάσεων), γεγονός που επιτυγχάνεται (προφανώς) με τη χρήση γεωμετρικών οργάνων, καθώς και η απεικόνιση των πολυπρόσωπων σκηνών σε ένα πρώτο εικονογραφικό επίπεδο, το οποίο, στις

6 Βλ. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, *Ο Βεροιώτης ιερομόναχος Μελέτιος Κωνσταμονίτης και η περιοδεία του στη Ρωσία (1862 – 1869)*, Βέροια 2011, 37 – 38, 99 – 101.

7 Ευελπιστούμε, μελλοντικά, να παρουσιάσουμε αναλυτικότερα πτυχές του έργου του συγκεκριμένου ζωγράφου, κυρίως μάλιστα σε ότι αφορά στις απεικονίσεις σκηνών από την λαϊκή παράδοση της επαρχίας, στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

περισσότερες γνωστές περιπτώσεις, αποδίδεται με τη χρήση ενός εικονογραφικού δαπέδου, το οποίο είναι «επιστρωμένο» με παραλληλόγραμμα εικονογραφικά πλακίδια.

Αν και η συγκριτική εξέταση της εικόνας της Υπαπαντής με το γενικότερο έργο του Χ. Α. Γόγου δεν μας επιτρέπει να αποδώσουμε, με απόλυτη βεβαιότητα, την εικόνα αυτή στο χρωστήρα του ίδιου καλλιτέχνη, καθώς μέσα από τον συσχετισμό εμφανίζονται ορισμένες βασικές ποιοτικές διαφοροποιήσεις, εντούτοις δεν θα ήταν δυνατό να παραβλέψουμε το γεγονός ότι μεταξύ του έργου του Γόγου και της εικόνας της Υπαπαντής εμφανίζονται αρκετά συγγενικά τεχνοτροπικά και αισθητικά στοιχεία, που κατατάσσουν τα έργα σε μία κοινή καλλιτεχνική δεξαμενή προτύπων και επιρροών. Η απόδοση του εικονογραφικού δαπέδου, η σχεδόν απόλυτη συμμετρία των αρχιτεκτονικών συνθέσεων, η λαϊκότερη προσπάθεια για απόδοση ρεαλισμού στα εικονιζόμενα πρόσωπα, αποτελούν ορισμένα από τα βασικότερα στοιχεία ομογενοποίησης των έργων.

Ωστόσο, ορισμένες από τις ποιοτικές διαφοροποιήσεις των προαναφερόμενων έργων, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η εικόνα της Υπαπαντής θα πρέπει, ίσως, να αποδοθεί στο χρωστήρα κάποιου ανώνυμου καλλιτέχνη των αρχών του 20^{ου} αιώνα, το έργο του οποίου υπήρξε αναμφισβήτητα συγγενές με αυτό του Χ. Α. Γόγου. Δεν αποκλείεται, στα προαναφερόμενα έργα, να υποκρύβεται κάποια σχέση δασκάλου – μαθητή ή ακόμη και ένα είδος συνεργασίας – επιρροής, κυρίως, μάλιστα, σε ότι αφορά στον τρόπο πρόσληψης, σκέψης και εργασίας των «δύο» καλλιτεχνών.

Πρόσωπα της εικόνας της Υπαπαντής

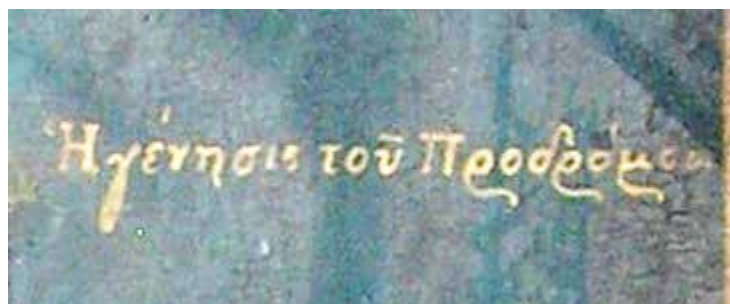

Πρόσωπα από το έργο του Χ. Α. Γόγου

Ένα επιπρόσθετο στοιχείο, το οποίο πιστοποιεί, με ακόμη εμφαντικότερο τρόπο, την καλλιτεχνική συγγένεια του Χ. Α. Γόγου με τον ζωγράφο της εικόνας της Υπαπαντής, αποτελεί ο γραφικός τους χαρακτήρας και η υιοθέτηση κοινών γραφολογικών προτύπων, τα οποία παρουσιάζουν ευδιάκριτα κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία αναμφισβήτητα δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με τα γραφολογικά πρότυπα του 15^{ου} αιώνα, ούτε καν, μάλιστα, με αυτά του 18^{ου} ή του 19^{ου}.

Λεπτομέρεια από την επιγραφή της εικόνας της Υπαπαντής

Λεπτομέρεια από επιγραφή εικόνας του Χ. Α. Γόγου (Φυτεία)

ε. Η «ιστορία» που έχει να μας διηγηθεί η εικόνα της Υπαπαντής

Αν και η «λαϊκή παράδοση» φαίνεται ότι, ήδη, σε μεγάλο βαθμό, έχει «αποφανθεί» για την ιστορία της εικόνας, η ίδια η εικόνα της Υπαπαντής είναι προφανές ότι έχει να μας διηγηθεί μία εντελώς διαφορετική και περισσότερο ξεκάθαρη και ρεαλιστική «ιστορία».

Καταρχάς, είναι σαφές ότι η τεχνοτροπική ταυτότητα της εικόνας, όπως ήδη προαναφέραμε, δεν είναι δυνατόν να ανήκει σε εποχές προγενέστερες των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Ένα επιπλέον στοιχείο, το οποίο καταρρίπτει ολοκληρωτικά και ανεπιστρεπτί τον μύθο της εύρεσης της εικόνας στα «ερείπια» του παλαιού μοναστηριού της Υπαπαντής αποτελεί η αφιερωματική επιγραφή, που η ίδια η εικόνα διασώζει, στην οποία αναγράφονται τα εξής: «Διά Δαπάνης Δεσποινίδων τῶν ἐργ[οστασίων]⁸ / αἴτια Εὐγενή [Ρα]ίου». Είναι ξεκάθαρο, λοιπόν, ότι η συγκεκριμένη εικόνα φιλοτεχνήθηκε με τη συνδρομή εργαζομένων δεσποινίδων της Νάουσας, ύστερα από σχετική διενέργεια εράνου που πραγματοποίησε η Ευγενή / Ευγενία Ράιου. Κατά συνέπεια, φαίνεται πως ούτε η ίδια η αφιερώτρια δεν θέλησε να αποκρύψει την ιστορική αλήθεια, καταγράφοντας, στη συγκεκριμένη επιγραφή, με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο, την «ιστορία» της εικόνας.

Ωστόσο, παρατηρώντας την εικόνα, διακρίνουμε ότι στις τέσσερις γωνίες της έχουν προστεθεί τέσσερα αργυρά μετάλλια, τα οποία δεν φαίνεται να έχουν οποιαδήποτε σχέση τόσο με την ίδια την εικόνα όσο και με τη σύνθεση της παράστασης της Υπαπαντής. Πρόκειται για δυο πανομοιότυπα ζεύγη μεταλλίων, στα οποία εικονίζονται η Παναγία Βρεφοκρατούσα (μετάλλια στις δύο επάνω γωνίες της εικόνας) και Εξαπτέρυγα (στις δύο κάτω γωνίες). Πρόκειται άραγε για σπαράγματα λειτουργικών αντικειμένων τα οποία βρέθηκαν, ενδεχομένως, στις παλαιές εγκαταστάσεις του μοναστηριού της Υπαπαντής και στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στην εικόνα; Αν κάτι τέτοιο ισχύει, τότε δεν αποκλείεται αυτό να αποτελεί το κλειδί για τη δημιουργία του μύθου της εξεύρεσης της εικόνας στα «ερείπια» του μοναστηριού. Εντούτοις, ακόμη και αν υποθέσουμε ότι πράγματι τα μετάλλια αυτά αποτελούν σπαράγματα του παλαιού μοναστηριού, οφείλουμε να αποκαταστήσουμε την αλήθεια σχετικά με την «ιστορία» της εικόνας, καθεαυτής, η οποία αποτελεί έργο των αρχών του 20^{ου} αιώνα και φιλοτεχνήθηκε με τη φροντίδα και τις ενέργειες της Ευγενίας Ράιου.

⁸ Λόγω κάλυψης της επιγραφής από επιπρόσθετο αργυρό μέταλλο δεν είναι ευδιάκριτη ολόκληρη η συγκεκριμένη λέξη. Ενδεχομένως, αντί για τη λέξη ἐργ[οστασίων] να αναγράφεται η λέξη ἐργ[αζομένων] ή ἐργ[ατριών]. Ωστόσο, το νόημα της επιγραφής μπορεί να αποδοθεί με τον ίδιο τρόπο, όποια και αν είναι, τελικά, η αναγραφόμενη λέξη.

Η εικόνα της Υπαπαντής, της δωρήτριας Ευγενίας Ράιου
(αρχές 20^{ου} αι)

ΤΑ ΡΟΥΜΛΟΥΚΙΩΤΙΚΑ

Ιωάννης Μοσχόπουλος, δικηγόρος – ερευνητής

Ο Esprit-Marie-Cousinery στο Ρουμλούκι

Την περίοδο 1773-1793 ο Esprit-Marie-Cousinery διετέλεσε Γάλλος πρόξενος Θεσσαλονίκης, ο οποίος επισκέφθηκε τον κάμπο και έγραψε μεταξύ άλλων στο οδοιπορικό του:

«Η επιθυμία να περιηγηθώ μία τόσο ωραία πεδιάδα με υποχρέωσε να επωφεληθώ της αναχωρήσεως ενός караβανιού εμπόρων από Θεσσαλονίκη, που πήγαινε στο πανηγύρι του Περλεπέ, μικρή συνοριακή πόλη της Μακεδονίας, πέραν του Βερμίου όρους, ... Το караβάνι αυτό συνήθως παίρνει τον πλέον απ' ευθείας δρόμο, ανέρχεται τον Αξιόν έως την Γκραντίσκαν, περνά το ποτάμι στο σημείον τούτο ... Λίγο προ της αναχωρήσεως των εμπόρων, έγινε γνωστό ότι, το λιώσιμο των χιονιών ήταν καθυστερημένο, η διάβασις Καράδου – σημερινό όνομα του Εριγώνος, ήταν αδύνατη. Το караβάνι ήταν υποχρεωμένο να πάρη το δρόμον της Καραβερίας (σημερινής Βεροίας) για να φθάση ασφαλέστερα στο πανηγύρι, από τα βόρεια του Βερμίου, κατά μήκος μιάς μεγάλης κοιλάδας, όπου βρίσκονται η Σιάτιστα, η Καστοριά ... Συνενώθηκα πρόθυμα στο караβάνι αυτό, που περιλάμβανε διακόσια άλογα, και για τον ιδιαίτερο λόγο που αυτό θα παρέκαμπτε την πεδιάδα και θα διέσχιζε τους τέσσερις ποταμούς, τους οποίους ανέφερα. ... Ο δρόμος διαιρείτο έτσι, από Θεσσαλονίκη στη Βέροια λεύγες 14,¹ από Βέροια στη Σιάτιστα ... Με την εκτροπή αυτή ο δρόμος γινόταν μακρύτερος κατά 5 λεύγες, αλλά το ταξίδι πολύ περισσότερο ασφαλές, η δε πεδιάδα ήταν ωραιότατη.

Ένας γιαννίτσαρος,² ένας υπηρέτης και ένας Βούλγαρος ζωγράφος ... ήταν οι συνοδοιπόροι μου. Η αποσκευή μας αποτελείτο από δύο μικρά στρώματα, από εκείνα που οι Τούρκοι αποκαλούν σελτέδες, δύο κρεβατοσέντονα, δύο κουβέρτες και μερικά σκεύη μαγειρείου και τραπεζιού. Τα εφόδια αυτά τόσο αναγκαία στην Τουρκία συνιστούσαν το φόρτωμα ενός αλόγου, που σκεπάζαμε με ένα κιλίμι, που μας χρησίμευε επίσης όταν κάναμε στάση.

[...] Δεν βρήκαμε ούτε σκάφος, ούτε γέφυρα για να περάσουμε τον ποταμό [Αξιό] και ακολουθήσαμε τις όχθες του επί μία και πλέον ώρα για να φθάσουμε στο πορθμείο (σάλι). Αναγνωρίσαμε κατά τον διάπλου ότι οι προσχώσεις του Αξιού πολύ προχωρούσαν στον κόλπο και σχημάτισαν νησίδες στολισμένες με δάση. Το караβάνι μας έκανε πολύ καιρό για να περάσει το νερό. Συνέχιζε τον δρόμο του σε ομάδες, με τον ρυθμό που έφθανε στην αντίπερα όχθη.

Μία λεύγα παραπέρα, αφού στρίψαμε προς τα Ν.Δ. φθάσαμε το **Καρά Αζμάκ** ποταμό, ονομαζόμενο Λουδία από τους αρχαίους, που κάποτε χύνονταν στη θάλασσα, αλλά ενώθηκε προ πολλού στον Αξιό αντί να προχωρήσει προς τον κόλπο.

Τον περάσαμε από ένα ξύλινο γεφύρι, αρκετά καλοκατασκευασμένο. Απείχαμε στο σημείο αυτό τρεις λεύγες από τα νότια της λίμνης των Γιαννιτών. Τα νερά είναι σχεδόν πάντοτε θολά και η κοίτη πολύ βαθιά. Γι' αυτό το λόγο οι Τούρκοι τον ονόμασαν Μαύρο

1 Η λεύγα ήταν μονάδα μετρήσεως μήκους ισοδυναμούσα με 4.444 μ., όμως σε διάφορες χώρες είχε διαφορετικό μήκος. Στη Γαλλία ήταν ίση προς 4 χιλιόμετρα περίπου έως και 5.844 μ., αλλά η ναυτική λεύγα ισούτο με σχεδόν 5.556 μέτρα βλ. Ελευθερουδάκης 1962, τόμος 8 σ. 630.

2 Προφανώς έμμισθος σωματοφύλακας.

Βάθος.

Μας διαβεβαίωσαν ότι είναι τόσο πλούσιος σε ψάρια, όσο και η λίμνη από όπου εξέρχεται όταν χύνεται στον Αξιό, αφού σχηματίζει μια κλίση που είναι σήμερα πολύ καλλιεργημένη. Βρισκόμασταν τότε σε απόσταση μιάς και πλέον λεύγας από τις εκβολές του Βαρδάρη. Οι όχθες του, κοντά στη θάλασσα σχηματίζουν δάσος, όπου κάποτε πήγαιναν από τη Θεσσαλονίκη για να κυνηγήσουν φασιανούς.

Ο δρόμος μας μάς οδηγούσε προς τον **Αλιάκμονα** και είμαστε ήδη στα δάση που διασχίζει από τα περίχωρα της Βέροιας ή Καραβέριας μέχρις κάποιας απόστασης από τη θάλασσα.

Στρατοπεδεύσαμε στις όχθες του, σε ένα σημείο όπου κατασκεύασαν μακρά αναχώματα, για να συγκρατήσουν τον ποταμό αυτό. Το μέτρο αυτό ήταν αναγκαίο. Διότι όταν τα αναχώματα έσπασαν προ τριακονταετίας,³ η περιοχή που κατέκλυσε σε έκταση τεσσάρων τετραγωνικών λευγών παρέμεινε επί δέκα χρόνια περίπου στην ίδια κατάσταση. Οι αγάδες ιδιοκτήτες των μερών που πλημμύρισαν συνεργάστηκαν, κατέβαλαν όλοι χρήματα, αποκατέστησαν το ανάχωμα με τους χωρικούς τους και εντός ενός μόνο θέρους, ο ποταμός επανέλαβε τον ρού του και έπαψε να χύνεται στο Λουδία, ο οποίος τον είχε δεχθεί ως επί το πλείστον. Επειδή το νερό κρατήθηκε στα κοιλάματα του εδάφους και σχημάτισε εκτάσεις, η αλιεία υπήρξε σημαντική και μάλιστα για αρκετό χρονικό διάστημα. Πάστωναν όλα τα ψάρια όσα δεν μπορούσαν να πουλήσουν φρέσκα. Είχαμε στρατοπεδεύσει πάνω στη χλόη. Οι μπάλες και οι αποσκευές χρησίμευαν ως τοίχοι και ως δωμάτια σε κάθε έμπορο και ο ουράνιος θόλος άπλωσε σε λίγο στα μάτια μας όλη τη μεγαλοπρέπειά του. Ένα πράγμα μόνο έλειπε τη στιγμή εκείνη από την ευωχία των Τούρκων, ο καφές. Δεν υπήρχε ούτε ένα τσάκνο στο λιβάδι αυτό για να κάνουν καφέ. Και καταπλήξαμε πολύ τους γείτονές μας, όταν τους προσφέραμε από τον δικό μας, που παρασκευάσαμε με οινόπνευμα.

Στις 5 το πρωί όλα είχαν τεθεί σε κίνηση για την αναχώρηση και σε διάστημα λιγότερο του μισάωρου ξεκινήσαμε πορεία, πάντοτε δια μέσω των δασών και λιβαδιών και συχνά πλησίον του ποταμού. Οι όχθες παντού συγκρατούνταν από ενισχυτικά έργα, κατασκευασμένα με πασσάλους και με χώμα. Μεγάλα δένδρα υποστηρίζουν επίσης το φράγμα αυτό.

Κατά τις 10 το πρωί σταματήσαμε για να ξεκουράσουμε τα άλογα και να απολαύσουμε τη δροσιά της σκιάς. Τα δάση μας έκρυβαν τα χωριά που ήταν δεξιά μας. Μεταξύ αυτών είναι το **Καψοχώρι**, έδρα του Επισκόπου, που υπάγεται στον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης και με δικαιοδοσία μέχρι Κουλακιάς. Ο Επίσκοπος αυτός πολύ φιλόξενος στους Φράγκους, με δέχθηκε λίγα χρόνια αργότερα⁴ με την μεγαλύτερη εγκαρδιότητα, κατά τη διάρκεια ενός νεότερου ταξιδιού μου προς την Βέροια. Τα δάση που περιβάλλουν την κατοικία του, καθώς και τα άλλα χωριά της διοικήσεώς του, διακόπτονται από μεγάλους σιταγρούς, που παρέχουν άφθονη συγκομιδή. Όλη αυτή η σημαντική περιοχή της πεδιάδας, μεταξύ της λίμνης και του Αλιάκμονα, εκτρέφει πλουσιότατο κνήγι. Τα τρυγόνια πολύ αρέσκονται στην περιοχή αυτή. Τη μέρα που με δέχθηκε ο Επίσκοπος, ο κυνηγός του δεν χρειάστηκε παρά μισή ώρα, για να μας φέρει οκτώ ή δέκα εξαιρετικά παχειά τρυγόνια. Οι φασιανοί αφθονούν επίσης, αλλά δεν ξέρουν να τους τουφεκίζουν εν πτήσει και γι'αυτό τους περιμένουν τη νύχτα όταν κουρνιάζουν.

Είναι άξιο παρατηρήσεως, ότι οι Βούλγαροι ποτέ δεν εισέδυσαν στα δάση αυτά. Ολόκληρος ο πληθυσμός είναι ελληνικός, καθώς και στην Πιερία μέχρι της Καραβέριας και της Νιάουσας. Φαίνεται ότι πίσω από τα παχύτατα αυτά φυσικά οχυρά οι Έλληνες κατά την εισβολή των Βουλγάρων βρήκαν καταφύγιο και ότι κρατήθηκαν εδώ βάσει συνθηκών

3 Δηλαδή περί το 1763 ;

4 Δηλαδή το αργότερο το 1793, οπότε το πρώτο ταξίδι έγινε πριν αυτή τη χρονολογία.

που είχαν συνάψει με τους κατακτητές.

Στις 2 το απόγευμα επαναλαμβάνουμε την πορεία μας. Μετά από λίγο εξήλθαμε από τα δάση και διασχίσαμε την ωραία περιοχή της Βέροιας, που εκτεινόταν μπροστά μας. Το βράδυ το караβάνι σταμάτησε σε ένα μέρος κατάλληλο για βοσκή. Την επαύριο ανέβηκε προς τα Β. του Βερμίου[...] η εξ αυτού θέα η θαυμαστή για τον πλούτο της και το αχανές της. Φαντασθείτε μία πεδιάδα βάθους πέντε λευγών και άλλου τόσου πλάτους, που έχει ορίζοντα την θάλασσα, καλυμμένη με δάση, τσιφλίκια, χωριά, ρυάκια σημαδεμένα με μεγάλα δένδρα και με τη λίμνη των Γιαννιτσών στο κέντρο και θα έχετε μία ιδέα του μεγαλοπρεπούς αυτού πίνακος. ...»

Χάρτης που εμφανίζει μόνο την οδική διαδρομή Θεσσαλονίκης – Κίτρους και αναφέρει τα χωριά Lebano (Λιμπάνοβο), Capsohori, Colakia (Berard 1892, οπισθόφυλλο)

ΤΑ ΝΑΟΥΣΑΙΪΚΑ

Βασίλης Σ. Δημητριάδης, αρχαιολόγος, υπ. διδάκτωρ Ιστορίας

Κοπανός Δήμου Νάουσας: Ανιχνεύοντας το παρελθόν

Συνέχεια από το προηγούμενο

Η ιστορία της πορείας του Κοπανού από τη βυζαντινή περίοδο μέχρι και την απελευθέρωση του από τους Τούρκους επιβάλλει αρχικά μια προσπάθεια διερεύνησης της προέλευσης της ονομασίας του, καθώς είναι σαφές ότι σε αυτήν δεν εμπεριέχεται καμία ανάμνηση του αρχαίου ονόματος Μίεζα. Ξεκινώντας αντίστροφα, από τα σύγχρονα χρόνια προς τα παλαιότερα, γνωρίζουμε ότι η διοικητική αλλαγή με την οποία προέκυψε η σημερινή ονομασία πραγματοποιήθηκε με νομοθετικό διάταγμα της 31^{ης} Ιουλίου 1953. Σύμφωνα με το τελευταίο: « Ο συνοικισμός "Ανω Κοπανός" της Κοινότητος Ανω Κοπανού εν τη Επαρχία Ναούσης του ιδίου Νομού (εννοεί της Ημαθίας), μετονομάζεται "Κοπανός", η δε ομώνυμος Κοινότης "Κοινότης Κοπανού".»¹ Η αλλαγή αυτή επήλθε 35 χρόνια μετά την πρώτη διοικητική πράξη του Ελληνικού Βασιλείου στην εν λόγω περιοχή σύμφωνα με την οποία η ονομασία του χωριού ήταν, όπως άλλωστε φαίνεται και στο διάταγμα του 1953, *Ανω Κοπανός*. Η πράξη αυτή πραγματοποιήθηκε μετά την λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε και το ελληνικό κράτος είχε πια τη δυνατότητα να οργανώσει καλύτερα τα απελευθερωθέντα, από το 1912, μακεδονικά εδάφη.² Από διάφορες πηγές τεκμαίρεται ότι το όνομα *Ανω Κοπανός*, το οποίο επισημοποιήθηκε από το ελληνικό κράτος το 1918, βρισκόταν σε ισχύ τουλάχιστον από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Αδιάψευστα τεκμήρια ως προς αυτό υπάρχουν πολλά τόσο από έγγραφα του υπουργείου Εξωτερικών όσο και από άλλες πηγές. Από τις τελευταίες θα αρκεστούμε εδώ να αναφέρουμε μόνο το έργο της Πηνελόπης Δέλτα, *Τα μυστικά του Βάλτου*, όπου γίνεται λόγος για την ευρύτερη περιοχή κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και επισημαίνονται τα χωριά *Ανω και Κάτω Κοπανός*, όσο και το έγγραφο το οποίο ανακάλυψε και εξέδωσε ο συνταξιούχος δικηγόρος και ιστοριοδίφης Γ. Χ. Χιονίδης. Στον δεύτερο τόμο του έργου του *Ιστορία της Βέροιας*, το οποίο καλύπτει τους βυζαντινούς χρόνους, ο συγγραφέας αναφέρεται στο παρακείμενο στο χωριό παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου, το οποίο αποκαλεί όμως, *Άγιο Νικόλαο Χαριέσσης*³. Σύμφωνα λοιπόν με έγγραφο της Μητροπόλης Βεροίας-Νάουσας, χρονολογούμενο στις 18 Οκτωβρίου 1893, ο Μητροπολίτης, απευθυνόμενος προς τον Πατριάρχη, γράφει ότι «*Παρά το τσιφλίκιον Ανω Κοπανός της ταπεινής μου παροικίας, είκοσι λεπτά περίπου προς βορράν, κείται αρχαία εκκλησία και αγίασμα του αγίου Νικολάου, ήτις [εκκλησία], ανήκουσα εις εξαφανισθέν δια τού χρόνου Μοναστήριον, κατερειπωθείσα, κατηδαφίσθη*».⁴ Ο Μητροπολίτης έγραψε την επιστολή με σκοπό να ζητήσει άδεια για το

1 Φ.Ε.Κ Α' 195/ 1953.

2 Φ.Ε.Κ Α' 152/ 1918.

3 Μολονότι το παρεκκλήσι ανήκει στον Κοπανό, διοικητικά και εκκλησιαστικά, εντούτοις από τον συγγραφέα ονομάζεται Άγιος Νικόλαος Χαριέσσης, μάλλον διασώζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια προφορική παράδοση, σύμφωνα με την οποία οι κάτοικοι του σημερινού χωριού Χαριέσσα ήταν παλαιότερα εγκαταστημένοι περίξ του εν λόγω παρεκκλησίου, πριν μετεγκατασταθούν στον χώρο της εκκλησίας της Ζωοδόχου Πηγής και μετέπειτα στο σημερινό χωριό. Μάλιστα, λέγεται ότι τα γύρω από το παρεκκλήσι κτήματα ανήκαν στην οικογένεια Γώγου.

4 Ο Κοπανός αναφέρεται στο συγκεκριμένο έγγραφο και ως τσιφλίκι που φέρει το όνομα «Γιοκαρί κοπάνοβα». Η λέξη Γιοκαρί αποτελεί, κατά πάσα πιθανότητα, μια παράφραση της τουρκικής λέξης *yükari*, βλέπε και στη συνέχεια του άρθρου, που σημαίνει πάνω (στο σημείο αυτό ευχαριστώ την καθηγήτρια

κτίσιμο νέου ναού με διαστάσεις 12μ. μήκος, 8μ. πλάτος και 8μ. ύψος γιατί «.. εις τον ιερὸν τούτον τόπον κατ' έτος τελείται πανήγυρις και συρρέουσιν εκ των περίξ πολλοί χριστιανοί».⁵ Η συγκεκριμένη μαρτυρία ίσως να αποτελεί και μια έμμεση ένδειξη της συνεχούς και αδιάλειπτης κατοίκησης του χωριού και κατά τη διάρκεια των βυζαντινών χρόνων, αν υποθέσουμε ότι ο ναός που κατεδαφίστηκε ήταν βυζαντινός.⁶ Ωστόσο, αυτό μπορεί να αποδειχθεί είτε μέσω μιας αρχαιολογικής έρευνας είτε με μια πιο ενδελεχή μελέτη και αναζήτηση νέων στοιχείων.

Τις παραπάνω ονομασίες όπως και εκείνες που χρησιμοποιούνταν καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, κατέγραψε στο έργο της *Τοπωνύμια και διοικητική κατανομή οικισμών της Μακεδονίας: μεταβολές στον 20^ο αιώνα* η Βέρρου Θώμη. Σ' αυτό η συγγραφέας αναφέρει τις ονομασίες Ανο Κορανος, Άνω Κοπάνοβο, Άνω Κοπανός (1900), büyük Korpanova, Gorno Korpanono, Gorno Kuranono, Κοπάνοβο, Κορανος, Κορανονα i – Balja, Κορανονο και Yukari Korpanova. Οι πολλές αυτές παραλλαγές της ονομασίας έχουν, όπως διαφαίνεται και με την πρώτη ματιά, έναν κοινό παρανομαστή, το θέμα Κοπ, στο τέλος του οποίου τοποθετείται κατάληξη, ενώ μπορεί να προηγείται ή να έπεται και κάποιος γεωγραφικός, άνω/gorno/i – Balja, ή ποσοτικός, büyük (μεγάλος), χαρακτηρισμός. Δυστυχώς η εξακρίβωση της ετυμολογίας του εν λόγω θέματος είναι μάλλον δυσχερής. Θα γίνει εντούτοις μια προσπάθεια να συνοψιστούν οι κυριότερες εκδοχές.

Στην αρχαιοελληνική γλώσσα συναντάται το ουσιαστικό *κόπανον* (το κόπανον, του κοπάνου, τω κοπάνω, το κόπανον, ω κόπανον), με την έννοια του γουδοχειριού. Συνάμα, σύμφωνα με την τοπική, προφορική παράδοση, η λέξη αποτελεί ανάμνηση της *κοπάνας* ή του *κόπανου*, ενός εργαλείου με το οποίο πραγματοποιούνταν το κοπάνισμα των χαλιών και των ρούχων στο ποτάμι που διατρέχει το χωριό. Η λέξη σύμφωνα με το λεξικό Τριανταφυλλίδη έχει τη σημασία ενός χοντρού ξύλου, το οποίο χρησιμοποιούσαν για το πλύσιμο των ρούχων ώστε να καθαρίσουν καλύτερα ή χτυπούσαν με αυτό τους καρπούς για να τους θρυμματίσουν, είχε δηλαδή την χρήση του γουδοχειριού (ιγδοκόπανος). Ως προς αυτές τις ερμηνείες υπάρχει και η έκφραση που χρησιμοποιεί ο λαός μας *το γουδί το γουδοχέρι και τον κόπανο στο χέρι*, ενώ υπάρχουν και άλλες όπως *τα μυαλά σου και μια λίρα και του μπογιατζή ο κόπανος*⁷ κτλπ. Ωστόσο, *κόπανο* ονομάζεται και το φυτό λάπαθο, το οποίο στην περιοχή συναντάται με την

τουρκικής γλώσσας Κορνηλία Χασιώτου για την πολύτιμη βοήθεια της).

5 Σε ό,τι αφορά το πανηγύρι, αυτό, δυστυχώς, έπαψε πριν από δυο περίπου δεκαετίες να φιλοξενείται, ως φαίνεται μετά από αιώνες, στους σκιερους χώρους του παρεκκλησίου του Αγίου Νικολάου. Ωστόσο, το παρεκκλήσι, το οποίο τελικά χτίστηκε και διατηρείται μέχρι σήμερα έχει περίπου τις διαστάσεις που αναφέρονται στο παραπάνω έγγραφο.

6 Στο σημείο αυτό θα διαφοροποιηθώ από τη βεβαιότητα με την οποία ο κύριος Χιονίδης χαρακτηρίζει το παρεκκλήσι ως κτίσμα βυζαντινών χρόνων. Δεν γνωρίζω επακριβώς που στηρίζεται προκειμένου να κάνει αυτήν την υπόθεση, αλλά αναλύοντας την επιστολή του Μητροπολίτη συμπεραίνεται ότι το επίθετο *αρχαίος* είναι υποδηλωτικό μεν της παλαιότητας της εκκλησίας, αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως χρονολογικό τεκμήριο, αναφερόμενο μάλιστα στη βυζαντινή περίοδο. Βέβαια ο αρχαιολόγος Φ. Πέτσας στη διδακτορική του διατριβή με τίτλο *Ο Τάφος των Λευκαδίων*, κάνει λόγο για εύρεση αρράβδωτων κίωνων και ακρόβαθρο παλιάς γέφυρας «παρα την εκκλησίαν του Αγίου Νικολάου». Οι κίονες θα μπορούσαν ν' αποτελούν χρονολογικό τεκμήριο που παραπέμπει στα παλαιοχριστιανικά χρόνια, αλλά δεν είναι γνωστή ούτε η τύχη τους ούτε οι συνθήκες κάτω από τις οποίες βρέθηκαν. Αρράβδωτος κίονας έχει βρεθεί και εντός του χωριού – οικίες Στογιάννη Κώστα και Στογιάννη Λίτσας.

7 Η έκφραση αναφέρεται στον χαμηλής νοημοσύνης άνθρωπο: « Την εποχή της Τουρκοκρατίας υπήρχε στην Αθήνα ένας Αλβανός που γύριζε στα διάφορα σπίτια των Ελλήνων και μάζευε τον καθιερωμένο κεφαλικό φόρο. Ονομαζόταν Κιουλάκ Βογιατζή. Ήταν δύο μέτρα περίπου ψηλός και το άγριο πρόσωπο του ήταν κατάμαυρο και βλογοικομμένο. Ο Κιουλάκ Βογιατζή κρατούσε πάντοτε στα χέρια του ένα κοντόχοντρο κόπανο και με αυτόν απειλούσε τον κόσμο. Έλεγε δηλαδή ότι θα τους σπάσει το κεφάλι, αν δεν του έδιναν μια χρυσή λίρα ή δύο φλουριά, όπως απαιτούσε ο κεφαλικός φόρος κάθε έξι μήνες. Ο Κιουλάκ όμως αυτός ήταν τόσο κουτός, ώστε δεν μπορούσε να ξεχωρίσει τα διάφορα νομίσματα της εποχής εκείνης. Έτσι πολλοί Έλληνες που δεν είχαν να πληρώσουν, του έδιναν μερικές μπρούτζινες δεκάρες, που τις γυάλιζαν προηγούμενα για να φαίνονται χρυσές, και τον ξαπόστελναν. Από τότε, λοιπόν, έμεινε η φράση που τη λέμε συνήθως για τους ελαφρόμυαλους: *τα μυαλά σου και μια λίρα και του μπογιατζή ο κόπανος*. «Μπογιατζής» δεν ήταν άλλος από το Κιουλάκ Βογιατζή με τον κόπανο του.». http://www.slang.gr/lemma/show/korpanos_9005/

ονομασία *λάπατο* και χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως από τους κατοίκους. Η λέξη *λάπατο*, έχοντας ως λέξη προέλευσης το *λάπαθον*, συμπίπτει με το λατινικό *lapathum – lapato*. Από την αρχική ονομασία προέρχεται και η έκφραση *κοπάνου γυμνότερος*, με την έννοια του απογυμνωμένου ή του πάμπτωχου.

Στο βιβλίο *The Art and Archaeology of Venetian Ships and Boats* (Η Τέχνη και η Αρχαιολογία των Βενετικών πλοίων και βαρκών, σ.178) συναντάμε δε τον όρο *corano* με την έννοια της μικρής βάρκας για την μεταφορά πόσιμου νερού.⁸

Από την άλλη, σε μια γεωγραφική προσέγγιση του ζητήματος μπορεί να διαπιστώσει κάποιος ότι το όνομα Κοπανός, σε διάφορες παραλλαγές, συναντάται συχνά και μάλιστα σε πολλά μέρη της Βαλκανικής Χερσονήσου.⁹ Ενδεικτικά μόνο αναφέρεται ότι στο νομό Λακωνίας υπήρχε μέχρι το 1940 ο οικισμός Κόπανον, ο οποίος αργότερα μετονομάστηκε σε Κόπανοι.¹⁰ Αν ανατρέξουμε δε σε μια προσπάθεια προσέγγισης βασιζόμενη στην γλωσσολογική ανάλυση ιδιωμάτων ή ξένων γλωσσών, μολονότι ο γράφων σε καμία περίπτωση δεν είναι σε θέση να πραγματοποιήσει μια επιστημονικά θεμελιωμένη προσέγγιση αυτού του είδους και η συγκεκριμένη προσπάθεια βασίζεται μόνο στις ελλιπείς γνώσεις του πάνω σε διάφορες σλαβικές γλώσσες, μια παραλλαγή της λέξης θα μπορούσε ίσως ν' αναζητηθεί και στα παράγωγα επίθετα των σλαβικών ρημάτων *κοπαγ* (κοπαγια) ή *κοπвам* (κόπβαμ), τα οποία έχουν την έννοια του *σκάβω* ή *σκαλίζω*. Εναλλακτικά όμως, θα μπορούσε να προταθεί και η ιδιοματική λέξη *κοπανα* (κοπάνα), που σημαίνει *δια μέσω* και η οποία συμπίπτει με την προαναφερθείσα λέξη *κοπάνα* της προφορικής παράδοσης. Τέλος, η κατάληξη - ονο, - ονα σημαίνει *αυτό*.

Συμπερασματικά, μια υπόθεση εργασίας θα μπορούσε να είναι ότι η ονομασία Κοπανός, με μεταφορά του τόνου – ένα συνηθισμένο γραμματικό φαινόμενο, προέρχεται από την ευρεία χρήση ενός εργαλείου, της *κοπάνας/κόπανου*, με τη βοήθεια της οποίας ή μέσω της οποίας ήταν εφικτό το *κοπάνισμα*, η διαδικασία δηλαδή καθαρισμού ρούχων και χαλιών στο ποτάμι που διατρέχει το χωριό. Από την άλλη ο όρος ίσως ενέχει τη σημασία του τόπου που είναι *σκαμμένος* ή μέσω του οποίου *διέρχεται* κάποιος. Η δεύτερη αυτή υπόθεση μπορεί, ενδεχομένως, να μπορεί να συνδυαστεί με το γεγονός ότι το χωριό είναι τοποθετημένο στις υπώρειες ουσιαστικά ενός λόφου, ο οποίος είναι *πεπλατυσμένος* (ή μήπως *σκαμμένος*;) και απολήγει προς τα δυτικά, αυξανόμενος σταδιακά, στο Βέρμιο, φθάνει στα βόρεια μέχρι την τούμπα Χατζηνώτα¹¹, ενώ η ανατολική του απόληξη, όπως άλλωστε και η νότια πλευρά του, συμπίπτουν, περίπου, με τα όρια του σημερινού χωριού. Σε ό,τι αφορά την έτερη ερμηνεία ίσως να σχετίζεται με την ύπαρξη και κατά τους παλαιότερους χρόνους ενός οδικού δικτύου, το οποίο συνέδεε τις πόλεις της Βέροιας και της Έδεσσας και περνούσε μέσα από τον οικισμό ή τουλάχιστον από τις παρυφές αυτού.¹² Η υπόθεση αυτή δεν είναι *αβάσιμη*, αν θεωρήσουμε ότι η σημερινή εθνική οδός που συνδέει τις δυο πόλεις έγινε πάνω σε παλαιότερη χάραξη, ένα πολύ πιθανό σενάριο λαμβάνοντας υπόψη τα μορφολογικά στοιχεία της περιοχής. Ειδικότερα, αν συνδυάσουμε το γεγονός ότι μέχρι το 1932 ανατολικά του χωριού και σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων βρισκόταν η λίμνη των Γιαννιτσών, ενώ στα δυτικά υπάρχει ο ορεινός όγκος του Βερμίου η ύπαρξη μιας οδού που θα ένωνε τις πόλεις από Βορρά προς Νότο και θα απέφευγε τόσο το βουνό, όσο και την ελώδη λίμνη μάλλον

8 Ως είδος βάρκας αναφέρεται και στο λεξικό Κριαρά.

9 Μια πρώτη προσπάθεια προσέγγισης του ζητήματος της ονομασίας έγινε, απ' όσο είναι σε θέση να γνωρίζει ο γράφων, σε άρθρο του κ. Χιονίδη που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Νιάουστα», με τίτλο *Ποιος οικισμός βρισκόταν στη θέση του Κοπανού; Η ΜΙΕΖΑ, ΤΟ ΚΙΤΙΟ ΚΑΙ Ο ΟΛΓΑΝΟΣ*.

10 Πρόκειται για το σημερινό Ακρογιαλί Μεσσηνίας.

11 Πρόκειται για ένα φυσικό έξαγμα του εδάφους, σ' επαφή με την Αράπιτσα, πάνω στην οποία βρέθηκαν ίχνη συνεχούς χρήσης ήδη από τα προϊστορικά χρόνια.

12 Σύμφωνα πάλι με την προφορική παράδοση τα όρια του τσιφλικιού, με τα λιγοστά σπίτια του, ήταν ελαφρώς πιο δυτικά από τα σημερινά, δηλαδή κατά βάση πάνω από τα όρια της παλαιάς εθνικής οδού. Ενισχυτικό ως προς αυτό είναι και το γεγονός ότι έχουν βρεθεί στην περιοχή αυτή διάφορα εφυαλωμένα όστρακα (τα οποία συνήθως τοποθετούνται χρονολογικά στην περίοδο της τουρκοκρατίας), ορισμένα μάλιστα πρόσφατα (Ιούλιος 2014).

επιβάλλει την κατασκευή της στο ύψος του Κοπανού. Μάλιστα, η οδός αυτή θα ήταν κατά πάσα πιθανότητα σε χρήση ήδη από την αρχαιότητα για τους ίδιους, πρακτικούς λόγους που έχουν αναφερθεί ήδη. Την υπόθεση ότι δεν υπήρξε αλλαγή στην οδό αυτή από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα ενισχύει και το γεγονός ότι είναι γνωστό πως καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου οι τουρκικές αρχές δεν έδωσαν σημασία στη βελτίωση της οδοποιίας και στην πλειονότητα των περιπτώσεων διατήρησαν το δίκτυο των δρόμων που είχαν βρει ήδη από τους Βυζαντινούς.¹³ Η ύπαρξη μάλιστα δυο οικισμών, του Άνω και Κάτω Κοπανού, προϋποθέτει ένα σημείο αναφοράς, το οποίο θα χώριζε τα δυο μέρη. Τον ρόλο αυτό ίσως ενείχε ο συγκεκριμένος οδικός άξονας.

Κλείνοντας το παρόν άρθρο συνάγεται σχεδόν αβίαστα ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία σχετικά με την ακριβή προέλευση της λέξεως Κοπανός, κατά πάσα πιθανότητα όμως αυτή σχετίζεται με την αρχαιοελληνική λέξη κόπανον. Βέβαια αν ανάμεσα στις παραπάνω υποθέσεις υπάρχει και μια πιθανή εξήγηση της ετυμολογίας του ονόματος που φέρει το χωριό, έχουν ανακύψει κατά καιρούς και πλείστα άλλα ερωτήματα τα οποία σχετίζονται και με την εθνοφυλετική σύνθεση του, ιδιαίτερα στα τελευταία χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα ερωτήματα αυτά, αλλά και η εν γένει ιστορική πορεία του χωριού από την περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι και τα νεώτερα χρόνια θα προσεγγιστούν στο επόμενο άρθρο.

Συνεχίζεται...

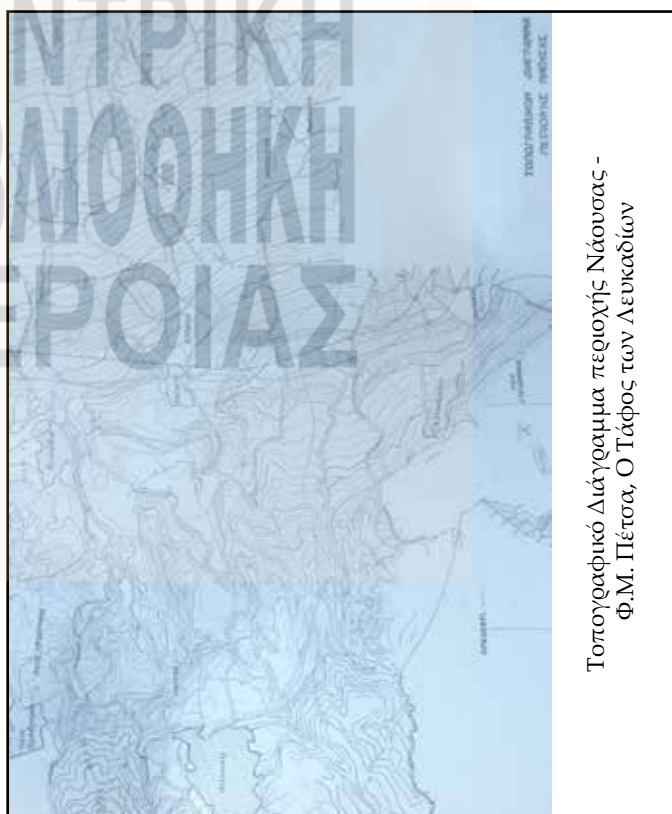
Ο κόπανος. Εργαλείο για κοπάνισμα
(H.G. Lidell - R. Scott, Μέγα Λεξικόν της Ελληνί

Το Κοπάνι. Μοιάζει πάρα πολύ με τις
παλαμίδες και τους τόνους

Το λάπαθο
θεωρείται βότανο
με εξαιρετικές
φαρμακευτικές
ιδιότητες

Τοπογραφικό Διάγραμμα περιοχής Νάουσας -
Φ.Μ. Πέτσα, Ο Τάφος των Λευκαδίων

¹³ Μολονότι η παρατήρηση αυτή έχει γίνει για την περιοχή της Μικράς Ασίας, ο γράφων δεν έχει κάποιο λόγο να πιστεύει ότι το ίδιο δεν ίσχυε και για τις υπόλοιπες περιοχές της αυτοκρατορίας. Οι όποιες αλλαγές σε ζητήματα οδοποιίας έγιναν κυρίως κατά τη διάρκεια των μέσων του 19^{ου} ή των αρχών του 20^{ου} αιώνα και τις υπαγόρευσαν οι ανάγκες των Μεγάλων Δυνάμεων για τη διεξαγωγή του εμπορίου τους. Ίσως λοιπόν σε αυτό το πλαίσιο, αν θεωρήσουμε την περιοχή ως τμήμα της υπαίθρου της Θεσσαλονίκης, ή λίγο αργότερα κατά τη διάρκεια της κατοχής της περιοχής από τις συμμαχικές δυνάμεις της Αντάντ να πραγματοποιήθηκαν διάφορες εργασίες οδοποιίας, οι οποίες όμως και πάλι υπόκειντο στους προαναφερθέντες μορφολογικούς περιορισμούς.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ...

Δρ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Πρόεδρος Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Επισκέψεις πολιτικών αρχόντων στην Ημαθία κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα

Οι επισκέψεις των Στρατηγών Τσερούλη (7-7-1925) και Πάγκαλου (18-12-1925) στη Βέροια

α) Γενικό πλαίσιο

Το βράδι της 25ης Ιουνίου 1925 ξεκίνησε η επιβολή και επικράτηση στρατιωτικού κινήματος, υπό την καθοδήγηση του Στρατηγού εν αποστρατεία (ε.α.) Θεόδωρου Πάγκαλου¹. Καθοριστικό ρόλο σε αυτήν διαδραμάτισαν, όπως ήταν φυσικό, οι στρατιωτικές δυνάμεις του στρατού ξηράς και του στόλου της χώρας. Σε αντίθεση με τη Θεσσαλονίκη, στην οποία το κίνημα επικράτησε με σχετική ευκολία, στην Αθήνα τα πράγματα παρουσιάζονται διαφορετικά και η επιβολή του κινήματος φαίνεται να οφείλεται στην επικράτηση και αποδοχή του από τις δυνάμεις του στόλου αλλά και στην, ουσιαστικά, εύκολη επιβολή του στη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία, γενικότερα².

Με την επικράτηση του κινήματος στη Θεσσαλονίκη³ το Γ' Σώμα Στρατού καταλήφθηκε και ο κανονικός διοικητής του, Στρατηγός Οθωνάιος⁴, αντικαταστάθηκε από το Στρατηγό Τσερούλη, ο οποίος ενεργούσε ως αρχηγός του κινήματος από πλευράς Στρατιωτικού Συνδέσμου⁵. Απώτερος σκοπός του Στρατηγού Τσερούλη, και των λοιπών συνεργατών του αξιωματικών, ήταν η πλήρης επικράτηση και εφαρμογή του κινήματος στις στρατιωτικές μονάδες των φρουρών της Βόρειας Ελλάδας⁶. Προς το σκοπό αυτό λίγες μέρες μετά την επικράτηση του κινήματος, παρουσιάζονται δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής σχετικά με τη διεξαγωγή στρατιωτικών γυμνασίων σε μονάδες της Μακεδονίας προκειμένου να διατηρηθεί σε υψηλό βαθμό το ηθικό και η εμπιστοσύνη των μονάδων και του προσωπικού τους, αξιωματικών και οπλιτών, προς το κίνημα. Παράλληλα, υψηλόβαθμοι αξιωματικοί διενήργησαν επισκέψεις σε στρατιωτικές μονάδες της Μακεδονίας και της Θράκης προκειμένου να διαπιστωθεί το φρόνημα και η εμπιστοσύνη τους στο κίνημα. Αξίζει να αναφερθεί ότι ορισμένες από τις επισκέψεις αυτές έγιναν σε μονάδες για τις οποίες υπήρχαν αμφιβολίες ως προς την πειθαρχία τους

1 Για τη δικτατορία του Θεόδωρου Πάγκαλου βλ. Θάνος Βερέμης, *Ο στρατός στην ελληνική πολιτική*, Αθήνα, 2000, 114 – 115, Γεώργιος Αναστασιάδης, «Οι δικτατορίες του 20ου αιώνα», *Ιστορικά*, τ. 130, και Αριστοτέλης Σπυριδόπουλος, *Ευριπίδης Μπακιρτζής. Η προσωπικότητα και η δράση του*, Θεσσαλονίκη, 2011, 53-61.

2 Βλ. Σπυριδόπουλος, ο.π., 53.

3 Για την επικράτηση του κινήματος στη Θεσσαλονίκη βλ. Σπυριδόπουλος, ο.π., 53-54.

4 Στην κατάληψη του Γ' Σώματος Στρατού πρωτοστάτησαν ο Αν/χης Ευριπίδης Μπακιρτζής, ο Αν/χης Καρακούφας και ο Λ/γος Ιωάννης Τσιγάντες. Βλ. Σπυριδόπουλος, ο.π., 54.

5 Βλ. *Μακεδονία*, 25-6-1925, 1, όπου προκήρυξη του Στρατηγού Τσερούλη «Πρός τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν» και *Μακεδονία*, 25-6-1925 (έκτακτη έκδοση), 1 με ανακοινώσεις του Στρατηγού.

6 Βλ. Σπυριδόπουλος, ο.π., 54.

και τη συμμετοχή του προσωπικού τους σε αυτό⁷.

Η επικράτηση του κινήματος στη Βέροια συνδυάστηκε με τη διεξαγωγή στρατιωτικών γυμνασίων από μονάδες πυροβολικού της 10ης Μεραρχίας, η οποία είχε την έδρα της στη Βέροια. Τα στρατιωτικά γυμνάσια περιλάμβαναν ασκήσεις βολής νεοσύλλεκτων στρατιωτών. Την άσκηση παρακολούθησαν, εκτός των αξιωματικών των μονάδων της Βέροιας, ο αρχηγός πυροβολικού του Γ' Σώματος Στρατού, Αντισυνταγματάρχης Κολοκοτρώνης Βλασ. και ο Διοικητής του Συντάγματος, Ταγματάρχης Δούμισσας Δημ. Η άσκηση ολοκληρώθηκε με απόλυτη επιτυχία και προβάλλεται ιδιαίτερος μέσα από δημοσιεύματα του μακεδονικού Τύπου, σε συνδυασμό με την αποδοχή του κινήματος από τους Βεροιείς. Σύμφωνα με τον ανταποκριτή της Μακεδονίας, «Ο λαός της Βέροιας μόλις έγνωσθη τὸ κίνημα ἐτάχθη ἀμέσως ὑπὲρ αὐτοῦ»⁸.

Λίγες μέρες αργότερα, η Μακεδονία πληροφορεί και πάλι το αναγνωστικό κοινό για την αποδοχή του κινήματος στη Βέροια. Όμως αυτή τη φορά κάνει λόγο για την αποδοχή και αντιμετώπισή του από πλευράς των πολιτικών εκπροσώπων της πόλης. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, ο πληρεξούσιος της Βέροιας Ιωάννης Παπαδάκης - Στάικος⁹ καταψήφισε και δεν παρείχε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Πάγκαλου. Κατά το συντάκτη "W", η στάση αυτή προκάλεσε χειρίστη εντύπωση στο δημοκρατικό κόσμο της Βέροιας, ενώ ο πληρεξούσιος δεν μπόρεσε να αναλογιστεί το ύψος της αποστολής του¹⁰.

β) Η επίσκεψη του Στρατηγού Τσερούλη στη Βέροια (7-7-1925)

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η έκρηξη και επικράτηση του κινήματος στη Μακεδονία συνδυάστηκε με επισκέψεις υψηλόβαθμων αξιωματικών σε μονάδες της περιοχής. Μια τέτοια επίσκεψη πραγματοποιήθηκε και στη Βέροια, στις 7-7-1925, από το Διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού, Στρατηγό Τσερούλη. Όπως αποδεικνύεται από τα δημοσιεύματα του Τύπου, μέρος των οποίων παρουσιάζεται παρακάτω, σκοπός της επίσκεψης του Στρατηγού Τσερούλη στη Βέροια ήταν η επιθεώρηση στρατιωτικών μονάδων και η παράλληλη εμφύχωση του στρατεύματος. Με τον τρόπο αυτό επιδιωκόταν η ενημέρωσή του στρατεύματος για τους λόγους επιβολής του κινήματος, στην παρουσία του στην πολιτική ζωή της χώρας και τις επιδιώξεις του.

Σύμφωνα με την ειδησεογραφία των ημερών¹¹, ο Στρατηγός Τσερούλης έφτασε στη Βέροια το πρωί της 7^{ης} Ιουλίου 1925, προερχόμενος από την έδρα του Γ' Σώματος Στρατού, τη Θεσσαλονίκη. Ο Στρατηγός συνοδευόταν από τον Επιτελάρχη του Γ' Σώματος Στρατού, Αντισυνταγματάρχη Ευριπίδη Μπακιριτζή και τον υπασπιστή του Υπολοχαγό Τσιγάντε. Μετά την υποδοχή τους στο σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης, από το Διοικητή της 10^{ης} Μεραρχίας, Συνταγματάρχη Σταυριανόπουλο, κατευθύνθηκαν στους στρατώνες, όπου ήταν παρατεταγμένα τμήματα της Μεραρχίας έτοιμα προς επιθεώρηση. Ακολούθησε συγκέντρωση αξιωματικών, στους οποίους μίλησε ο Στρατηγός Τσερούλης.

Στην προσφώνησή του ο Στρατηγός παρουσιάζει την πολιτική ζωή του τόπου, τα όσα συνέβησαν στο παρελθόν και απέβησαν ζημιογόνα για την πατρίδα. Χωρίς να κάνει ουδεμία αναφορά στο κίνημα, παρουσιάζει το ρόλο που έπρεπε να έχει ο στρατός και οι αξιωματικοί του. Σύμφωνα με αυτόν, μοναδικό μέλημα τους πρέπει να είναι το καλό

7 Βλ. Σπυριδόπουλος, ο.π., 54-55.

8 Άλκυων Ρόδος, «Γυμνάσια στην Βέροια», *Μακεδονία*, 28-6-1925, 2.

9 Οι θέσεις του βουλευτή Ιωάννη Παπαδάκη-Στάικου σχετικά με το πραξικόπημα Πάγκαλου και το σκεπτικό των κινήσεων του αναφέρονται αναλυτικά στο έργο του. Βλ. Ιωάννης Παπαδάκης - Στάικος, *Μισός αιώνας πολιτικών αγώνων και εθνικής δράσεως*, Αθήναι, 1974, 158-168.

10 W. «Εκλογικά Βεροίας», *Μακεδονία*, 7-7-1925, 2.

11 Ανώνυμος. «Άφιξις Στρατηγού κ. Τσερούλη», *Αστήρ*, 19-7-1925, 2 και Ανώνυμος, «Ο Στρατηγός Τσερούλης εις Βέροιαν και Έδεσσαν», *Μακεδονία*, 9-7-1925, 1.

της πατρίδας, την οποία θα πρέπει να υπηρετούν με κάθε μέσο. Μέσα από το λογύδριο του φαίνεται ξεκάθαρα η πρόθεσή του να τονώσει το ηθικό των αξιωματικών, οι οποίοι θα πρέπει να πορεύονται και να αντιμετωπίζουν τις απαιτήσεις των καιρών, οι οποίες κρίνονται ιδιαίτερα απαιτητικές. Για το Στρατηγό, οι Έλληνες αξιωματικοί οφείλουν να μελετούν και να εκπαιδεύονται, ενώ έχουν ως καθήκον τη μεταλαμπάδευση της γνώσης και της εμπειρίας τους στους οπλίτες. Μέσα από αυτή την παράμετρο διαπιστώνεται και το αίσθημα εγρήγορσης και επαγρύπνησης στο οποίο αναφέρεται ο Στρατηγός και εφιστά την προσοχή των αξιωματικών.

Αφού ολοκληρώθηκε η συγκέντρωση των αξιωματικών, ακολούθησε παρέλαση στρατιωτικών τμημάτων. Στη συνέχεια οι ανώτατοι αξιωματικοί κατευθύνθηκαν στο σιδηροδρομικό σταθμό, απ' όπου αναχώρησαν για την Έδεσσα, συνοδευόμενοι από το Διοικητή της Μεραρχίας, Σταυριανόπουλο.

γ) Η επίσκεψη του Θεόδωρου Πάγκαλου στη Βέροια (17-12-1925)

Στις 17 Δεκεμβρίου 1925 αφίχθη στη Θεσσαλονίκη ο δικτάτορας Θεόδωρος Πάγκαλος. Σκοπός του ταξιδιού, σύμφωνα με δηλώσεις του ίδιου, ήταν περιοδεία στη μακεδονική ύπαιθρο και η θεραπεία τυχόν τοπικών αναγκών. Παράλληλα, το ταξίδι του δικτάτορα θα πρέπει να συνδυαστεί με τις επερχόμενες δημοτικές εκλογές, για τις οποίες ο ίδιος δήλωσε ότι ο λαός επρόκειτο να ψηφίσει το δημοτικό άρχοντα που αυτός επιθυμεί, σύμφωνα με τις δημοκρατικές αρχές¹².

Μεταξύ των μακεδονικών πόλεων, τις οποίες επισκέφτηκε ο Στρατηγός Πάγκαλος ήταν και η Βέροια¹³. Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα του Τύπου, έφτασε στην πόλη το απόγευμα της Πέμπτης 17 Δεκεμβρίου 1925, προερχόμενος από τη Θεσσαλονίκη¹⁴. Κατά την ολιγόωρη παραμονή του στην πόλη επισκέφθηκε τη στρατιωτική λέσχη όπου παρατέθηκε δεξίωση προς τιμήν του. Εκεί, είχε την ευκαιρία να επικοινωνήσει με αξιωματικούς της 10^{ης} Μεραρχίας, σύμφωνα με το πρόγραμμα¹⁵. Ο Πάγκαλος αναχώρησε από τη Βέροια τα μεσάνυχτα με κατεύθυνση της Θεσσαλονίκη.

δ) Συμπεράσματα

Όπως διαπιστώνεται από τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω αλλά και από τα δημοσιεύματα του Τύπου, γενικότερα, οι πραξικοπηματίες ενδιαφέρθηκαν για την άμεση επιβολή και επικράτηση του καθεστώτος, ιδιαίτερα στις στρατιωτικές μονάδες. Για το λόγο αυτό κινητοποιήθηκαν υψηλόβαθμοι αξιωματικοί, οι οποίοι ανέλαβαν την άμεση και ομαλή προσχώρηση των διαφόρων μονάδων στο κίνημα.

Στη Βέροια, η επικράτηση του κινήματος έγινε με ομαλό τρόπο και σε αυτό συνέτελεσε η παρουσία του Διοικητή της 10^{ης} Μεραρχίας Συνταγματάρχη Σταυριανόπουλου, ο οποίος φέρεται να είχε σχέσεις με άλλους αξιωματικούς του κινήματος, όπως οι Αντισυνταγματάρχες Μπακιρτζής και ο Καρακούφας. Η προσχώρηση και υποστήριξη των μονάδων της 10^{ης} Μεραρχίας στο κίνημα επιβεβαιώθηκε λίγες μέρες μετά την

12 Ανώνυμος, «Αφίκετο χθές την πρωίαν ό κ. Πάγκαλος», *Μακεδονία*, 18-12-1925, 3.

13 Είναι πολύ πιθανό να υπήρξαν και άλλες επισκέψεις του Στρατηγού Πάγκαλου στη Βέροια, οι οποίες όμως δεν εντοπίστηκαν μέχρι στιγμής στην έρευνα στον Τύπο. Η υπόθεση αυτή στηρίζεται στην ύπαρξη φωτογραφικού υλικού από επίσκεψη του Θεόδωρου Πάγκαλου στη Βέροια με μη ακριβή χρονολόγηση. Η φωτογραφία δεν αφορά την επίσκεψη που περιγράφεται στο παρόν δημοσίευμα, καθώς αυτή πραγματοποιήθηκε σε βραδινή ώρα. Αντίθετα, η φωτογραφία παραπέμπει σε επίσκεψη κατά την διάρκεια της ημέρας και παρουσιάζει το δικτάτορα εποχούμενο στο χώρο των στρατοπέδων της Βέροιας. Τη φωτογραφία βλ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, *Βέροια 1900-1975. Από την Οθωμανοκρατία ως τη Μεταπολίτευση. Φωτογραφίες και Ανημύσεις*, Βέροια, 2014, 168.

14 Ανώνυμος, «Άφιξις κ. Παγκάλου», *Άστήρ*, 20-12-1925, 1.

15 Ανώνυμος, «Αφίκετο χθές την πρωίαν ό κ. Πάγκαλος», *Μακεδονία*, ο.π.

κήρυξη του καθεστώτος, με την επίσκεψη υψηλόβαθμων αξιωματικών του Γ' Σώματος Στρατού στη Βέροια, με σκοπό την παρακολούθηση στρατιωτικών γυμνασίων, κατά τη διάρκεια των οποίων νεοσύλλεκτοι στρατιώτες παρουσίασαν ασκήσεις βολής. Επιπλέον, λίγες μέρες αργότερα, την έδρα της Μεραρχίας επισκέφτηκε ο ίδιος ο Διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, Στρατηγός Τσερούλης, ο οποίος προσπάθησε με το λόγο του να εμπνεύσει τους Έλληνες αξιωματικούς και να τους μεταδώσει το αίσθημα υπερηφάνειας για την υπηρεσία τους προς την Πατρίδα, η οποία μπορεί να ζητήσει τη συνδρομή τους ανά πάσα στιγμή.

Στα δημοσιεύματα του Τύπου γίνεται αναφορά για την υποστήριξη του λαού της Βέροιας στο κίνημα. Η είδηση προβάλλεται με τέτοιο τρόπο, ώστε η πραξικοπηματική κίνηση να εμφανίζεται ως αναγκαία για το καλό της Πατρίδας. Επιπλέον, σε άλλο δημοσίευμα, κατακρίνονται όσοι δεν υποστήριξαν το κίνημα και πολύ περισσότεροι οι πληρεξούσιοι – βουλευτές μεταξύ των οποίων και ο τοπικός πολιτικός παράγοντας Ιωάννης Παπαδάκης – Στάικος, ο οποίος δεν παρείχε ψήφο εμπιστοσύνης στην πραξικοπηματική κυβέρνηση. Η στάση του βουλευτή Παπαδάκη αποδεικνύει ότι το κίνημα δεν είχε τη δυναμική που προβάλλει η εφημερίδα μεταξύ των πολιτών της Βέροιας, καθώς ο Παπαδάκης τη δεδομένη στιγμή ήταν ένας πολιτικός παράγοντας στην περιοχή με ισχυρή επιρροή στο εκλογικό σώμα της πόλης. Συνεπώς, η πολιτική επιλογή του Παπαδάκη να μη στηρίξει την Κυβέρνηση Πάγκαλου είχε και ανάλογους υποστηρικτές σε λαϊκό επίπεδο.

Τέλος, η πραξικοπηματική πολιτική του δικτάτορα επιβεβαιώνεται, εκτός των άλλων, και από τις συχνές επισκέψεις του ιδίου και μελών της Κυβέρνησής του σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, μεταξύ αυτών και στη Θεσσαλονίκη. Στο πλαίσιο ενός τέτοιου ταξιδιού εντάσσεται και η επίσκεψή του στη Βέροια, το Χειμώνα του 1925, σε μια περίοδο προπαρασκευής δημοτικών εκλογών. Οι δηλώσεις του δικτάτορα ανέφεραν, ότι σκοπός της επίσκεψής του ήταν η διερεύνηση και διάγνωση των διαφόρων αναγκών της υπαίθρου. Παράλληλα, επαγγελλόταν την ελεύθερη και δημοκρατική ψήφο των εκλογέων στις επερχόμενες εκλογές. Όμως, ο ουσιαστικό λόγος, μάλλον, ήταν η διερεύνηση της δυναμικής του κινήματος στην ελληνική ύπαιθρο και η περαιτέρω πορεία και δράση του σε μια εποχή, που, ήδη, είχαν ξεκινήσει οι προσπάθειες ανατροπής του¹⁶.

Δημοσιεύματα

Άφιξις Στρατηγού κ. Τσερούλη

Τὴν 6.30 ὥραν τῆς Τετάρτης 8 Ἰουλίου ἀφίχθη εἰς τὴν πόλιν μας δι' αὐτοκινήτου Τερζίνας, προερχόμενος ἐκ Θεσ/νίκης ὁ Διοικητὴς τοῦ Γ' Σ. Στρατοῦ ἀντιστράτηγος κ. Τσερούλης συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιτελάρχου του κ. Μπακιρτζῆ, γενόμενος δεκτὸς ἐν τῷ Σιδ. Σταθμῷ ὑπὸ τοῦ Μεράρχου μας κ. Δ. Σταυριανοπούλου.

Εἰς τὴν πλατείαν τῶν Στρατῶνων ἐγένετο ἐπιθεώρησις καὶ κατόπιν παρέλασις τῶν ἐδῶ ἐδρευομένων στρατιωτικῶν δυνάμεων ἤτοι τοῦ 16^{ου} Πεζ. Συντάγματος καὶ τοῦ Χ Συντάγματος Ὀρειβ. Πυρ/κοῦ, ἐθαυμάσθη δὲ παρ' ὄλων ταῦ παράστημα ταῶν ἀνδρῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις ταῶν ἀσκήσεων, οφειλόμενα, εἰς ταὰς ἀόκνους προσπάθειάς καὶ εἰς ταὴν ἰκανότητα τοῦ Μεράρχου κ. Δ. Σταυριανοπούλου καὶ ταῶν ὑπ' αὐτῶν κ.κ. Αξιωματικῶν.

Ταὴν 10^{ην} πρωϊνὴν ὁ ἀντιστράτηγος κ. Τσερούλης συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ μεράρχου κ. Δ. Σταυριανοπούλου ἀνεχώρησε δι' Ἑδεσσαν πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ αὐτόθι ἐδρευόντος 3^{ου} Συντάγματος ὑπαγομένου ὡς γνωστὸν εἰς ταὴν δύναμιν ταῆς ἐν ταῇ πόλει μας ἐδρευούσης Χ Μεραρχίας.

Ἀστὴρ, 19-7-1925

¹⁶ Βλ. Σπυριδόπουλος, ο.π., 55 κ.ε.

ΤΟ ΕΝΟΠΛΙΟΝ ΕΘΝΟΣ
Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ
Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΤΣΕΡΟΥΛΗΣ ΕΙΣ ΒΕΡΡΟΙΑΣΝ ΚΑΙ ΕΔΕΣΣΑΝ
 Εἰς τὴν Βέρροϊαν. - Ἐμπνευσμένοι λόγοι. - Τὸ ὄραμα τῆς Πατρίδος. - Ἐπανερχόμεθα εἰς τοὺς
 στρατῶνας. - Ἐμποτισμένοι ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν. - Ἐχθροὶ καὶ φίλοι. – Τὸ ὄνειρόν μας.

Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ
ΑΡΙΣΤΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

ΒΕΡΡΟΙΑ 8 (Τοῦ ἀνταποκριτοῦ μας). Σήμερον τὴν 6.30 π.μ. ἀφίκετο διὰ αὐτοκινήτου τριζίνος προερχόμενος ἐκ Θεσσαλονίκης, ὁ Διοικητὴς τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ ἀντιστράτηγος κ. Τσερούλης συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιτελάρχου κ. Μπακιρτζή καὶ τοῦ ὑπάσπιστοῦ τοῦ ὑπολοχαγοῦ κ. Τσιγάντε. Εἰς τὸν σταθμὸν ὑπεδέχθησαν τὸν στρατηγὸν ὁ Μέραρχος Συν/χης κ. Σταυριανόπουλος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ συνοδεία τῶν ὁποίων κατηυθύνθη εἰς τοὺς στρατῶνας παρὰ τοὺς ὁποίους ἦσαν παρατεταγμένα τὰ ἐνταῦθα τμήματα τῆς Χ Μεραρχίας τὰ ὁποῖα ἐπιθεώρησε λεπτομερῶς.

- Ἡ προσφώνησις

Ἀκολούθως ἐγένετο γενικὴ συγκέντρωσις τῶν ἀξιωματικῶν τοὺς ὁποίους ὁ κ. Τσερούλης προσεφώνησε διὰ τῶν ἐξῆς: ...
 (...)

Ἡ παρέλασις

Εὐθύς ἀμέσως ὁ στρατηγὸς συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ μεράρχου καὶ τῆς ἀκολουθίας του παρηκολούθησε τὴν πρὸ αὐτοῦ γενομένην παρέλασιν τῶν τμημάτων τῆς Χ Μεραρχίας τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ ρυθμικοῦ βαδίσματος, τῆς παραστάσεως καὶ γενικῶς τῆς καθ' ὅλου ἐμφανίσεως των ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἀνδρῶν ὄχι μόνον πλήρως ἐκπαιδευθέντων ἀλλὰ γενικῶς περὶ τελείων καθόλα στρατιωτῶν. Προπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ Μεράρχου καὶ τῶν λοιπῶν ὁ κ. Τσερούλης κατηυθύνθη εἰς τὸν Σίδηρ. σταθμὸν ὁπόθεν διὰ τῆς Δρεζίνης ἀνεχώρησεν εἰς Ἔδεσσαν πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ ἐκεῖ πεζικοῦ Συντάγματος. Τὸν συνώδευσεν ἐκεῖ ὁ κ. Σταυριανόπουλος.

Μακεδονία, 9-7-1925

Ἄφιξις κ. Παγκάλου

Τὴν 8.15 μ.μ. τῆς Πέμπτης 17^{ης} τρέχοντος, ἀφίκετο, ὁ Πρωθυπουργὸς κ. Πάγκαλος συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ κ. Παναγιωτοπούλου καὶ τοῦ ὑπάσπιστοῦ του, γενόμενος δεκτὸς ἐν τῷ Σιδ. Σταθμῷ ὑπὸ τοῦ Μεράρχου κ. Σταυριανοπούλου τῶν λοιπῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν κατευθυνθεὶς εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Λέσχην ὅπου ἐγένετο δεξιῶσις. Τὴν 10^{ην} μ.μ. ἀνεχώρησεν ὁ κ. Πρωθυπουργὸς μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἐπιστρέφων εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἀσθήρ, 20-12-1925

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Επιμέλεια: Αναστασία Ταναμπάση

Εμμανουήλ Ξυνάδας

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΟΣΜΑΣ
ΕΥΜΟΡΦΟΠΟΥΛΟΣ (1860-1901)

Το 2014 εκδόθηκε και κυκλοφόρησε στη σειρά εκδόσεων της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Νομού Ημαθίας η διδακτορική διατριβή του Προέδρου της Ε.Μ.Ι.Π.Η., Εμμανουήλ Ξυνάδα, με τίτλο *Ο Μητροπολίτης Κοσμάς Ευμορφόπουλος (1860-1901)*. Είναι το αποτέλεσμα πολυετούς έρευνας εκ μέρους του συγγραφέα, με σκοπό την παρουσίαση μιας προσωπικότητας άγνωστης στο αναγνωστικό κοινό αλλά και στον ευρύτερο επιστημονικό χώρο.

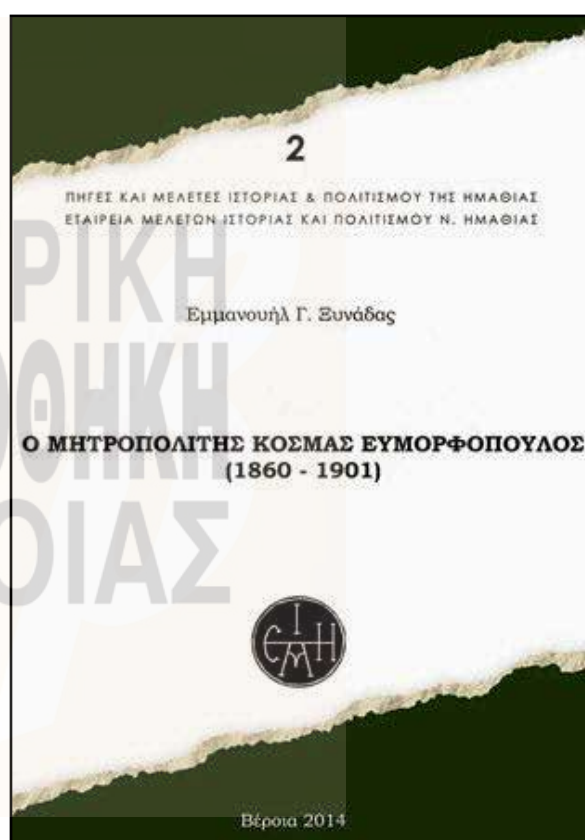
Το βιβλίο χωρίζεται σε πέντε ενότητες μέσα από τις οποίες προβάλλεται τόσο η εκκλησιαστική όσο και η εθνική δράση του Μητροπολίτη στις περιοχές της Ηπείρου και της Μακεδονίας, τις οποίες ποίμανε.

Η Α' ενότητα αναφέρεται στην εκκλησιαστική και εκπαιδευτική πολιτική του Κοσμά Ευμορφόπουλου στην επαρχία Δρυϊνουπόλεως, όπου εξελέγη Μητροπολίτης το 1888 σε ηλικία μόλις 28 ετών. Άμεση επιδίωξή του εκεί υπήρξε η απόπειρα μιας μεγάλης διοικητικής και εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Εντούτοις, η διένεξή του με το Χρηστάκη Ζωγράφο, καθώς και ορισμένες επιλογές του συνετέλεσαν στην απόφαση μετάθεσής του από την Ήπειρο στη Μακεδονία και ειδικότερα, στη Μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης.

Η Β' ενότητα αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους κατοίκους της Ημαθίας, δεδομένου ότι αναφέρεται στην περιοχή μας, όπου ο Μητροπολίτης Κοσμάς διαποίμανε κατά το χρονικό διάστημα 1892-1895. Με την άφιξή του προσπάθησε να οργανώσει τις ορθόδοξες ελληνικές κοινότητες της Βεροίας και της Νάουσας. Γι' αυτό το λόγο, προέβη σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για τη σύνταξη των πρώτων ολοκληρωμένων και επίσημων κανονισμών για τις ορθόδοξες ελληνικές κοινότητες των δύο πόλεων.

Ένα από τα ζητήματα, που απασχόλησαν το Μητροπολίτη Κοσμά -ειδικά στην επαρχία της Βεροίας - ήταν η αντιμετώπιση της ρουμανικής προπαγάνδας. Αξιοσημείωτο

δε είναι το φιλανθρωπικό έργο του Μητροπολίτη, καθώς και η ποιμαντορική μέριμνά του σε ζητήματα όπως ο γάμος και η εξομολόγηση, αλλά και η έκδοση και χρήση επιτιμίων σε ιερείς και πιστούς της Μητρόπολής του, προκειμένου να τους συνετίσει και να τους επαναφέρει στην κανονική τάξη.

ΗΓ' ενότητα σχετίζεται με τη μετάθεση του Μητροπολίτη στην Πελαγονία. Το καλοκαίρι του 1895 φτάνοντας στο Μοναστήρι κλήθηκε να αντιμετωπίσει μια εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση, καθώς το Μοναστήρι (έδρα της Μητρόπολης) ήταν το κέντρο της βουλγαρικής, ρουμανικής και σερβικής προπαγάνδας. Η συγκεκριμένη θέση Μητροπολίτη ήταν ιδιαίτερα σημαντική για τον πρόσθετο λόγο ότι το Μοναστήρι ήταν έδρα Βιλαετιού και ακολούθως, ο Μητροπολίτης Πελαγονίας ήταν το πρόσωπο, που μεσολαβούσε στην οθωμανική διοίκηση εκπροσωπώντας τον ορθόδοξο πληθυσμό όχι μόνο της μητρόπολής του, αλλά και των γειτονικών μητροπόλεων.

Ηδη από τον Ιούλιο του 1895 ο Μητροπολίτης Κοσμάς επιχείρησε να οργανώσει την Ορθόδοξη ελληνική κοινότητα εισηγούμενος κοινοτικό κανονισμό, ώστε να συγκεντρώσει τους ορθοδόξους και να αποκλείσει τους προπαγανδιστές από κάθε ανάμειξή τους στα κοινά, κοινοτικά και εκκλησιαστικά. Ωστόσο, από το καλοκαίρι του 1898 άρχισαν να φτάνουν αλληπάλληλα αιτήματα μετάθεσης του Μητροπολίτη τόσο στο Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, με αποτέλεσμα τον Οκτώβριο του 1899 να εκλεγεί Μητροπολίτης Νικοπόλεως και Πρεβέζης.

ΗΔ' ενότητα παρουσιάζει τους βασικούς τομείς δράσης του Μητροπολίτη Κοσμά και τις ενέργειές του, με σκοπό την αναδιοργάνωση της ορθόδοξης ελληνικής κοινότητας Πρεβέζης. Όπως σημειώνει ο δρ. Εμμανουήλ Ξυνάδας, δημοσιεύματα της εποχής ανέφεραν ότι ο Κοσμάς Ευμορφόπουλος πέτυχε με την εφαρμογή του κοινοτικού κανονισμού, να εξασφαλίσει την ειρήνη στην πόλη και να σταματήσει κάθε είδους καταχρήσεις, οι οποίες παρατηρήθηκαν κατά το διάστημα, που δε διοικούνταν σωστά η κοινότητα.

Στη συγκεκριμένη ενότητα το ενδιαφέρον του αναγνώστη προσελκύει το ζήτημα της σύλληψης και φυλάκισης του Μητροπολίτη Πρεβέζης στα Ιωάννινα δύο μέρες μετά την τέλεση δοξολογίας υπέρ του Βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου Α', με την ευκαιρία της ονομαστικής του εορτής. Ο Μητροπολίτης κατηγορήθηκε από τις οθωμανικές αρχές για κατάχρηση των θρησκευτικών του καθηκόντων και η απόφαση της Υψηλής Πύλης ήταν η μετάθεσή του από την Πρέβεζα, χωρίς την προηγούμενη σύμφωνη γνώμη του Πατριαρχείου. Ο συγγραφέας τονίζει ότι λόγω της πολύμορφης κατάρτισης του Μητροπολίτη Κοσμά πάνω σε διοικητικά θέματα, κατόρθωσε τελικά να αντικρούσει τις κατηγορίες σε βάρος του και να παραπέμψει την υπόθεσή του στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έτσι, κατάφερε να επιστρέψει στην Πρέβεζα, ενώ λίγο αργότερα, στις 14 Σεπτεμβρίου 1901, απεβίωσε μετά το ταξίδι του στα λουτρά Κάρλσμπαντ.

ΗΕ' ενότητα παρουσιάζει μιαν άλλη πτυχή της προσωπικότητας και του έργου του Μητροπολίτη Κοσμά. Αναφέρεται στη συμβολή του στο χώρο της ψαλτικής τέχνης. Προερχόμενος από ένα πλούσιο πολιτισμικό περιβάλλον, όπως ήταν αυτό της Μαδύτου και αργότερα, της Κωνσταντινούπολης, ο Κοσμάς Ευμορφόπουλος αξιοποίησε όλες τις δυνατότητες που του παρείχαν οι θέσεις στις οποίες υπηρέτησε, με αποτέλεσμα να συνεισφέρει υπέρ της διάσωσης και διάδοσης της εκκλησιαστικής μουσικής. Ο Ποιμενικός Αυλός αποτέλεσε το σημαντικότερο μουσικό έργο του, καθώς δημιουργήθηκε για να καλύψει τις εκπαιδευτικές ανάγκες της διδασκόμενης στα ελληνικά σχολεία εκκλησιαστικής μουσικής κατά την περίοδο της ύστερης οθωμανοκρατίας. Μέσα από την εργασία του αυτή, καταδεικνύεται η προσπάθειά του να κάνει απλή και κατανοητή τη διδασκαλία της εκκλησιαστικής μουσικής στο ευρύ κοινό.

ΦΟΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

Επιμέλεια: Ιωάννα Ζιώγα

ΙΣΤΟΡΙΚΟ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Α.Σ.Β. «ΗΜΑΘΙΩΝ»

Το ιστορικό του συλλόγου «Ημαθίων» μάς το απέστειλε ο Γεώργιος Κλοκίδης, ιστορικός και συγγραφέας μαζί με το Δημήτρη Τρίγκα, οι οποίοι είναι συγγραφείς του βιβλίου: «Το Παγκράτιον δια μέσου των αιώνων». Για τη συνεργασία του με την Ε.Μ.Ι.Π.Η. και για την αποστολή του ιστορικού του Ημαθίωνα τον ευχαριστούμε ιδιαίτερα. Σύμφωνα, λοιπόν, με το Γιώργο Κλοκίδη: «Την 10η Ιανουαρίου 2005 αναγνωρίστηκε με την απόφαση 47/ ΕΜ/ 2005/ του Πρωτοδικείου Βέροιας και από τότε λειτουργεί ο Αθλητικός Σύλλογος Βεροίας «ΗΜΑΘΙΩΝ». Ιδρύθηκε από ομάδα φίλων του αθλητισμού. Ιδρυτικά μέλη υπήρξαν μέλη της Τοπικής Διοίκησης Ημαθίας, της Διεθνούς Ενώσεως Αστυνομικών και φίλοι αυτών, διαφόρων επαγγελμάτων, που ζουν και δραστηριοποιούνται στην Ημαθία.

Το πρώτο τμήμα που ίδρυσε ο Ημαθίων ήταν αυτό του Παγκρατίου Αθλήματος (ΠΑ). Ξεκίνησε με μικρό αριθμό αθλητών, κυρίως με παιδιά των μελών του συλλόγου. Το Παγκράτιο Άθλημα ήταν τότε άγνωστο στην ευρύτερη περιοχή της Ημαθίας και άρχισε να γίνεται γνωστό με τις δραστηριότητες του συλλόγου. Στη συνέχεια ο σύλλογος έγινε μέλος της Ελληνικής Ομοσπονδίας Παγκρατίου Αθλήματος (ΕΟΠΑ).

Το Παγκράτιο έγινε γνωστό στην Ημαθία κυρίως με την επιτυχία της διοργάνωσης του 13ου Πανελληνίου Πρωταθλήματος ΠΑ που πραγματοποιήθηκε στη Βέροια το έτος 2008, σε συνεργασία με τη Δημοτική Αρχή, στα πλαίσια των εκδηλώσεων «Έτος Αθλητισμού και Νεολαίας – Δημήτριος Βικέλας» του Δήμου Βέροιας. Πάνω από εξακόσιοι πενήντα αθλητές έλαβαν μέρος στο προορηθέν πρωτάθλημα από όλη την Ελλάδα. Αυτό το πρωτάθλημα ήταν η αφορμή να αρχίσει να συζητιέται το άθλημα στα τοπικά μέσα ενημέρωσης, τους αθλητικούς χώρους και την κοινωνία, με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο αριθμός των ασχολουμένων με το ΠΑ.

Ακολούθησαν και άλλες αγωνιστικές διοργανώσεις ΠΑ με διοργανωτή τον Ημαθίωνα, όπως το Βορειοελλαδικό πρωτάθλημα ΠΑ, το Κύπελλο Βορείου Ελλάδος Πυξ-Λαξ (για την ετήσια διοργάνωση του οποίου έχει δεσμευθεί η ΕΟΠΑ) και πρόσφατα το Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα (15-17 Νοε 2013).

Λειτουργούντα Τμήματα: Παγκρατίου Αθλήματος (μέλος ΕΟΠΑ), Αντισφαίρισης (μέλος ΕΦΟΑ), Ζίου-Ζίτσου (μέλος ΕΦΕΟΖΖ)

ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Αγώνες : Ο σύλλογος, μετέχει σχεδόν ανελλιπώς σε κάθε αγώνα που καλείται από τις αρμόδιες ομοσπονδίες, με πολλές και συνεχείς διακρίσεις.

Σεμινάρια: Ο Ημαθίων οργανώνει/υποστηρίζει τακτικά στη Βέροια σεμινάρια Ελληνοδικών και Γραμματείας Αγώνων ΠΑ.

Επιδείξεις: Από τον προπονητή και τους αθλητές του συλλόγου γίνονται επιδείξεις του Παγκρατίου Αθλήματος σε Δημοτικά Σχολεία, Γυμνάσια, Λύκεια, Κατασκηνώσεις, Μουσεία

και Αρχαιολογικούς χώρους, με συνέπεια τη διασύνδεση των αθλητών και του κοινού με την Παιδεία και την Ελληνική Φιλοσοφία.

Στο 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Αθλητιατρικής Εταιρείας Ελλάδος και το 8ο Ελλαδο-Κυπριακό Συνέδριο που έγινε στη Βέροια στις 19, 20, 21 Μαρτίου του 2010 εκλήθη ο σύλλογος και παρουσίασε το παγκράτιο άθλημα. Η αποδοχή ήταν ενθουσιώδης και αθλητές του συλλόγου παρουσίασαν για άλλη μια φορά το παγκράτιο άθλημα αφήνοντας τις καλύτερες εντυπώσεις σε όλους τους συνέδρους από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Η Αθλητιατρική Εταιρεία Ελλάδος την 21-3-2010 σε ειδική τελετή σε αίθουσα ξενοδοχείου της πόλεως μας τίμησε τον σύλλογό μας για την προσφορά του στο Παγκράτιο Άθλημα.

ΕΞΩΑΓΩΝΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Μαζικός Αθλητισμός: Σχεδόν κάθε χρόνο, ο σύλλογος οργανώνει ορεινούς περιπάτους με τους αθλητές και τους γονείς τους, μέλη και φίλους του συλλόγου:

-Πορεία στα Πιέρια όρη με αφετηρία το Βυζαντινό εξωκλήσι του 17ου αι. (Πρ. Ηλία) που βρίσκεται έξω από το χωριό Χαράδρα Ημαθίας και κατάληξη την Ιερά Μονή Αγίων Πάντων.

-Πορεία στο όρος Βέρμιο φτάνοντας στην κορυφή που βρίσκεται η εκκλησία της Υπαπαντής.

-Ανάβαση στον Όλυμπο, φτάνοντας στην ψηλότερη κορυφή της Ελλάδος τον Μύτικα.

-Πορεία στο μονοπάτι που ενώνει την Βεργίνα με την Αιανή Κοζάνης. Αφετηρία ο Αη-Λιάς Χαράδρας και τερματισμός τα « Πλατάνια» Βεργίνας (ακολούθησε επίσκεψη σε ανασκαπτομένους χώρους της Βεργίνας, όπως τα τείχη της πόλεως που αποκαλύπτονται από τον αρχαιολόγο κ. Π. Φάκλαρη).

-Πορεία στο Βέρμιο όρος, στο μονοπάτι «3-5 Πηγάδια - ΙΜ Υπαπαντής».

Στο πλαίσιο της ανάδειξης του φυσικού κάλλους της περιοχής, από την άνοιξη του έτους 2011, με πρόταση του τότε αντιπροέδρου και μετέπειτα προέδρου του Ημαθίωνα Υποστρατήγου εα κ. Κων. Κωνσταντάρα, καθιερώθηκε, ως εκδήλωση υποστηριζόμενη από το Δ. Βεροίας, ο «Γύρος της Τεχνητής Λίμνης του Αλιάκμονα». Διάφοροι φορείς, όπως ο Δήμος Βεροίας, αθλητικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι, αλλά κυρίως η τοπική και η ευρύτερη κοινωνία, συμμετέχουν στην καθιερωμένη πλέον εκδήλωση, που εξελίχθηκε σε εκδήλωση μαζικού αθλητισμού.

Κοινωνική Προσφορά: Πέρα από τις καθαρά αγωνιστικές δραστηριότητες, ο σύλλογος κάθε χρόνο κατά τους μήνες Απρίλιο – Ιούνιο, προσφέρει ΔΩΡΕΑΝ αθλητική προετοιμασία σε μαθητές που είναι υποψήφιοι των ΤΕΦΑΑ, Στρατιωτικών & Αστυνομικών Σχολών.

Από τις αρχές του έτους 2010, προσφέρει δωρεάν μαθήματα ΠΑ στους αστυνομικούς – μέλη της Διεθνούς Ενώσεως Αστυνομικών που υπηρετούν στις Αστυνομικές Διευθύνσεις Ημαθίας και πρόσφατα Σερρών.

Τιμητικές Διακρίσεις : Ο Δήμος Βεροίας τίμησε τον Ημαθίωνα για την άριστη διοργάνωση του 13ου Πανελλήνιου Πρωταθλήματος Παγκρατίου Αθλήματος.

Από το Δήμο Βεροίας τιμώνται κάθε χρόνο στα «Ελευθέρια» της πόλεως (16 Οκτωβρίου) αθλητές του Ημαθίωνα για τις διακρίσεις τους σε διάφορους αγώνες.

Η Αθλητιατρική Εταιρεία Ελλάδος την 21-3-2010 σε ειδική τελετή σε αίθουσα ξενοδοχείου της πόλεως μας τίμησε τον Ημαθίωνα για την προσφορά του στο Παγκράτιο Άθλημα

Η θετική παρουσία του συλλόγου στα αθλητικά δρώμενα της χώρας εκτιμάται ιδιαίτερα από την Αυτοδιοίκηση πρώτου και δευτέρου βαθμού, τις αρμόδιες αθλητικές υπηρεσίες, τα ΜΜΕ και στηρίζεται όταν και όποτε ζητηθεί».

Πεπραγμένα

“Μιλάμε για τη Νάουσα του 20ου αιώνα”

Επιστημονική διημερίδα Τοπικής Ιστορίας στη Νάουσα

Πραγματοποιήθηκε το Σάββατο και την Κυριακή 3 και 4 Μαΐου 2014, στην αίθουσα εκδηλώσεων του πολυχώρου "Βέτλανς", η επιστημονική διημερίδα, που διοργάνωσε η Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.) σε συνεργασία με το Δήμο Νάουσας, με γενικό θέμα «Μιλάμε για τη Νάουσα του 20ου αιώνα».

Στη διημερίδα παρουσιάστηκαν σημαντικά θέματα σχετικά με την ιστορία και τον πολιτισμό της Νάουσας, τα οποία αναδεικνύουν γεγονότα και καταστάσεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Κύριος στόχος της διημερίδας ήταν η περαιτέρω έρευνα της τοπικής ιστορίας της Νάουσας, καθώς επίσης και η ανάδειξη σημαντικών πτυχών της τοπικής ιστορίας και του πολιτισμού της στο ευρύ κοινό.

Παρουσιάστηκε το βιβλίο του Προέδρου της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Εμ. Ξυνάδα “Ο Μητροπολίτης Κοσμάς Ευμορφόπουλος (1860-1901)”

Το ενδιαφέρον βιβλίο του Προέδρου της Ε.Μ.Ι.Π.Η., Εμμανουήλ Ξυνάδα "Ο Μητροπολίτης Κοσμάς Ευμορφόπουλος (1860 -1901)", που εκδόθηκε από την Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.) παρουσιάστηκε το απόγευμα της Παρασκευής 13 Ιουνίου 2014, στο Ναό Αγ. Αναργύρων Βέροιας.

Την παρουσίαση της εκδήλωσης έκανε ο Αρχιμ. Παύλος Σταματάς, προϊστάμενος της ενορίας Αγ. Αναργύρων, ενώ στην αρχή της εκδήλωσης απηύθυνε χαιρετισμό ο Μητροπολίτης Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας κ. Παντελεήμων.

Στη συνέχεια, το λόγο έλαβε ο αν. Καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. κ. Βασίλειος Κουκουσάς, "Ιστορικό πλαίσιο δράσης του Μητροπολίτη Κοσμά Ευμορφόπουλου - Η συμβολή του στην διατήρηση του Ελληνισμού

Μητρο. Βεροίας
κ. Παντελεήμων

Αρχιμ. Παύλος
Σταματάς

Εμμανουήλ
Ευνάδας

Βασίλειος
Κουκουσάς

Ιωάννης
Λιάκος

στην Ήπειρο και στη Μακεδονία".

Στη συνέχεια μίλησε ο επικ. καθηγητής της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Βελλάς Ιωάννης Λιάκος, με θέμα "Κλήρος και ψαλτική τέχνη - Το παράδειγμα του Μητροπολίτη Κοσμά Ευμορφόπουλου".

Τέλος, τον λόγο έλαβε ο συγγραφέας του βιβλίου, δρ Εμμανουήλ Ευνάδας, ο οποίος - μεταξύ άλλων - αναφέρθηκε στους τρόπους και τη μέθοδο έρευνας για την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής, που κατόπιν εκδόθηκε από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. και παρουσιάστηκε στα πλαίσια των Κ' Παυλείων, σε συνδιοργάνωση και με τη Σχολή Βυζαντινής Μουσικής της Ι.Μ. Βεροίας "Κοσμάς Μαδυτινός", η οποία φέρει το όνομα του Μητροπολίτη.

Μετά το τέλος των εισηγήσεων - ομιλιών, η χορωδία "Chorus Nikopolitanus" από τη Μητρόπολη Νικοπόλεως και Πρεβέζης, την οποία Μητρόπολη, όπως και τη Μητρόπολη Βεροίας και Ναουσας, είχε διαποιμάνει για μικρό χρονικό διάστημα ο Μητροπολίτης, απέδωσε ύμνους (μουσικά μαθήματα) που είχε συνθέσει ο Μητροπολίτης Κοσμάς.

Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα

"Νεράιδες και κρήνες του χωριού" στη Φυτειά Ημαθίας

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα παρουσίασε η Ε.Μ.Ι.Π.Η. την Τετάρτη 21 Αυγούστου 2014 στη Φυτειά Ημαθίας. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είχε το τίτλο "Νεράιδες και κρήνες του χωριού". Κατά τη διάρκειά του οι μικροί συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν στοιχεία από την ιστορία του χωριού και να περιδιαβούν μέσα από φωτογραφικό υλικό στα μονοπάτια του, στην προσπάθειά τους να εντοπίσουν και να γνωρίσουν την ιστορία των πηγών του χωριού. Ακολούθησε εκπαιδευτικό παιχνίδι, το οποίο βασίστηκε στην παρουσίαση που προηγήθηκε. Την επιμέλεια του προγράμματος είχαν η Αντιπρόεδρος και η Ταμίας της Ε.Μ.Ι.Π.Η. κ. Ολυμπία Μπέτσα και Ιωάννα Ζιώγα, αντίστοιχα.

- Τετάρτη 1 Οκτωβρίου 2014

19.00 μ.μ. : Έναρξη Εβδομάδας Τοπικής Ιστορίας & Πολιτισμού 2014 - Βιβλιοπαρουσίαση έργου Παύλου Δ. Πυρινού "Βεροιώτικα και Ναουσαϊκά Σημειώματα" - Αρχοντικό Σαράφογλου (Οδός Ιεραρχων).

- Πέμπτη 2 Οκτωβρίου 2014

19.00 μ.μ. : Παρουσίαση Πρακτικών Α' Επιστημονικού Συνεδρίου για την Ημαθία - Βυζαντινό Μουσείο Βέροιας.

- Παρασκευή και Σάββατο 3-4 Οκτωβρίου 2014

Επιστημονική Ημερίδα "Μιλάμε για τη Βέροια του 20^{ου} αιώνα. Η δεκαετία των μεγάλων ανατροπών και συγκρούσεων" (1940-1950) - 2^{ος} όροφος Χώρος Τεχνών Βέροιας.

Έναρξη: Παρασκευή 3 Οκτωβρίου 2014 - 19.00 μ.μ.

Συνέχεια: Σάββατο 4 Οκτωβρίου 2014 - 10.00 π.μ., 18.30 μ.μ.

- Τρίτη 7 Οκτωβρίου 2014

11.00 π.μ. : Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα: "Κατοχή - Αντίσταση - Εμφύλιος στη Βέροια" - Ιστορικό Πανόραμα (Χώρος Τεχνών Βέροιας).

19.00 μ.μ. : "Οι δρόμοι της πόλης στην Κατοχή και στον Εμφύλιο" - Παρουσίαση Πρακτικών Ημερίδας "Ημαθία: Σκιαγράφοντας την ιστορία της μέσα από τις συλλογές των Ε.Α.Κ." - Ε.Α.Κ. Ν. Ημαθίας (Οδός Ολγάνου)

- Πέμπτη 9 Οκτωβρίου 2014

11.00 π.μ. : Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα: "Κατοχή - Αντίσταση - Εμφύλιος στη Βέροια" - Ιστορικό Πανόραμα (Χώρος Τεχνών Βέροιας)

Φορείς Συνδιοργάνωσης

ΚΕΝΤΡΟ
ΤΟΠΙΚΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ
&
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΒΕΡΟΙΑΣ
VERIAHISTORY

Γενικό Αρχείο του Κράτους

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ
ΠΥΡΙΝΟΣ

ΚΤΗΜΑ
ΔΑΛΑΜΑΡΑ

ΛΙΓΕΛΙΚΟΝ
ΜΕΖΕΛΟΠΩΛΕΙΟ

ΤΥΡΟΚΟΜΙΚΑ
ΠΑΤΕΙΑΒΟΥΡΑΣ

ΜΕΖΕΔΟΠΩΛΕΙΟ
ΣΤΑΣΟΥ ΜΥΓΑΛΑΑ

ΚΡΕΘΟΠΩΛΕΙΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΔΗΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

Χορηγός Επικοινωνίας

In Veria.gr

